Tartalom

LIII. ÉVFOLYAM, 7. SZÁM

1999. JÚLIUS

JUHÁSZ FERENC: A csodálkozás szégyene 3
ÁGH ISTVÁN: Rossz álom Kalász Lászlóról 6
SIGMOND ISTVÁN: És markukba röhögnek az égiek ... 7
VARGA ZOLTÁN: Peches nap 16
BÁRDOS B. ARTHUR: Hangsúlyos szavak; Fegyelmezett sorok (Egy régi fénykép alá); Földiekkel játszó... 19
ZALÁN TIBOR: Rétegek; Meredély; Érintés; Növekedés; Fél-halandzsa; Kő; Utazó 22
VESZELKA ATTILA: Apolinary; Nocturne 25
PÜNKÖSTI ÁRPÁD: Gerinctáji történet I. 27
FÜZI LÁSZLÓ: Lakatlan Sziget 46

a mindennapi csodák igézetében – Vekerdi László 75 évére

DOMOKOS MÁTYÁS: Személyes hangon egy „veszedelmes, szent emberről” 57
SÁNDOR IVÁN: Vekerdi-napló 3. 63
OLASZ SÁNDOR: A nyugtalanság tisztító lángja (Vekerdi László Németh Lászlót olvas) 68
PINTÉR LAJOS: homok-mandala 72

KRITIKA

VEKERDI LÁSZLÓ: „A mintaélet forradalma” (Grezsa Ferenc írása Németh Lászlóról) 73

SZAKOLCZAY LAJOS: Sárkányfogak (Szepesi Attila versei, Gerzson Pál rajzai) 79

BÁNYAI JÁNOS: „Írás”: a „tárgyszeretet” műfaja (Balassa Péter: Koldustorta. Tizennégy írás) 82

MONOSTORI IMRE: Egy irodalomtudósi életmű alapvetései (Tamás Attila: Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig) 86

POMOGÁTS BÉLA: A közös múlt nyomában (Czigány Lóránt: Ahol állok, ahol megyek) 92

MŰVÉSZET

TÓTH ATTILA: Alföldnyi szív lüktet képeiben (Cs. Pataj Mihály festészetéről) 98

„A Tisza-parton mit keresek?”

HOLLÓSI ZSOLT: „Herder szavai ma is időszerűek” (Beszélgetés Fried István irodalomtörténésszel) 101

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

CS. PATAJ MIHÁLY festményei a 18., 21., 45. és a 112. oldalon

JUHÁSZ FERENC

A csodálkozás szégyene

Fáj a hátam, fáj a hátam, fáj, fáj.
Olyan, mint az eljegesedett táj.
Jégből ágak függöny-zuhanása,
márvány-tűzfal alkonyat-sajgása.

Jégkorszak lett a párás dzsungelből,
jégsivatag boldog lét-selyemből,
tövisbozót hús-tartó csontvázon,
csőrök, mészpánt a savó-hiányon.

Jajgatnék, mint a csönd az üresben,
mint a kozmosz a vákuum-üregben,
mint csillagok fényhab-tajtékrendben,
mint fogoly légy halálszalag-enyven.

De jajgatni semmi kedvem nincsen.
Megkoptam, mint a réz a kilincsen:
annyit nyitotta ajtóm az Isten,
hogy kezén a réz, nem a kilincsen.

Nem-panaszom sóhaj-nyugalomból,
mint darázsban a szív fürt-hólyagból,
ez a könnyű motor röpülésem
súly-emelő szárny-hártya rezgésem.

Győzelmem a föld-tömegvonzáson,
emelkedésben osztott látásom,
mint minden lét: pontok tömegéből
terül, zsúfolódik híg veszélyből.

Torlódik, feszül, rezeg, hullámzik,
vérzik, bomlik, szilárd köddé fázik,
s a világanyag káosz-mindenség
látható és láthatatlan egység.

És a fekete anyag átlátszik,
mint az üveg, min a fény átázik
és a látható a feketében
zuhog, mint a vér a véredényben.

Legyen testem is a teremtésre,
ne csak holttestem a temetésre,
kvadrillió fájdalom-atomból
szőtt torony, mi burjánzó pokolból.

Kisgyerekből öregember lettem.
Öregszik a mindenség köröttem.
Nem azt csodálom, hogy megszülettem,
s azt se hogy a halál sétál bennem.

Kopog, mint vak fehér vasbotjával,
csoszog, áll vak-vezető kutyával,
jobbra-balra üt hát-csontot bántva,
mintha téli jég-erdőben járna.

Jég-törzsek közt, zuzmara-csipkében
támolyog a fehér a fehérben.
S nézi szarvas, őz a tántorgó vak
halált, mely mint a háborús ablak.

S az a bennem-kastély, mesevár-tél
jégtű-csigaház forgószél-tölcsér,
kúp-sivatag számítógép-rajzból,
hálószarv-tolongás csönd-viaszból.

Szitavászon késes szárny-köbökben
föltoronyló csipkés toll-özönben,
géz-szirtek tömege a fagy-szépben,
mintha Szeráf ül fénykristály széken.

Csak azt csodálom hogy megmaradtam,
mint földműves vetettem, arattam,
s egyre nagyobb üregmély alattam,
s abban gomolygok, mint tűz a napban.

S ez a csodálkozás, mint a szégyen,
mint haldokló verejték-ingében,
bolyong bennem, mint hörgés a szélben,
mint szivárvány légyszem-fénytörésben.

S lesz-e időm, abból ami még van,
hogy elmondjam ami azután van?
Van, vagy nincs? Mi gondom lenne másra?
Agyamban a képzelet-sakkjátszma.

Míg a szellem-akasztásra lökve
hurcolna a hóhér-csoport nyögve,
hónom alá ütött kar-horgokkal,
hátamat lökő tenyér-tányérral.

S a Dög petéit szivembe ontja,
mint a zöld légy véres húsra, csontra,
s dög a dögön zománcosan hemzseg,
mint kalászfű réthulláma szélseb.

S beforrok, mint a víz roncsolt bőre,
s befelé néz a mélyiszap-kőre.
S így leszek az, aki voltam annak:
veszteségnek, harcnak, diadalnak.

Ágh István

Rossz álom Kalász Lászlóról

Elmondhatom már, milyen különös
esemény résztvevője voltam, sose látott
vidéken találtam magam, mint aki eltévedt
valami végeláthatatlan fehér-fekete másvilágban,
csak azt tudhattam pontosan, melyik barátom
temetésére érkezem, és borzasztók a téli temetések,
teljesen átfáztam a hosszas búcsúztatás alatt,
s szégyelltem, hogy zsibbadó végtagjaim
elterelik figyelmemet, miközben mégis egy
halottról van szó, nem az én egészségemről.

Bárhol lehettem volna akkor a perkupai
sírkert helyett, csak a télből nem tudtam
megszabadulni, ahol éppen tartózkodtam,
s héroszi vigyázzállásban próbáltam lebírni
részvétlenségemet, amint átváltott jelenlétem
rossz álommá a Kalász Lászlónak nevezett
idegen koporsójával szemben, mert a háta
mögött is szembenálltam neki, s fölvettem
rejtett arca viaszos sárga mását,
mint egy rémesen csúszkáló eleven maszkot.

Képzelgésemet újabb kényszerképzet tetézte,
hiszen itt leplezett merénylet készülődik,
valaki élvetemetésére gyülekeztek a népek,
vattapaplanba csavarták vastagon a koporsót,
hogy ne hallatszódjon semmi a hantok alól,
míg óriási pusztaságot lépek a közénk terülő
senkiföldjén, és mindenki azon megy keresztül,
s akkor kezd szakadni a hó, mikor magára hagyják
egészen más határnak vége előtti szegletében,
ahol biztosan megfagy.

SIGMOND ISTVÁN

És markukba röhögnek az égiek

Mélységesen tisztelt és mondhatnám azt is, hogy hőn szeretett Szerkesztő Úr, noha e formula megkopott az idők folyamán, de amit Ön iránt érzek, az szinte már a szerelem témaköréhez tartozik, hogy még pontosabban fejezzem ki magam, a viszonzatlan szerelem témaköréhez tartozik, amennyiben én Önt néha mélabús belefeledkezéssel (neve ismételgetése áhítatos pihegéssel), de sokszor egészen vad vehemenciával (görcsben fetrengek, görcsben), miközben Ön, szóval tudja, az a bizonyos megalázó közöny, a rideg pillantások, amelyekben semmi mákony, semmi gyere ide, puszira, pedig ha tudná, és milyen jó, hogy nem tudja, azazhogy fogalma sincs arról, hogy mindezekből semmi sem igaz, amit Ön iránt érzek, tulajdonképpen, hogy úgy mondjam, kimeríti az ellenérzés fogalmát, mondhatnám azt is, hogy pfuj, vagy brácsás gádzsó volt a nagyapád, hogy szédelegnél egy pöcegödör szélén lila gatyában, ógörög episztolákat óbégatva az utókor felé, de nem bántalak, nem kell beszarni, csak tegezlek, ahogy a kikerics is letegezi a feje fölött sötétlő eget, szóval: kinek a jó édesanyja (üdvözlöm a nénit, ha vagányocska, akkor pá, anyu!) szuggerálta neked, hogy a majdan megírandó novellám főszereplője feltétlenül sziámi ikerpár legyen, ezzel ugyanis látványosan eleget tudok tenni annak a pályázati felhívásban megfogalmazott kívánalomnak, hogy a bődület és a morbiditás motívuma jelen legyen a sztoriban, merthogy az én főszereplőm két lyukon zabál és egy lyukon kakál, ennél morbidabb bődületet már kitalálni sem lehet. Persze mindez kimarad a végleges fogalmazványból, majd tüzetesen újraírom a kísérőlevelet, amelyhez hozzácsatolom nemsokára megírandó novellám teljes szövegét, ragyogó mű lesz, pontosan 17 oldal, a másik pályázati feltételnek megfelelően; a szabályok keresztтüzében élni több mint egyszerű élvezkedés, ez már eksztatikus életigénylés, a magyar írók lihegnek a legodaadóbban a szabályok szédületében, egyszóval nyáladzani fog a hőn szeretett, természetesen az élvezettől, merthogy minden benne lesz, aminek benne kell lennie, a világmegváltó gondolatok természetes egyszerűséggel fognak nyüzsögni benne, lesz ott bűn és bűnhődés és ennek a tagadása, derű és ború, szex és téboly (hosszú beszélgetés a csoportos onánia tudatformáló hatásának szakértőjével), istenhit és ateista finnyáskodás, s ennek a csodamasszának az elegyéből sámánok fogják tanulni a bűnbocsánat egyszeregyét, a gazella kecsességű, szerelemre éhes némberek aléltan szűztelenítik önmagukat a szöveg igézetében, s az egyszerű olvasó keresztre feszítésre áhítozik, és még nem szóltam a spermában fürdő longobárd bajadérokról, de erről a novellában fogok értekezni részletesen, egy-

szóval blikkfangos lesz, ez nem vitás, csak az utálatot tudnám kirekeszteni magamból, persze önmagamat utálom a legjobban, hogy egyáltalán belevágtam ebbe az őrületbe, a hőn szeretettel kapcsolatos érzületeimről már értekeztem némiképp, aztán itt van ez az oszlásnak induló, lótetemspiné, ez az egy darabban vegetáló gennysaláta, akinek a szolgálatában rovom a sorokat, nem átall élni még ez a lihegő gané, a lábujjainál kellene kezdeni a műveletet, letépni őket sorban, majd felfele haladva kiszakítni belőle a csontokat, szívét a májával kicserélni, veséjét a tüdejével befedni, vastagbelét a száján kivezetni, s ha a lelkét tárgyiasítani lehetne, a végbélnyílásán lötyögne kifele, szétmállott rongycafatként, – mindezekből világosan következik, hogy a feltámadás egyelőre elmarad, a reinkarnáció gügye tévhit, szonátát hegedülő nipp-maciknak való altatómese. De Istenben hinni kell továbbra is, főleg ha csenget.

És csengetett. De a banya nem akarta meghallani.

– Figyel? – kérdezte.

– Figyelek – mondtam.

– Az jó. De a gondolkodást mellőzze. A maga gondolatait senki se igényli, rombolná a harmóniát, a saját gondolataim harmóniáját. Úgy üljön ott, mintha itt sem volna. És ne beszélgessen a hóhérral. Csak figyeljen. És írjon. Mindent írjon. Én magát úgyis letagadom. Leírta, hogy letagadom?

– Leírtam.

– És akkor most mit ír?

– Leírtam azt is, amit én válaszoltam.

– Mit válaszolt?

– Azt, hogy leírtam.

– Idáig jó. De még nem tökéletes. Magának a gondolataimat is le kell írnia, a kimondottakat is, a kimondatlanokat is. Ez utóbbiak a fenségesebbek természetesen. Leírta?

– Idáig mindent leírtam.

A szemgolyóival fogok jojózni, a saját belét fogom a nyakára tekerni, hogy azon fityegjen egy lámpavason.

– Most mit ír?

– Éppen arról a kis törpécskéről írok, a hegedülő törpécskéről a vitrin jobb sarkában, ahogy mereven néz.

– Dehogy néz mereven. És az nem törpe, az macika, az én édes kicsi hegedülő macikám. Édesanyámtól kaptam hat éves koromban. Tudja, mit tud ez? A legszebb szonátákat tőle hallottam. Pianóban, mindig csak pianóban. És az benne a legszebb, hogy...

Lehetnék gennyes pattanásban a fájdalom, ezt ő érezné, nem én, vagy nyüszítés vagy sikoly vagy véres hasmenés, rákos daganat a mellén, a hasán s az ülepén, s ha mindez nem lehetséges, akármilyen tárgyként is el tudom képzelni magam, nincs olyan változat, amellyel ne értenék egyet, lehet az pénz vagy

bidé, flaszterre ragadt tehéntrágya vagy kiszáradt skalp egy indián vigvam falán, ezek helyett órabéres íróként élem az életem, nincs ennél fertelmesebb, na, kész, megint csengettek.

– Nyitva van!

A banya hörgésbe fulladt sóhaja végigáramlik a szobán, átsuhan a tölgyfaajtó rostjain. Hárman vannak, a hóhér s a két segéd. Hatalmas, fekete göndör szőrpamacs, két éjfekete szem, papi egyenruha, széttárt karok, s mindez lábujjhegyen.

– Szerelemittas éjszakán, jöttem egy halott után. – Ének.

– Micsoda szöveg ez? Hogy merészel? – A banya süvölt.

– Tökéletesen egyetértek kegyeddel, tisztelt asszonyom, elvem az, ugyanis, hogy egy haldoklónak nem szabad ellentmondani, akármilyen baromságot mond vagy kérdez, hosszan kell simogatni a kezét és a lábfejét, puhán, ernyedten.

– Maga szeretkezni jött? Hívjak rendőrt?

– Komoly, megbízható cég vagyunk, csókolom a kezét, felkészítjük a halálra, garantált örömmámor, semmi több.

A segédek behozzák közben a két koporsót, s leteszik a banya ágya mellé kétfelől.

– Maga csak ne csókolgassa a kezemet még gondolatban sem, és ne meséljen itt nekem örömmámorról, a halál egy ocsmányság, teljesen elment a kedvem az egésztől, és én nem akarok meghalni, és nem is fogok, és mi van ezzel a két koporsóval, és egyáltalán, és tulajdonképpen, és ez a két mozgó lajtorja, kik ezek, és a nevét akarom tudni, a kurva édesanyját magának...

– Ez nagyon szép volt, csókolom a kezét, rendkívül hatásos, ezelőtt jó tíz évvel volt egy ehhez hasonló esetem, az a drága asszony, az is asszony volt, tudja, már rohadt le róla a hús, kegyed még egyáltalán nincs rothadófélben, nézze meg az ember, ihaj, csuhaj, ezt igen nagy örömmel tapasztalom, szóval az az asszony is valahogy így viszonyult a dologhoz, csak a szóhasználatának a választékossága nem volt ennyire átgondolt, baszna meg engem Jehova, ezzel kezdte, hát nem aranyos?

– Menjenek... menjenek...

– Nagyon jó, csókolom a kezét, ez a második fázis, mikor lassan elhagyja az erő, tessék nyugodtan rám bízni mindent, még nem kell befeküdni a koporsóba, lesz itt még esemény bőven, óriási a tapasztalatom, tessék elhinni, a dühkitörések könyörgésre szelídülnek, s mindez fordítva is elképzelhető, kivárunk szépen mindent, az idő nem szorít.

– Nem akarok meghalni.

– Százszázalékos egyetértésemről biztosíthatom kegyedet, tisztelt asszonyom, ehhez hasonló aberrációk már sokszor elhangzottak a praxisomban, felhívnám arra is a figyelmét, hogy ez irányú óhaját már szíveskedett közölni

velem az imént, de akkor nem volt lehetőségem kifejteni abbeli álláspontomat, miszerint mindenki, előbb vagy utóbb, de mindenki, hogy úgy mondjam, persze nem mindegy, hogy hol és hogyan, merthogy ezzel kapcsolatban rengeteg tanulmány látott napvilágot, vélekedésem szerint a legfontosabb a csend, az a bizonyos halálos csend, ilyenkor a légyzümmögés is zavaró lehet, tessenek elképzelni azt a zsenáns helyzetet, amikor a delikvens végre kinyújtja a kezét egy másik dimenzió felé, és abban az áhítatos csendben, amikor a kéz ujjainak mindegyike, legyen az bütykös, köszvényes vagy félig-meddig már oszlásnak induló, szóval az ujjak már-már az égi imák zsolozsmájában fürdenek, akkor jön az a légy, kérem tisztelettel, végigkorzózik a tenyér élvonalán, és bocsánattal legyen mondva, beleszarik az ember tenyerébe, hát nem és nem és nem, csókolom a kezét, a légyszarral szemben nekem amúgy is komoly fenntartásaim vannak, egyébként utálom a szúnyogokat, legyeket, svábbogarat, persze cégünk mindent megtesz annak érdekében, hogy...

A banya helyrejött némiképp, a düh sok mindenre képes, mintha fel is ült volna egy kicsit, az arcán is látszott valami értelem, s már-már nekifogott magyarázni valamit, minden valószínűség szerint az örök élettel kapcsolatos megingathatatlan elkötelezettségét, s hogy az a bizonyos garantált örömmámor, a halálra való szakszerű felkészítés, és minden egyéb valamiféle végzetes tévedés következménye, de nem volt ideje kifejteni mindezeket, mert a konyhából előjött a két segéd.

– Mi van, Gabriel, mi van, édes fiam?

– Lemérjük a hullát – mondta a colstokos, aki pontosan úgy nézett ki, mint mérőeszköz nélküli társa, viszont mindkettőnek szomorú lóarca volt, noha az utóbbi igen ügyesen mozgatta a fenekét, mintha taktusra ingott volna a teste, ez annál is inkább bizonyossá vált, amikor hol az egyik karját, hol a másikat vetette a magasba, s dúdolt is valamit, talán azt a bizonyos „szerelemittas éjszakán, jöttem egy halott után" című vigaszdalt, hip-hop ütemben előadva.

A colstokos arkangyal egy ideig nézte a rémült arccal esdeklő banyát, aztán hatalmas öklével ráütött a felhúzott térdekre.

– Egyenesen, te, egyenesen tartsd magad, nyuszi!

– Mi volt ez? És hogy merte azt mondani, hogy nyuszi? Disznóság, tudja, ez disznóság! – A banya most már teljesen felült.

– Az a légy, csókolom a kezét, egyszer csak kiszarja magát, és kiröppen az imába kapaszkodó tenyérből, és ott marad a test, ez a bűzlő hüvely, amelynek immár vajmi kevés köze van az ánizsillatú, szerelemittas éjszakákhoz, mondhatnám azt is, hogy éppen ellenkezőleg, egyébként a testbe való születés korlátoz, s a halál felszabadít. S a lélek, kérem tisztelettel, mely magába sűríti összes eddigi életünk lényegét...

– A nyuszit, mondja a nyuszit!

– Bók volt, asszonyom, lehet, hogy ügyefogyott, de kedves kis bókocska, a tegnap még döglött lófingnak titulált egy igen tiszteletre méltó öregurat, pedig a hullafoltok éppen csak megjelentek rajta, olyan rózsasziromszerű üdeségben, hiába, a fejlődés, ugye, a civilizált magatartás, Gabriel szellemiségében gyökeres változást tapasztalok, a tegnap még atyaúristen!, ma pedig csak úgy sugárzik belőle a kellem, a báj, mit mondjak, cégünk erényei felsorolhatatlanok... De ezt nem folytatom, ez már evidencia, inkább azt vagyok bátor figyelembe ajánlani, hogy kegyed már sokszor élt, sokszor meghalt, pontosan annyiszor halt meg, ahányszor élt, ez, kérem, matematika, elemi fokon.

– Nem igaz! Nem igaz! – A banya teljesen magához tért, semmi hullafolt, semmi rothadás. – Vegye tudomásul, hogy én csak most élek, tehát eddig egyszer sem éltem, ennélfogva egyszer sem haltam meg, és mondok magának valami meglepőt: most sem fogok meghalni. Engem a gyász, mint téma, nem érdekel, soha senkit nem gyászoltam...

– No, no, egy kis önmarcangoló káosz a lélek mezsgyéjén, ez, kérem tisztelettel, megszépíti...

– Maga csak ne szépítgessen engem, mert én trilláztam, uram, amikor a férjemet elvitték, itt tangóztam egyedül a virágvázával, és úgy trilláztam, hogy lengett a csillár, úgyhogy maga nekem ne beszéljen itt...

– Akkor ön előző életében a hindukkal volt rokoni kapcsolatban, akik némileg különösen viszonyulnak a szentlélekhez...

– A maga édesanyja meg hindu kurva volt, tudja, és lőcslábú és alkoholista, és a templom küszöbéről ette a hinduk szarát, és maga ejtette teherbe.

– Honnan tetszik tudni? Fantasztikus. Egyedi eset. Persze néhány apró módosítást igényel az információ, de erről majd később, tessék csak nyugodtan dühöngeni, ez, kérem tisztelettel, a szitkozódás fázisa, ilyenkor pattanásig feszülnek az erek, a fej kivörösödik, a kéz reszketésében is felfedezhető valami költői exhibicionizmus, a lélegzetvétel egyre gyorsul, az egész testben olyan sebességgel nyargalászik az élet, hogy ezt csak a hasüregben táguló főaorta tudja megállítani, merthogy azt mondja, hogy reccs, és a vér elönt ott belül mindent, a vese elzáródik, a tüdő megszakad, az agyba felgurigáznak azok az édes kis vérrögök, csodás lesz, majd meg tetszik látni, egyébként Gabriel is szokott trillázni, persze ő professzionista, négy oktávot át tud fogni, ha szorulása van ötöt is, Gabriel kettő pedig a gyászbalett bajnoka, nem tudom, meg tetszett-e figyelni, hogy a fenék ütemes mozgatásának mikéntje...

– Leírta? Leírta mindezeket? Mindent? Mindent?

Baj van, hőn szeretett, a banya felfedte kilétemet, azaz inkább ittlétemet, ennek beláthatatlan következményei lehetnek, noha a szekrény mögött ülök a földön, a szoba közepéről nem lehet idelátni, csakhogy most válaszolnom kell, a banya kérdését nem hagyhatom elsuhanni a fülem mellett, na, akkor pá, anyu, szólnom kell, másként nem tehetek, és lehet, hogy nekem elvégeztetett,

nem véletlenül hoztak két koporsót, de most már mindegy, az órabéres írók sanyarú sorsa jutott nekem, nem elég, hogy vezényszóra születtem s vezényszóra halok meg, írni is vezényszóra írok, annak a kikericsnek is jobb sorsa van, mint nekem, ha akar ordít, ha nem akar, nem ordít, s hogy sosem akar ordítani, sosem ordít. Hát, ez az.

– Na, mi van?

– Leírtam, mindent leírtam, mindent, mindent.

Mi lesz most, pá, anyu, mi lesz most velem, a hóhér körbejárja a szobát, benéz a legeldugottabb sarkokba is, aztán hogy semmit sem lát, elkezdi markolászni a levegőt, mintha testetlen szellemeket akart volna fogdosni, amely némiképp meggondolatlan cselekedetnek tetszett, azt is mondhatnám, hogy degenerált és idióta, ezek szerint tényleg elképzelhető, hogy teherbe ejtette az anyját, közben hiába hessegetek el egy gondolatot, minduntalan előtérbe kerül és az agyam nyitott kapuján ordít kifele is, befele is, vagyis hogy ez nem látott engem, a szemembe nézett és nem látott engem, észre sem vett, átnézett rajtam, mint egy hangon vagy egy fénycsóván, pedig én itt vagyok, itt, a szekrény mögött, a sarokban, írom a helyszíni jelentést, környezetrajz, párbeszédek, miegymás, még az eltiltott saját gondolataimat is idecsempésztem időnként, tulajdonképpen az is elképzelhető, hogy ő nem létezik, mármint a szőrpamacs, a segédeivel együtt, csak az én képzeletem játszatja velem a hóhérosdit, mert ha én nem léteznék, akkor csak valakinek a gondolataiban létezem, de akkor a banya sem igazi, és a hegedülő maxika sem, az a kikerics sem élt soha, vagy ha mégis, akkor ő is vezényszóra ordít, és pá, anyu? Na nem, a hőn szeretett ott van, ő mindig ott van, olyan, mint a napfogyatkozás, a dilettáns azt hiszi, hogy ilyenkor meghal a nap, az átlagos tehetség tudja, hogy a nap előbb-utóbb újra felragyog, a zseni pedig, hát, kérem szépen, a zseni maga a nap.

– Nem tudom, kivel tetszett értekezni az imént, ez, ugyebár, nem rám tartozik, noha engem semmiféle titoktartás nem kötelez, Önnek nyugodtan mindent elmondhatok, az Úrnak nincsenek titkai, ennélfogva én magam is nyitott könyv vagyok, és természetesen türelmes, nálunk a türelem tulajdonképpen nem is tulajdonság, hanem létforma, merthogy általában a haldoklók, tisztelet a kivételnek, szóval egytől-egyig degeneráltak, ilyenkor lép előtérbe az a bizonyos tulok szindróma, amikor mindenki azt mondja, hogy nem, nem, soha, közben az égiek a markukba röhögnek, jelen esetben viszont egy egészen sajátos helyzettel állunk szemben, adva van Ön, aki igencsak eldagadt alsótesttel rendelkezik, ezt a paplan alól kicsüngő lábain lehet észrevételezni, a szeme pedig, hát, istenkém, már-már felakadóban van, egyszóval kegyed, bocsánattal legyen mondva, nagyon hasonlít a fuccsra ebben az egyelőre izgalom mentes kártyapartiban, és akkor abban a tévhitben haldoklik, hogy nem haldoklik, nem is fog haldokolni, noha lehet, hogy már nyolc percig sem fog földközelben...

És jött a zaj. Átható, mondhatnám azt is, hogy frenetikus, olyan zaj, amely már nem is zaj, ez egy másfajta kategóriába tartozik, olyan, mint a vulkánban az Etna, amely nem egyszerűen vulkán, hanem csak Etna, ebből mindenki tudja, hogy jaj, hát, ilyen volt ez is, a konyhából érkezett, a konyhaajtó egyszerűen kitépődött a sarkából és lezuhant a szoba padlójára, az edények, poharak, evőeszközök százas sebességgel röpültek a falakra, a szekrényből hokedli lett, az asztalból gyufaszál, az ablaküvegek a falból kiszakított csempedarabok kereszttüzében repesztették a dobhártyát.

– Mi ez? Mi ez? Mi ez? És hogy merészelik? Csőcselék! Csőcselék!

– A hagyatéki tárgyalás elkerülése végett, csókolom a kezét, tekintettel a hátralevő nyolc percre, az ingó vagyontárgyakkal kapcsolatos törvényszéki hercehurcára már nem lesz szükség, ugyebár. Egyébként ez az örömmámor fázisának első szakasza, amikor kegyed fél lábbal még itt, fél lábbal már amott leledzik, és hát tudnia kell, kérem tisztelettel, hogy tulajdonképpen nekünk más világokban van az otthonunk, a Föld egy olyan hely, ahova csak ellátogatunk...

– Akkor én egy olyan vendég vagyok, aki nem megy el soha, soha, de soha!

– Jaj, csókolom a kezét, hát itt kellett volna kezdeni, kegyedből hiányzik az az alapvető meggyőződés, miszerint az Istennel való újraegyesülésnek kell szentelnünk magunkat, a földi élet csak eszköz a cél elérésében. Én csak a ragaszkodás-mentesség érzetét akarom kegyedbe sulykolni, mert többé már nem az evilági dolgokkal kell foglalkoznia, fel kell készülnie az átváltozásra. A szeretet fojtogató, ez akadályozhatja kegyedet az átmenetben.

– S ezt hogy képzeli? Hogy délután hatig szeressek, s utána már ne szeressek? S ne kötődjek az asztalomhoz, amelyen évtizedekig ettem a levest? Még a hegedülő macikámhoz is kötődöm, a pókomhoz a falon, a gondolathoz, hogy... maga tudja, hogy hat éves koromban visszafelé is tudtam számolni és tíz éneket tudtam három nyelven énekelni?!

– Bagatell. Két beosztottam a kegyed leendő életeit is ünnepli, merthogy mi már azt is tudjuk, hogy kegyed lesz még egynaposan megfojtott csecsemő, masszőrsegéd Londonban, liliomtiprásért elítélt rab Budapesten, hosszútávfutó Bangladesben...

– És hindu kurva.

– Nem, hindu kurva már volt, és volt Sába királynője, diktátor Kínában, és egy ideig fataróként teljesített szolgálatot az Úr dicsőségére. Egyébként édesanyámat tényleg teherbe ejtettem, merthogy feleségem őnagysága valamikor anyám volt, azelőtt az üknagyapám, s jó 2000 éve még a fiam is, az a hindu szar-evészet pedig a templom küszöbéről egy kicsit erős volt ugyan, de hát a haldoklók annyi baromságot összekarattyolnak, megértőknek kell lennünk, de hogy folytassam a gondolatmenetet, ha a kegyed lelke három percen belül

nem indul el a Fény felé, természetes egyszerűséggel, ahol körülveszik a szeretettei, akik várnak kegyedre, akkor kénytelenek leszünk, ugyebár...

Bejött Gabriel egy és Gabriel kettő. Megtépett ruhákban ugyan, de jól láthatóan felajzva, arcukon nyoma sem volt a kezdeti szomorúságnak, semmi lóarc, semmi colstokos ügybuzgalom, az első egy kötéldarabot lengetett a kezében, arcán örömmámor, a második, a gyászbalettes, egy bendzsót pengetett, a feneke egy kicsit vadabbul mozgott, mint első ízben, és lehet, hogy a kötelet lengetőnek szorulása volt, mert tényleg olyan öt oktávnyit fogott át, magas szoprántól a mély basszusig élvezhettük a „szerelemittas éjszakán, jöttem egy halott után" kezdető számot. A banya rosszul lett.

– Vizet... adjon vizet...

A hóhér nem mozdult, nézte az óráját.

– Ez az a bizonyos utolsó nyőszi-nyőszi.

Arcán diadal volt.

Előjöttem a szekrény mögül, a kancsóból töltöttem egy pohárba vizet, s átnyújtottam a banyának. Pá, anyu, most már mindegy. Elvégeztetett.

A hóhér nyilván azt látta, hogy a pohár víz egyedül megy a levegőben. A két arkangyal egymást taposva rohant ki az ajtón. A hóhérnak megnyílt a szája és úgy maradt.

– Látta a mellemet? – Ez volt a rügyfakadás pillanata, de az is lehet, hogy a banya megpróbálta elodázni a fuccshelyzetet. Egyébként döbbenetesen nagy melle volt, elővette a hálóinge alól, két kézre fogta és ringatta.

– Én, kérem szépen, minden beszélgetésre felkészülök, ugyebár, de hát nem tudhattam, hogy kegyed beszélő viszonyban van az égiekkel, mondhatnám azt is, hogy jópajtási, persze ijedelemre nincs ok, én sosem szoktam mértéken felül beszarni, noha mindez, természetesen, igencsak meggondolkoztató, mondhatnám azt is, hogy, nos...

– Milyen a mellem? – A banya tüzelt.

– Hát, kérem szépen, mit mondhatnék, bimbós, ugyebár...

– Bügyörgesse!

– Kérem szépen, a kegyed lelkét meg kell szabadítani a földi koloncoktól, mert kegyed egy ideig testetlen állapotban fog tovább élni az Úr dicsőségére...

– Ne dumáljon, jöjjön ide!

– Egyedi eset, ugyebár, először fordul elő, egyik elmúlt életemben a hedonizmus aktív híve voltam, habzsoltam a földi örömöket, ha ezelőtt négyszáz évvel találkozunk, már rég megerőszakoltam volna kegyedet, de most Isten küldötteként tartózkodom idelent...

– Ide! – A banya úgy lángolt, mint a vörösbegy ha nyüvet lát.

– Én, kérem szépen, haldoklóval még hedonista koromban sem egyesültem, inkább felmennék Jákob lajtorjáján élve, ez, kérem, egy egészen sajátos helyzet, noha, szóval...

– Feküdjön be!

– Cégünk bármikor, bármit, egyébként is olyan utolsó kívánság hangulata van a dolognak, tessék megfigyelni, elég kényelmes, persze a fejlődés menete, ugye, megállíthatatlan, nemsokára lesz benne világvevő készülék, fogas és bili...

A banya győzelmes arccal nézte a koporsóban fekvő hóhért, aztán Vezúv, kiröppent az ágyból, a koporsó fedelét rácsapta a ládára és ráült.

– A második fiókban tartom a szegeket és a kalapácsot.

A szegecselést én végeztem, a banya legyengült állapotára való tekintettel. Elég jól sikerült, noha a szemlélőnek lehettek volna esztétikai kifogásai, merthogy a szegek időnként girbén-görbén mélyedtek a fába, de alapvető kifogások nem merülhettek volna fel. A kaparászás, meg az apró dörömbölés nem ingatta meg a banya hitét az örök életben.

– Tudja, mit? Tegeződjünk. Mondja, hogy te.

– Te.

– Leírtad, hogy te?

– Leírtam.

– Gyere ide, te!

– Ezt írjam, vagy jöjjek?

– Írjad, s közben gyere.

A banya elhelyezkedett a másik koporsóban, nyilván ki akarta próbálni, hogy milyen, aztán kinyújtotta felém a kezét.

– Ide, írócskám! Élni kell! Élni! Állni!

Semmi ide-oda, semmi írócskám, én, kérem szépen imádkozni akarok, jó volna szonátákat előadni a vitrin jobb sarkában, szerelemittas éjszakán, jöttem egy halott után, és a fenekem felvenné a versenyt a legmodernebb motollával is, kikerics vagyok, ordítok is, ha parancsolják, és aztán mégis rajta vagyok és jaj, a vérző Krisztusok itt sírnak a kebelemben, erotikus gúnyversek kivesző-ben, ezt már megénekelni sem lehetne, gondolataim longobárd bajadérokat hajkurásznak, de most bármi eszembe juthat, minden gondolatnak örülni kell, a zászlóm rúdját eltünteti ez az örök életben fetrengő, molyette hetéra, te, édes, te, mondanám, ha nem szégyellném a szobába sompolygó arkangyaloktól, közben elsötétül a látóhatár, hallom, ahogy ránk csapják a koporsó fedelét, ne állj meg! ne állj meg!, követeli a macám, na, pá, anyu, ezt még ki tudom nyögni valahogy, aztán beleröhögök az éjszakába.

VARGA ZOLTÁN

Peches nap

Hát szóval, ha kérdeznének, s netán még igazat is akarnék mondani... hát, szóval, én nem is tudom... Azzal kezdeném tán, hogy peches napom volt. Mert hogy csakugyan az volt. Határozottan!... Mert ugyan melyik napomat lehetne, ha nem éppen ezt, peches napnak nevezni?

Na meg ideges is voltam, de hát ez is része a pechnek. Különben is, ilyenkor, áruszállítás napján, mindig ideges vagyok. Pedig az ilyen munkához jó idegek kellenek, úgyhogy, ha valakiből épp ez hiányzik, jobb, ha másfelé tapogatózik. Úgyhogy akár ezért is gyakran gondoltam már rá, hogy felhagyok vele, és más után nézek. Sőt! Hogy csak ezt az egyet még, ez lesz az utolsó fuvar! Kész, nem vállalok többet, elég volt!... Csak hát, akit a gépszíj egyszer elkapott, annak... annak, ugye, pechje is lehet. Meg hát az ilyesmiből nem is könnyű kiszállni, nem örülnek neki, nem veszik épp jó néven az embertől.

És eddig szerencsém volt, mindig szerencsém. Akármennyire féltem a pechtől. Talán épp ezért. Körültekintésre intve magamat, előrelátásra, óvatosságra. Odafigyelésre a baljós jelekre. Amelyek aznap, vagy inkább már előző este, csakugyan nem a legjobbak voltak. Mert hát az időváltozást előre a csontjaimban éreztem. És hát tényleg. Reggel makacsul maradó félhomály, mindent átjáró nyirkosság, szitálás, majd kövérebb cseppek is, júliusi október, így is mondhatjuk.

De különben minden rendben: a kocsi tövirül-hegyire átnézve, a tartály csordultig, az áru biztos helyen. Úgy, ahogy a nagykönyvben meg van írva.

Éppcsak az ébredésbe csúszott be egy kis késés, ami főleg ilyenkor, ilyen nyamvadt, ágyban marasztaló hajnalokon szokott velem előfordulni. Negyedórányi mindössze, semmiképp se behozhatatlan. Úgyhogy már csak emiatt se kellett volna az erdei utat választanom. Nem is volt rá igazán okom, betervezett meg semmiképp se volt, inkább csak úgy beugrott közben.

Pedig mondhatom, simán indult az egész. Nem volt túl nagy a forgalom, százzal mehettem, százhússzal, ami nálam megszokott tempónak számít. Nem kellett sokat előznöm, engem se sokan előztek. Nem mintha az ilyesmi valaha is izgatott volna, ilyen munka mellett a legénykedés egyenesen életveszélyes.

Kék fény meg végig sehol. Legalábbis egészen Cs.-ig. Mert hogy Cs. felé közeledve a szembejövők közül ketten is figyelmeztetőleg rámvillantottak. Lesben állnak, bemérnek, jó lesz vigyázni.

Úgyhogy talán mégis emiatt választottam az erdei utat. Látszólag kapásból, csak mert éppen ott volt előttem. Még ha gondolhattam volna is, ha az előír-

takhoz tartom magam, nem fognak belém kötni. Azaz hogy... mert hát annyit azért mégis tudni kell, hogy a „járt utat járatlanért el ne hagyj!" aranyszabálya ennél a munkánál nem feltétlenül számít betartandónak. Nem, mivel egyhetente, ugyanazon időpontban szabályszerűen közlekedő kocsi, akár még szemet is szúrhat. Éppen mert soha semmi baj, hátha éppen ettől számít gyanúsnak. Mert hogy ki tudja, melyiküknek mikor mi jut eszébe? Miért is ne, ha egyszer nekem is eszembe jutott. Éppen akkor ott, az erdei úthoz érkezve. Azzal együtt, hogy ha véletlenül *tényleg* megállítanak, netán a kocsit át is vizsgálják, még ha az árut nem is találják meg, akkor már *tényleg* késésben leszek. És hát a főnök nem szereti az ilyesmit, nagyon nem szeret idegeskedni. Amiért is, ha bekanyarodok, minden lassításra kényszerítő zötyögős terep ellenére, holtbiztos, hogy sikerül az esetleges késést behozni. Vagy akár a szokottnál is előbb érkezni. Amit a főnök sose bán, sőt, csak a késést rühelli... És hát ez az erdei út valójában nem is volt számomra járatlan, olykor-olykor azelőtt is átvágtam rajta. Egyszer még egy őzsuta is nekem jött, s olyan szépen ki is nyúlt, hogy sajnáltam is otthagyni. Lett is volna hely a csomagtartóban. Csakhát én a leckét már akkor is tudtam: nem ajánlatos halmozni a dolgokat, nem jó a kevesebbért a többet megkockáztatni, aki bankrabolni megy, álljon ellen a zsebelés kísértésének. Tartsa magát a menetrendhez, maradjon egyenesben.

Úgyhogy a suta maradt, s maradtam én is. Távol az erdei úttól. Egy időre legalábbis, de lehet, hogy végleg. Őszintén szólva nem tudom, egyszer-kétszer talán mégis átvágtam rajta.

Hanem azért a vadcsapást, az ösvényt, azt igen. Azt azért jó lett volna megjegyezni magamnak.

Ahonnan a suta felbukkant. Teljesen váratlanul, minden előzmény nélkül.

Úgy, ahogy az öreg is most, a bicajával. Ugyanolyan váratlansággal és ugyanott. Mivel hogy hát mérget veszek rá, hogy ugyanott történt. Oldalról hajtott belém, pontosabban a kocsi hátsó részébe.

Ugyanúgy is terülve el. Miközben én ugyanúgy a fékbe tapostam.

Azzal a különbséggel, hogy nem maradt ott mozdulatlanul. Ellenkezőleg, megpróbált feltápászkodni. Megpróbált, de visszahanyatlott. Egymás után kétszer is, sőt próbálkozott volna harmadszor is, miközben még valamit motyogott is. Feltehetőleg a segítségemet várva, vagy talán kérve is tőlem. Hű, az Istenit!, jutott eszembe... De azért, idegek ide vagy oda, nem felejtettem el, hogy az ilyen munkánál elsősorban kapcsolni kell, idejében kapcsolni. Mégpedig most egyből rükvercbe.

Aztán újra előre, egymás után kétszer, de tán háromszor is, nem tudom, hányszor... Mindenesetre, mikor tovább indultam, úgy tűnt, csend van mögöttem. Tökéletes csend, az erdő csendje.

Úgyhogy ki hitte volna!

Mert amikor rákattant a csuklómra a karperec, először mindenképpen azt hittem, amit hihettem. Hogy hát az áru miatt, valaki beköpött minket. Később értettem csak meg... sőt most se értem. Még ha nincs is okom kételkedni a rátalálók és a mentők vallomásában. Nem értem, mert egyszerűen nem értem. Hogy lehetett ennek ennyi szuflája? Csakhogy még kinyöghessen néhány szót. Annyit csak, hogy meg ne úszhassam.

Vagyis egyszerűen peches napom volt. Peches, és kész. Semmi több ennél.

1998

BÁRDOS B. ARTHUR

Hangsúlyos szavak

a szó
ágaskodó
magába roskadó
a szó
a hősködő
töpörödő
a szó
lágy takaró
szívbe maró
a szó
gyilkol, végez
és visszatér véges
kezdetéhez
a szó
gyógyító kés
a szájsebész
műnyelvéhez
a szó
a végső tét
eredetét
felhő fedi: setét – –
a szónak
dallamára
nő a virág szára
hajlik a fény szára
a szónak
nincs határa
hallgatag súly száll a
hangaszelíd tájra
aki idetéved,
érzi: szerte széled
szótlanul a pára...

1998. július 11.

Fegyelmezett sorok

EGY RÉGI FÉNYKÉP ALÁ

A gödör szélén álltam. Állítottak.
Merőleges falak. Kövér rögök.
A gödör mélyén kifordult tagokkal
a friss földbe gyökérző holtak.

Mellettem könnyekkel küzdő kölyök:
fiam. Mert ide löktek. Ide toltak.
Az égen néhány felhő lődörög:
párában rejlő kulisszákba forrtak...

A másodpercek lassúdad menetben
csikorgó, nehéz csizmát hordtak.
„Der nächste Schwein!...” Az érdekfeszítő

szóra lágy tarkómra nyomult a fegyver
forró csöve. Csönddé váltam a csendben
komor férfivá növő gyermekemmel

s örökre cserben hagyott az idő...

1998. július 14.

Földiekkel játszó…

Sejtekre oszlódsz. Te, a sejt
mindenese! Az Úr elejt,
hogy fölemelhessen valamikor.
Arca, ha van, a végtelen szigor.

Bár arcátlankodó. Nincs hangja sem.
Veretted kőbe-fába: Istenem!

Vért izzadva, mert italod a vér
s a föld húsába marsz – jövőt ígér.

Magázod, tegezed: a vagy,
de nem vagy *kérdése az agy*
izzó idegszálaiból ered – –
holt hamuvá hamvaszt a gyűlölet.

Karácsony, Húsvét, Körmenet,
Gyászmenet, Mennyekbe menet.
Ki a sírig, ki síron túl szeret.
Tételes tánc. A földi menüett.

1998. július 22.

ZALÁN TIBOR

Rétegek

Végigkövették
a hang finom süllyedését
Még nem vélték érteni
ami később sorsszerűvé vált
Lombokkal
takaróztak, falfirkákkal, villamos
csengetésével

Meredély

Még
tart az éjszaka, nehéz
vasai fölmerednek. Gyermek
játszik, üveggolyó
elgurul. Lehetetlen, pedig
végig kísérte zajtalan
pusztulását

Áradás

Rábízta egy
névmásra a tekintetét
Sokáig nem történt
semmi. Sokáig lebegett
a semmi történésein. Végül
már mindegy volt
számára
hol
mikor feje
körül hajnalodni kezdett

Érintés

Közel engedte
magához
de föltárulkozása elmaradt
Ismeretlen lihegés
kerengett sokáig a falak
között
és vágyódás, amit
azóta sem érthet

Növekedés

A termet rosszul
világították meg. Hallani
a szivárgást, rozsda
mozgolódását a vason
Homályban hagyott
szegletekben
kezd nőni, sírása ijesztő
lesz
és elkerülhetetlen

Fél-halandzsa

valahova
menendez mendez
mendez menendez
vala
hova utu
rea

Kő

Megszabadulni akart
utoljára
eldobta a követ is
Azóta követi
: tudja

Utazó

Megérkezését
nem tartotta számon
senki.
A napok
is ferdén peregtek el. Az
éjjeli szekrényen
hideg félórája
maradt
és az aritmikus ketyegés
a fürdőszoba hamis
márvány törülközőiben

VESZELKA ATTILA

Apolinary

Későre járt, s hullott az ősz a hídra.
Bordó árnyakból szőtt
permetként szállongott, miként fa lombja
száll. A korlát fölött
görnyedtünk Kostrowickivel, hallgatva
a pillérek között

örvénylő-forgó hullám-surrogást.
A rakparton felsírt
egy szaxofon, de Wilhelm egyre mást
figyelt, Lorie-t, Marie-t,
Madeleine-t, vagy éppen Annie-t látta tán
-halott szerelmeit-

a víztükör mögött, míg hűvös kézzel
hajába túrt a szél,
s a Chatelet felől egy felriadt harang
halkan vállához ért.

Nocturne

Halkul a szél, meghozta az esti esőt, s belefáradt.
Lassan mozdul a park ázott szilfái között és
most nem is érti, mit is keres itt még. Tétova kedvvel
épp csak megrezzenti a bokrok szélét, s nincs már,
eltűnik, sohasem volt tán, s többé sohasem lesz.

Tisztul az ég, rejtett fényét kivetíti a holt kő,
roppant súlyúvá hullik fenn a magasság,
villódzik tengernyi levél, roppannak az ívek,
foszforszín ragyogás ömlik szét mindenüvé, mindent
átsző zöld árnyéktestével a minden, a semmi.

Rég alvó fuvolák ébrednek a mélyben, némán
szétrebbennek a földre gurult, bűvös vízcseppek,
csendül, cseng-bong éjbe szökő szárán a hibiszkusz,
s részeg hársfavitorlák szállnak e tiszta hiányból
messzire, túl a világ peremén, lelkükben a törvény.

Fordul a Föld, haloványkék ködtakaró fedi arcát
(hol lehet ő, aki vissza se tér immár soha többé)
hajlik a csendben az ösvény, visszafelé az időből,
összemosódnak bolygó fények a sárral, s porrá
omlik az égboltnak feszülő tornyokban az Isten.

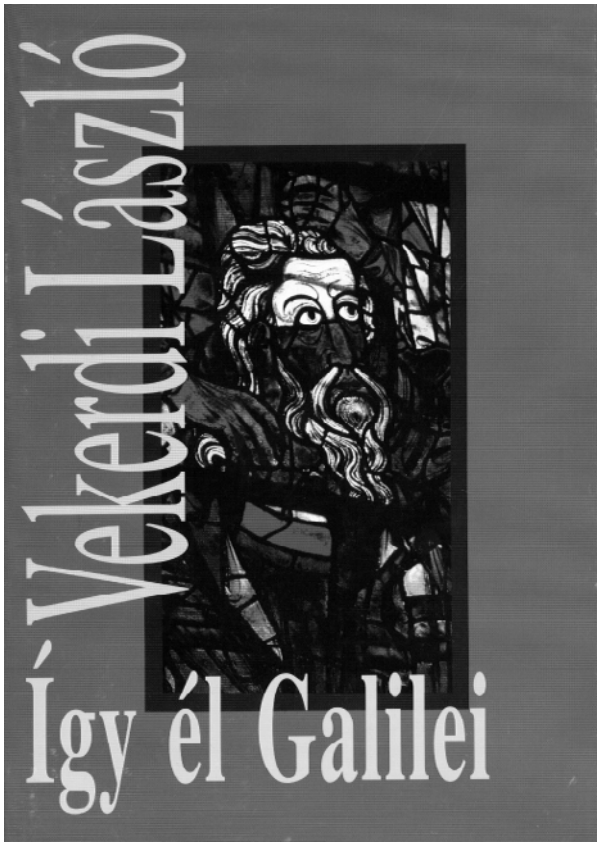

PÜNKÖSTI ÁRPÁD

Gerinctáji történet

„Aki mindig egészséges volt,
végzetszerűen hülye marad."
(Martin du Gard)

I. rész

Már a kezdet se jó. Úgy emlékeztem, hogy örömmel fogtam ebbe a betegségbe, mert a derékfájás hajnala emlékeimben egybecsúszott egy szerelemmel. De leleteim szerint először 1982-ben, hat esztendővel korábban kényszerültem jelentkezni dr. S. Juditnál, aki nem ideg- vagy elmeorvos, amit Martin du Gard mottóbeli meghökkentése sugall, hanem reumatológus. (Hogy ezeknek a franciáknak mennyire egy srófra jár az agya! Fénelon mester szerint: „Azok, akik nem szenvedtek, semmit sem tudnak... nem ismerik az embereket, és nem ismerik önmagukat sem.")

Szóval az én észbeli, önismereti fejlődésem discopátiaként kezdődött. A disc: korong, a discopátia: korongkór. A porckorong kocsonyás magja rendszerint az ágyéki részen – szokásosan a négyes és ötös csigolya között – kidudorodik és nyomja az ideget. Fizetünk a két lábra állásért (a lomha életért, az elhízásért stb.): a mozgásszervi betegek nyolcszorta gyorsabban szaporodnak, mint az emberiség. De semmi halál, csak fájdalom dögivel. A derékfájósok hada emiatt kergeti oly szenvedéllyel az orvosokat, a csontkovácsokat mindenféle fájdaloműzőt. Magyarországon az ezredfordulón várhatóan egymillió mozgásszervi beteg lesz. Az „összmagyar fájdalom" is leginkább gerinctáji. Ez hajtja a tollam. Sok apróság közepette el kívánom mondani, hányféle gyógymód között lehet választani, hogy tornával nemcsak megállítható, hanem meg is gyógyítható akár a gerincsérv is. Írok az akupunktúráról, a gyógyítás kínai szemléletéről, s cáfolom a franciákat: nekem sikerült betegen is hülyének maradnom.

Hátra, ne előre!

Leginkább persze Judit főorvosasszonyról kellene ódázni, aki másfél évtizede tartja bennem a gerincet. Juditot egy nagy lavór révén ismertem meg. A csurig lévő edényt felkaptam, és vízét előre dőlve zúdítottam a kádba. Ez a tizenöt kiló rosszul fogott súly tette be a kaput a derekamnak. De mi lehetett a kezdet? Miért fajzottam el, s lettem az első gerincbeteg a családban, holott mindig sportoltam? Rettegve írom le: talán a sport miatt jutottam ide. Betonkemény pályákon, országúton futottam le vagy ötvenezer kilométert, és az ötvenes–hatvanas években még nem voltak olyan cipőcsodák, mint ma.

Judit ultrahangos kezelést, masszázst, súlyfürdőt írt fel és hat hét alatt rendbe hozott. Ám a kezdő gerincbeteg is, amint jól van, elfelejti, mennyit és hogyan emelhet (például ki a csomagtartóból), ami kész retúrjegy az említett gyógyhelyekre.

A fiziko- és hidroterápiás kezelések, az ajánlott úszás hosszadalmas. Csupán vetkőzni-öltözni háromszor kell. Ha én akkor a tizedét sejtem leendő kínjaimnak, bele-

vetettem volna magam a gerinctornába, s nem lenne miről írni. Nem fogtam hozzá, mert azt hittem, a sport az sport, mindegy mi. Margaret figyelmeztetésére sem hallgattam. A telefonzsinór hajlékonyságú norvég balett-táncos barátunk medencecsontjának a két fele úgy elcsúszott egymás mellett, hogy közölték vele, örüljön, ha csupán a táncosi pályájának fellegzik be, s nem marad nyomorék, ha pedig gyereket akarnak, fogadjanak örökbe. Margaret előbányászta a sportsérülések gyógyítására kidolgozott amerikai tornagyakorlatokat. Fél év múlva az orvosok nem akartak hinni a szemüknek, pedig a röntgenfelvétel is mutatta: izmaival a helyére húzta az elcsúszott csontokat. Aztán megszülte a lányát, kitanulta a koreográfiaírást, s azóta is a tánc a világa. Húsz éve Londonban azt hittem, azért görcsölt be a nyakam, mert túl gyorsan fordultam egy libbenő szoknya után. Margaret már akkor figyelmeztetett, hogy bajba leszek a gerincemmel, és megtanított has- és hátizmot erősítő tornagyakorlatokra. No, de egy betegség ilyen hosszú távú megelőzéséhez kevés volt az én egy szem diplomám.

Hajdanán D. főorvos a tiltott (fül)akupunktúrával érzéstelenítette a fogklinika gyógyszerérzékeny betegeit Szegeden. Orvos barátaim tanácsára kipróbáltam a fülezést. Hogy hittem-e benne? Ahogy a penicillinben, az akupunktúrában sem kell hinni, de a hit egyiknek sem árt. Dr. D. úgy puskázta, hová kell szúrnia. Végképp az riasztott el tőle, hogy meg akart győzni: csak hiszem a derékfájást, mert már meggyógyított. Mielőtt új gerincem nőtt volna, elszöktem.

Itt jött a lavór és Judit. Nyomorékságom megijesztett. Mi lesz a tenisszel, új szerelmemmel?

– Legelőször a munkától kellene eltiltanom, attól, hogy öt-hat órát ül a gép előtt, de akkor meg a diliházba kerülne – mondta a doktornő, aki akkor még nem volt főorvos. – Hogy a tenisz torziós mozgása nyírja-e a porkorongot vagy sem, vitatott. Ha nem megy, innen folytatjuk a beszélgetést.

Beleszerettem Juditba. Abba, hogy nem fontoskodik, nem dr. Tilalomfa, nem oktat, hanem tanít arra, hogy nem a mozgás, hanem a monoton testhelyzet a gerinc igazi ellensége. Tizenöt esztendőn át adja az injekciót, pedig tudja, hogy teniszeztem, hogy oda megyek. Kollégája, orvosi szoba társa, Erzsébet asszony szent borzadással figyeli a sziszifuszi küzdelmet. Ő talán elzavart volna – Judit szabadsága alatt mégis injekcióz, és néhány év után meg is kérdezi, játszom-e.

Kezdetben az iszappakolás volt a kedvencem, mert egy tízesért hagytak egyet szundítani a meleg sárban. A súlyfürdő is jó. Ha a hónod alatt támasztva el tudsz bóbiskolni a vízben, súlytalanul röpülheted be az álom horizontját. A nyakam meszesedése óta akasztanak, s így már nehezebb szárnyra kapni. De a betegség nem gyönyörködtetésre való. Inkább a csevegés desszertje. Ehhez is mindenki ért. Az ajánlatok közül a csontkovácsot elvetem, főképp az után, hogy a kézmíves reumatológus főorvos, O. Gábor derékropogtatása is csak múló enyhet ad. (Viszont három éve kínzó Achilles-ín nyavalyámból kigyógyít, pedig ezt a sportkórházban hetekig tartó kezelésekkel reparálgatták. Ő felhajtotta a lábfejemet a sípcsontomhoz, én üvöltöttem – de mehettem játszani. Azóta guggolgatok a rövid Achilles-ín nyújtására, s öt év óta kutya bajom.)

Voltam viszont „javasasszonynál", aki a joruba igézésekből doktorált. A nagyanyja még varázsolgatott, az anyja orvos, ő pedig bűbájol. Harmincon jócskán felül, huszonötnek ha látszik, a bőre tinédzser rugalmasságú (kakaóvaj a fürdővízben). Ördöngösségén előbb nevettem, végül beadtam a derekam. Hívott egy fekete famulust, mert pap is kellett, nemcsak papnő. A virágos házi oltár előtt pedig ott térdepeltem én egy

szál gatyában, s ők körül gyertyáztak, virágoztak, varázsoltak. Aztán liliomot hintett a fürdővizembe, majd amikor hazaindultam, összecsomagolt három nyers tojást és egy marék fémpénzt. Nem mondta, hogy a mágikus pakkot ne a kocsiablakon dobjam ki az útelágazásnál; így csak annyira lassítottam, hogy a kirepítés közben nehogy leszaladjak a padkára.

Ez lett volna a baj? Hamarosan rám szakadt az ég, hat hétre kórházba kerültem mélyvénás trombózissal és májdaganattal. A daganat jóindulatú érgomolyagnak bizonyult (a hölgyek kaphatnak ilyet az antibébi pirulától), s erre az érgomolyagra fogták a bajomat: ebben képződött az a vérrög, ami végül is a lágyékomnál elzárta a vénát. Nekem van igézésekhez közel álló sejtésem. Négy hónappal a betegségem előtt Brazíliában végre találkoztam nyolcéves korom óta nem látott apámmal (a családban egyedül ő szenvedett érbajban, gyulladásos visszérbetegségben). A szép és mocskos Amazonas melletti Manausban ájulással járó bélfertőzést kaptam. Bár két nap alatt kikecmeregtem belőle, a harmadik este Brasiliában, a szállodában vettem észre, hogy a jobb combom külső oldalán, féltenyérnyi helyen kilátszik az eleven hús. Megijedtem, pedig a seb a nadrág dörzsölésére sem volt érzékeny. A húsfolt, ahogy jött, elmúlt. Itthon vizsgáltak trópusi betegségre, hátha az rögösítette el a vénámat – a trombózis-járatnak is nevezett kontinensek közötti, hosszú, láblógató repülőúttal közösen –, de fertőzés nyomát sem találták. Párom, Eszter, annyira megijedt a még nem azonosított, csak vele közölt májdaganattól, hogy volt szerelmeimet meghívta az ágyamhoz, s a buta beteg gyanútlanul nézte, hogy bokáznak halottas ágya körül.

Trombózis rombolta bal lábat nehezen lehetett betörni a teniszre, s egy érgyulladássá fajult izomgörcs, meg az újabb és újabb görcs gyanúba keverte a derekam, hátha a sanyargatott ideggyök adja le a görcsbe rántó vészjelet. De a jobb oldali korong-kitüremkedés hogy üzenhet balra? Valami mégis üzen. Néhány orvos az ideggyulladásos betegekről úgy dönti el, kell-e operálni, hogy termálfürdőbe küldi. Ha látványosan romlik az állapota, viszik a műtőbe. Bennem valami fordítva lehet bekötve. Akkor esik legjobban a negyven fokos víz, amikor leginkább tiltanak tőle, s utána is könnyebben mozgok. Azért lassacskán csak romlik a derekam. Először csak a teniszhez kell csípőszorító-övet hordani, aztán a számítógépeléshez, végül a fekvést kivéve mindenhová.

Dezső barátom boronál össze barátjával, B. Misi idegsebész professzorral. 1996 nyarán röntgeneim mellé még Tisztelt Professzor Úr! megszólítással a következőket írtam neki: Dezső állítja, hogy ön a halottat is képes feltámasztani, amivel felcsigázta az érdeklődésemet, pedig meszesedéseimen, tizenöt éves discopátiámon talán csak az segítene, ha ráköltöznék a Tanértnél kiállított műanyag csontvázra.

B. idegsebész professzor különös alakja az orvostársadalomnak. A nem létező szabadidejében rajzolgató (barátai könyveinek címlapját is tervező) volt atléta, nem rohangál kivont szikével, nem vad operatőr. Kár, hogy a klinikája vidéken van. Levelemre azt üzeni, hogy egy mágneses rezonanciás (MRI) felvétel kellene. S ha műteni szükséges? – kérdem. Akkor egy néhány centis vágáson át, mikroszkóp alatt kipiszkálja a kibuggyant porckorongot és ötödik nap saját lábamon távozhatok.

Augusztus 20-án hajnali ötkor húztak be a mágneses rezonanciás vizsgáló dörömbölő csövébe, s kiderült: felnőtté vált discopátia neve már gerincsérv. Másnap újságíróként találkozom N. ortopéd professzorral. Mivel ágycsökkentésük ellen minden áron nyelvet akar fogni, megröntgeneztet, s közli: kapok két fémcsavart – svéd csavart, mert magyar már tört el – és egy vaslemezt az elcsúszott csigolyák rögzítésére. Svéd-

acél, 400 ezer forint! – csinálja a kedvet. Szerinte olyan állapotban vagyok, hogy jövő héten a műtőasztalán leszek. A svéd csavar fejbe vág, bár erre a műtőasztalra sohasem fogok felfeküdni.

Prof. B. Misi nekem a MÁV Kórház folyosóján rendel az Orvoskamara ülése előtt tíz perccel, hogy ne kelljen leutaznom hozzá. Miközben gerincképeimet nézi, halkan megérdeklődöm, hogy az elcsúszott csigolyákat nem kell-e rögzíteni. Nem. A vasak beépítése több hátránnyal, mint előnnyel jár: megszűnik a mágneses utóvizsgálat, sőt a fizikoterápiás kezelés lehetősége is. Az elcsúszást a természet megoldja, a porckorong eltávolítása után a csigolyák összenőnek. De várjunk még a műtéttel, konzultál Tamás barátjával, az ortopéd professzorral, aki hozott egy speciális sérvtornát Amerikából. Csak utolér az amerikai torna?

Másnap nyugtalanul telefonálok, hogy műtét vagy sem?

– Ezt neked kell eldöntened.

– Akkor nem. De ha lebénulok?

– Először a lábfejed enged el. Ha megbotlasz a szőnyegben, azonnal gyere.

– És ha tenisz közben úgy mozdulok, hogy utána már botlani sem tudok?

– Ha három napon belül megműtünk, akkor a nyomás alá került idegek regenerálódnak – mondja, s hallgatom, milyen csöndes tud lenni egy magyar telefonvonal is. – Ne félj, mögötted állunk – teszi hozzá, aztán elmondja, hogy bár nem sok remény van rá, hogy az én állapotomon a Mac Kenzie-féle gerinctorna segít, meg kellene próbálni. Ez azért másként hangzik, mint az egy héten belüli vasalás, és még büszke is vagyok, hogy a biztosítónak megspórolunk fél milliót. Ám „mekenzit" tanulni le kell utazni Misi városába. De ismert már ez a torna az ORFI-ban, az Országos Reumatológiai és Fizikoterápiás Intézetben is, Judit doktornő be is ajánl a gyógytornász Rékához.

Biztos, a szépségnek is van gyógyhatása, de ami fontosabb: Réka is profi. A kegyes sors engem olyanokkal hoz össze, akik alkotó módon ismerik hivatásukat, odaadóak és lelkiismeretesek. Ha egy ilyen kreatív gyógytornász keze alá kerültem volna, mondjuk egy évtizede!

Réka azzal kezdi a gerincbetegségek korrigálására szolgáló tornát, hogy feltérképezi hol hibázik a porckorong. Az egyszerű, mégis rafináltan galád gyakorlatok számomra az MRI-nél érthetőbben árulják el, hogy öt óra irányában boltosodik ki a disc, ezt kellene mindenekelőtt hátrahajlásokkal visszatuszkolni a helyére. A legfontosabb gyakorlat, a támasz (jógában kobraállás): hason fekve, a váll alá tett tenyérre támaszkodva felnyomjuk magunkat úgy fekvőtámaszba, hogy a hasunk a földön marad. Akár néhány hét alatt is megszabadulhatunk a hirtelen támadt gerincsérvtől, derékfájástól, ha a támaszt – megfelelő gyakorlatok közben – eleget ismételjük. Káprázatos.

Tizenöt éve járok a derékfájósok Mekkájába, a Lukács uszodába. A közönség többsége rendszeresen fölkapaszkodik a medencekorlátra, a keze közelében kitámaszt a lábával, s így összehajtva himbálózik le s fel a vízben: a testsúlya segítségével kalapálja még kijjebb a porckorongot, ami aztán még jobban nyomja majd az ideggyököt és még jobban fog fájni. Ráadásul a kalapálás még jól is esik! Csináltam én is ezeregyszer. Megdöbbent hát a derékfájósok új napiparancsa: maga az előre hajlás is káros, nemcsak az emelés! A derékfájósok többsége persze nem csinál semmilyen gyakorlatot, csupán emel, s nem lábbal, guggolva, hanem derékból.

Megdöbbent, hogy a jóga nem gerincbarát. Tudatosan alkalmazva persze az lehet. De azok a könyvek, amelyekből jógázni tanultam harminc éve, mintha nem írták volna, hogy a reggeli felkelés után képlékenyebb porckorongokat csak három-négy óra

múlva tanácsos hajlító gyakorlatokkal terhelni. Így három évtizeden át azzal kezdtem a napot, hogy felállva ráhajtottam, húztam a fejem a térdemre és vagy két percig így maradtam. Ez a gyakorlat megőrzi a hajlékonyságot, a fordított testhelyzet pedig javítja a vérkeringést. Két legyet lehet vele ütni egy csapásra – meg egy darazsat.

Hetente kétszer járok Rékához tornaórára, és mindennap gyakorlatozom otthon is. Nem szüntelen hátra hajolgatok, sok a feszítő, húzó, lazító, na meg a gerinctartó izmokat, s hasizmot erősítő gyakorlat. Először a csípőszorító-övtől kellene megszabadulni. Csak hát kényelmes és melegít is, még Rékához menet sem szívesen válok meg tőle. A tornateremben négy lépcső magas pódiumon áll a két lepedővel körülkerített vetkőzőfülke. Először nekiindultam, hogy fellépek, de megtorpantam és felmásztam a lépcsőkön. Öt-hat hét múlva felugrottam, s Réka megkérdezte: emlékszem-e?

A derekam lassan javul, de a lábam egyre gyakrabban hűtlenkedik. Nem botlom el a szőnyegben – bár egyszer-egyszer ez is előfordul, amit igyekszem véletlennek venni –, hanem begörcsöl a vádlim, s hiába hagyom abba azonnal a teniszt, egy hétig alig tudok járni a fájdalomtól. Százszorosan kegyetlen, ha egy volt futót hagy cserben a lába. Réka próbál segíteni, de vagy a derekam gyógyítjuk a tornával, s akkor elszáll a lábam, vagy a lábam védelmében gyakorlatoztunk, akkor meg a derekam nem javul.

Ekkor jelenik meg Tálas Barna közgazdász professzor cikke a Távol-Keletben a mindenható kínai tűkről. Az Onkológiai Intézetben eltávolították felesége pajzsmirigyét. Közben feltehetően megsérültek a hangszalagot mozgató idegek, s légzési nehézségek miatt gégemetszést is végeztek. Három héttel később azzal a tanáccsal engedték haza, hogy csináltasson beszélőkanült – bár ha nem vágták át az ideget, akkor 6–12 hónap alatt regenerálódhat. Ekkor fordultak „a mindenható tű" orvosához, a hat éve Magyarországon dolgozó dr. Liu Wancheng professzorhoz. Két akupunktúrás kúra alatt elkészült ugyan a beszélőkanül, de már nem volt szükség rá. A szakorvosok szerint ez szerencsés véletlen.

Budapesten már több kínai gyógycentrum van, de a messziről jött ember könnyen mondhatja orvosnak magát. Elmegyek hát Liu professzor után a város másik végébe igazi akupunktúrára. Azt ígérik: az első kezelés diagnosztikával együtt egy óra. Kettőkor ott vagyok, négyre vendéget várunk.

Tűre szúrva

A Váci úti gépgyár orvosi rendelőjét elfoglaló hagyományos kínai klinika vezetője magyar orvos-természetgyógyász, dr. EA. „Száz", azaz hat gyermeke közül most épp Emese billentyűzi számítógépbe panaszaimat. A tolmács Zhang Yao gyöngy írásjelekre írja át őket, s az alacsony, mosolygós Liu professzor elkezdi a pulzusdiagnosztikát. A kínai, ha orvoshoz indul, azt mondja: megyek megmutatom a pulzusom. Ezt onnan tudom, hogy már megjelent például Kaptsuk Évezredek hagyománya: a kínai orvostudomány, vagy dr. Paul D. Zmiewsky A tűszúrás és égetés módja című könyve, sőt a kitűnő hazai orvosi folyóirat, a Lege Artis Medicinae is hozott egy tanulmányt a hazai orvostársadalomban kétkedéssel fogadott gyógymódról.

Liu percekig tapintja három újjal a csukló fölötti verőeret. A nyomás ereje is számít: vizsgálható a felületi, a középső és a mély szint, s hosszabban a balkézen vizsgált, és talán csak ellenőrzésképpen a jobbon. A kínai orvoslás vagy harmincféle pulzustípust ismer, például: felszínes, mély, lassú, gyors, hiányos, telt, csúszós, érdes, húrszerű, könnyen elnyomható, hullámzó, erőtlen, vékony, gyenge, nagy, szétfoszló,

feszes... Mindent összevetve: Liu és itt dolgozó kollégái a magyar orvosok diagnózisát kérik a gyógyításhoz, de azt azért közli, hogy elég jó állapotban vagyok.

Óvatoskodom: kezdjük az alvászavaraim kúrálásával. Liu átlát rajtam, hogy nem bízom a gerincsérv akupunktúrás gyógyíthatóságában. Pedig az állítólagos mechanizmus érthető: a tűszúrások annyira ellazítják a gerinc menti szalagokat és izmokat, hogy a sérv vissza tud húzódni. Csakhogy Judit doktornő a legutóbbi röntgen után megdicsért, hogy a kibuggyant sérv szinte elszarusodott a sok sportnak, úszásnak, tornának köszönhetően. Egy csontdudort pedig talán Mac Kenzie gyakorlataival sem lehet visszakalapálni. Szóval, ha majd altató nélkül alszom, akkor megpróbálhatjuk gyógyítani a sérvet. Kérdi Liu: mióta alszom rosszul? Vagy húsz éve. Kevesebbet is mondhattam volna, mert ennyi kezelés kell, azaz húsz (1996-ban egy kezelés nyolcszáz forint, egy – többnyire múló! – gyógyulás öt vagy ötvenezer forintba is kerülhet. Igaz, Athénban hatszor ennyi.)

A női és férfi kezelők magasított fekhelyein három egymásra rakott kispárna és deréktájon a lepedő papírvattával van letakarva. Felirat: az ágyat kezelés után hozzuk rendbe. A lábszárat és a csuklókat kell szabaddá tenni, de a szúrást a prof. a koponyatetőn kezdi. Egy finom kis kalapáccsal szinte észrevétlenül kerül a fejbőrömbe a tű, aztán talán kettő-kettő a csuklómba, s ugyanannyit a lábamba. A tűk valamit összekötnek, vagy elválasztanak: húzásuk van. Kedvem lenne aludni. Nehezül is a kezem, lábam, mint a lazításnál (relaxációnál), de aludni nem sikerül. A paraván túloldalán horkol egy sorstárs. Már sokallom a fekvést, amikor megjelenik a prof. és beljebb üti a tűket. Ezek már telibe találnak valamit, a bal lábamban fájdalomra emlékeztet az érzés, de mégsem az.

– Lehet alutni – szólal meg Liu magyarul és eloltja a villanyt.

Most meg annyira elnehezültek a tagjaim, hogy ettől nem jön álom a szememre. Egy pillanatra mégis elkap az alvás, s álmomban eszem. Felriadok, otthon vár a vendég, én meg itt vagyok kiterítve! Hány óra lehet? Megmozdítom a kisujjam, s valamiféle huzalok is mozdulnak bennem. Ha merném sem tudnám felemelni a kezem, oly mérhetetlenül nehéz. A fejem tiszta, de a kezem, a lábam mázsás súllyal nyomódik a pamlagba. Öttonnás lettem.

Kattan a villany: – Véke alvás! Néty óra.

– Nem aludtam!

Liu mosolyog: – Láddalak – és elmegy.

Úristen, négy óra? Fekszem itt belepréselve az ágyba, és rabtartóm ismét magamra hagy! Három fűtőcső húzódik a sarokban az emeletre, mellettük rozsdafolt a plafonon. Az oldalfalon fekete pötty, talán egy bogár. Kiáltani kellene: telefonáljanak Esznek, hogy élek és majd megyek. Vánszorognak a másodpercek. A tűk fogva tartanak, nem tudok és nem is merek mozdulni. Végül mosolygó orvosom megkönyörül rajtam, bejön, fölemeli, és a mellemre teszi több tonnás kezem:

– Vizzahozlak – mondja és mosolyog. A szemem elé emelem ólomsúlyú balkarom: nincs benne tű! Márvány jobbkaromban sincs. Óvatosan megtapogatom a koponyám, aztán felülök és nézem a két lábszáramat. Ki lopta ki belőlem a tűket? Komótosan öltözöm és a sálam ottfelejtve, elrohanok haza.

Bármi volt is Liu szándéka a kétórás varázslattal, az élmény maradandó. Barátaim nevetnek, hogy bedőlök a hókuszpókusznak. Csakhogy a kínaiak évszázadok óta használják az akupunktúrát az állatgyógyászatban is, ami cáfolja a hipnotikus vagy a placebo hatást. (Egy vizsgálat szerint a krónikus fájdalomtól szenvedő betegek harma-

dán segít a placebo, 70%-án a morfium és 55–85 százalékán az akupunktúra.) Az Egészségügyi Világszervezet idestova két évtizede javasolta az akupunktúrára vonatkozó ismeretek összegyűjtését, mivel minden jel szerint az akupunktúra, mint gyógymód rendkívüli jelentőséggel bír, s a szőrszálhasogatásáról ismert amerikai Gyógyszer-engedélyezési Központ felvette az akupunktúrás tűt az orvosi eszközök közé.

A második kezelésen azt figyelem, hogyan kalapálja Liu belém a tűket. Könnyű kis fakalapácsra gyanakszom, amit hosszú időn át a zsebébe süllyeszt a szemem elől. Amikor végre meglestem, kiderül, hogy középső ujjának körmével pöcköli belém az akupunktúrás pontra illesztett hajszál vékonyka tűket. Ezért éreztem úgy, amikor a fejem tetejébe kalapált, mintha szeme lenne a tűnek, szóval, hogy nem kell félnem. Egyébként Liu prof. a tűmanipulációk mestere.

– A Magyar Biofizikai Társaság Akupunktúra Munkacsoportja az egyik hagyományos kínai orvosi akadémiával került kapcsolatba és elméletileg is felkészült orvost kértünk tőlük – mondja dr. EA, a hat orvossal dolgozó klinika vezetője. – 1988-ban Európában újszerűnek számított, hogy kínaiaktól tanulunk, meg is jelent Bécsből egy hölgy, hogy a Kínai Tűmanipulációs Társaság professzor elnöke okvetlenül menjen át hozzájuk. Számunkra is meglepő volt, hogy ugyanazon a ponton lehet előidézni hideget, meleget, túlműködést, csökkent működést aszerint, hogy miként szúr. Megdőlt a teória, hogy külön pontok vannak a működés fokozására és a csillapítására; óriási jelentősége van tehát az orvos kézügyességének, hogy tudja-e, mit kell érezni, amikor az adott pontban beszúrja a tűt, s miképp kell ezt úgy csinálni, hogy ne fájjon a betegnek. Bár a kínaiak mélyebbre szúrnak, mégsem fáj annyira. Ezek a technikai kérdések eddig rejtve voltak. A japánok sem törődtek a tűmanipulációval, amikor Budapesten egy kínai professzor elkezdte tanítani. Hamarosan megjelenik az első magyar könyv a tűmanipulációról Liu professzor tollából két nyelven, kínaiul és magyarul.

Hát ez az én Lium. A második kezelésnél már nem vagyok meggyőződve róla, hogy csak a fejbőrbe kalapálja a tűt. A csuklóm tájékán mintha négy tű lenne, s a lábamban is ugyanennyi, de másutt, mint tegnap. Az ágyamat ma is aszimmetrikusnak érzem: a jobb kezem feljebb van, sőt a végtagjaim lassan leválnak rólam és sziromszerűen felcsukódnak. Félóra, háromnegyed óra a kezelés. Amikor úgy érzem, hogy Liu beljebb veri a tűket, akkor lopja ki belőlem. Most nem ólomsúlyúak a végtagjaim.

Nem a karomon vagy a lábamon érzem a szúrást, hanem épp a koponyámon, sőt néhány óra múlva mintha egy kis horgolt terítő volna a fejemen, rojtjai a fülemre lógnak. A harmadik, negyedik kezelés hasonlóan elvarázsol és megújít. Az ötödik belehullik a semmibe, mert előtte egy szakmai vitában úgy felhergeltem magam, hogy ebből a tűk sem tudnak visszahozni.

Már rutinosan megyek a helyemre (mindig ugyanoda fekszem), s egészen természetes, hogy Liu a koponyacsontomba veri a szegecskét – üzen a központnak, hogy az álmatlanság legyűrésére az idegeimmel kell megbirkóznia. A tűim tényleg az enyémek: mindenkit a saját tűivel kezelnek, az én tűtartó kémcsövem 60084-es, s minden nap sterilizálják is őket, itt nem lehet AIDS-t kapni.

A kapkodós kezelés után nem vagyok olyan üde, mint szoktam lenni, K. Gyuri barátom mégis azt mondja: – Nemcsak sportos vagy és friss, de talán kedvesebb is, mióta a kínaiakhoz jársz.

– Nem fizetjük be Horn Gyulát egy kezelésre? – nézek rá.

– Gondolod, használna? – göcögünk az akkori miniszterelnök rovására.

Az ötödik alkalommal minden tű talál. Liu a lábamat eltérő helyeken szúrja, viszont a csuklónál és a fejtetőn mintha ugyanoda járna vissza. A koponya-tű hatására a fogsoromban különállóvá válnak a fogak, később ez az érzés elmúlik. Az viszont maradandó, hogy a két oldalam nem egyforma, hogy a jobb kezem feljebb van, mint a bal. Sőt a jobb karom egy tenyérnyivel rövidebb is. De mikor fogok altató nélkül aludni? Mikor lesz képes a yang átlépni a yinbe? Ha a prof. az alvászavaromat célozza is a tűivel, valamit rendez a fájós ballábamban, mert kezelés után délcegebb vagyok, nem fáj a görcsbe rándult vádlim. Meg is kérdezem Liut, nem lehetne az alvászavart és a derékfájásomat, sőt a vádlimba beállt görcsöt egyszerre kezelni?

– Fáj derég? – kérdi vissza. Bólintok, pedig ezzel nem feleltem semmit, hisz a derék millió-egy dologtól fájhat, igaz, a kezelési lapomon szerepel a sérv. Az új kezeléshez hasra kell feküdni és a 4-5-ös csigolya körüli két tenyérnyi helyen, Liu sündisznót csinál belőlem. A 10 centis tűt 6-8 centire is beveri, és úgy eltalál, hogy reszketni kezd a farpofám. Rosszul is fekszem, minden bajom van. De a tűk beszélgetnek egymással. Hol az egyik, hol a másik jelzi: hello, itt vagyok, aztán a másik visszaszól, szia! Összegömbölyítenek, ellátogatnak a fejembe is, de semmivel sem érzem magam jobban, amikor kiszedi, s megpaskolja, megmasszírozza a helyüket.

Dr. EA főállásban a Máltai Szeretetszolgálat orvosa lubickolhat a kétfajta gyógymódban. Mondom neki, hogy hónapokig nem akarok és anyagi okok miatt nem is tudok idejárni. Erre megemlíti, hogy az alvászavarra a fülakupunktúra, sőt az akupresszúra is jó, ez utóbbihoz valamiféle magokat ragasztanak a fülkagylóba, azt kell párszor megmasszírozni, s ez segíti az alváshoz szükséges anyagok termelését. Liu professzor nem ad magokat: legyek türelemmel, hisz még csak a hatodik kezelésnél tartunk, legyen elég a tűszúrás. Estére lerobban a lábam, és a derekam is rosszabb, mint mostanság. Biztos a tűk rontottak el valamit. Ám reggelre kinő a lábam, a négy hete görcsbe rándult vádlim helyre jön, a derekam is alig fáj. Megyek teniszezni!

Másnap gratulálok Liunak. Bár ez a nap alvós, hanyatt fekvős, tesz egy tűt a vádlimba, és a csuklómba más helyre szúr. Vajon honnan tudja napi húsz-harminc betegnél, hogy előző nap mit csinált, hogy mi a folytatás? Van menetrend, vagy a napi állapot a kiindulás?

A nyolcadik hátas-nap. Liu érdeklődik a rozoga vádlim iránt, ver is bele egy tűt, érzésem szerint épp abba a járatba, ahová kell. A derékkezelések nem dobnak úgy fel, mint az alvásjavítók, sőt, azok után kevésbé fáj a lábam is, emezek csak egy nap múlva hatnak. Egyébként akár azt mondom Liunak, hogy görcs van a vádlimban, akár azt, hogy a trombózis miatt összeomlott a vénás vérkeringés, ő mintha ugyanoda szúrna, s az eredmény, egyelőre őt igazolja. Persze, ő tud így is szúrni meg visszafelé is.

December 23-án jókora havazás szakad a városra. A Moszkva tértől a fogaskerekűig áll a kocsisor. Szakad a hó, csíp a hideg, de én hat átszállással rohanok egy sürgős dolgot elintézni, aztán megyek a szurkálásra, majd az uszodába. Úgy balettozok át a hóbuckákon, mintha térdig napsütésben járnék. Nem emlékszem rá, mikor éreztem ilyen jól magam. Ma van az utolsó kezelési nap, a prof egyhetes szünetet tart. Előre figyelmeztetnek: Liu féltékeny, nem szereti, ha kollégái belematatnak a páciensébe. De azt is mondták, hogy nem szabad hét, vagy tíz kezelés után abbahagyni, mert akkor újból kell kezdeni az egészet. Tolmács segítségével megkérdezem hát tőle, távolléte alatt folytassam-e a kezelést Li doktornővel. Kimérten felel: mindegy.

– Melyik a jobb? – kérdezem, s az ugyancsak mosolygós tolmácsot biztatni kell, hogy fordítsa le, amit mondtam. A válaszra még inkább mosolyog, mert Liu azt kérdezte:

– Nem tudod, melyik a jobb?

Csakhogy én nem csupán beteg vagyok itt, hanem megfigyelő is, megcsalom hát a professzort, hogy megtudjam, milyen egy másik kínai orvos.

Búcsúzásul Liu szinte atyáskodik velem az alvászavarnak szóló utolsó kezelésen. Nem felejti el a lábam sem, az is kap a térdhajlat szegletébe, egy telibe találó lövést. Meg is forgatja a tűt, s kérdi: – Jó? – Felhúzza az ingem ujját, s most a csuklóm fölé veri a szögeket. Mennyi rejtély! Most például megrándul két-három alkalommal is a kezem, akár a láb, amikor elalvás előtt rúg egyet. A rándulás beletöröl az agyba: úgy érzem, egy pillanatra vízszintes vonallá válnak az agyhullámaim. Most először találok egy csöpp vért a tű helyén, most veszem észre egy tálkában a kicsit véres vattapamacsokat.

Éjjel kettőkor, mintha kést vágtak volna a vádlimba, úgy ugrottam ki az ágyból. A görcs. Járni is alig tudok. Napközben az influenza is kerülget. A Lukács uszodában csak fázom, tíz perc úszás után otthagyom a nyitott medencét és beülök a termál negyvenfokos vízébe. Gyötör a kettős időjárási front, felforgat a kezelés is, reggel mégis úgy ébredek (fél ötkor), hogy szép a világ. Megint csak kocsi nélkül tudok nekivágni az útnak: előbb a Lukácsban élvezem a vizet – megúszom az influenzát? –, aztán megyek a kínai doktornőhöz.

A középkorú dr. Li Yu Qin asszony első pillantásra kedves és kicsit influenzás bolti eladó. Sok mindent ért magyarul, s érthetőbben artikulál, mint a prof. Elsorolva a bajaimat, ő rögtön mutatja is, hogy egyik nap a hátamon fekszem, a másikon a hasamon. Kezet mos a kezelés előtt, ami csak azért tűnik fel, mert nem a törölközőbe törli a kezét, hanem a hóna alatt rányomja a karját egyszer-kétszer és kész. Először végigsimogatja a leendő szúrások tájékát – jó keze van –, számos ismeretlen fájó sávot fedez fel rajtam. Ő fertőtleníti a szúrások helyét. Míg Liu prof bekalapálja a kb. 8 centiméteres hajszálvékony tűket, addig a doktornő besuhintja őket. Odacsap, s valamiképp benn a tű.

– Jó? Jó? – hajtogatja a kínaiak kedvenc szavát. – Nem fáj? Nem fáj?

Megnyugtatom. Egy női orvos simogatósabb, talán gondosabb is. Háromszor is megigazgatja rajtam a lepedőt, amivel letakar, begyűri a lábam alá, s arra is figyel, nehogy az arcomba lógjon és zavarjon.

– Pihenni – mondja, de öt-tíz perc múlva visszajön valami fanyar, égő fű illatú nem tudom mivel – később kiderült egy ürömfű szivarkát égetett: ez a moxa –, s amikor azt a derekamból kimeredő tűkhöz közelíti, semmihez sem fogható, selymes meleg hullámzik deréktájt, majd egész a lábujjamig, néhány pillanatra az egész testemben. Ha a derekamtól a meleg el tud hullámzani a lábamba és a búbomba is, akkor a tűk üzenetei épp így csavaroghatnak. Elalszom.

Li doktornő fájdalommentesre varázsolt, ám napközben görcs határát súroló nyilallások kapnak el. Vajon pénteken miként fogja a fejembe belecsapni a tűt. Sehogy. A doktornőtől az álmatlanság ellen csak a lábamba és az alkarba kapom a tűket. Először végig simogatja azt a vonalat, ahová a tűket fogja szúrni. A kiszemelt pontokat alkoholos vattával megtörli, aztán a hüvelyk és a mutatóujja közé fogja a tűt, mint akik kis nyilacskákkal célba dobnak és úgy vágja be a tűt, hogy a tenyere külső élével is odacsap, talán, hogy az amúgy sem igazán fájdalmas tűszúrásról elterelje a figyelmet. Az alkoholos vatta már száraz, ő azért szorgalmasan törölget vele, aztán céloz és lő.

– Zsipad? – kérdi, amikor szedi ki a tűket.

– Zsibbadt – felelem, mert tű nélkül még ernyedtebb, érzéketlenebb a lábam, a karom. A doktornő visszateríti rám a lepedőt és megmasszíroz, hogy visszatérjen végtagjaimba az élet.

Többször érzem ebben a tűnirvánában – a hanyattfekvősben –, hogy alszik a testem. Csak a testem, hisz a fejem tiszta, azt is hallom, hogy horkangatok, mégis ébren vagyok. Most viszont arra ébredek, hogy a doktornő mellettem áll és mondja: elaludtál. Még a nyál is kicsordult a szám szélén.

Tűimet kiszedi, s a helyükre villanykörte alakú poharakat tapaszt. A módszer egyszerű. Meggyújt egy hosszú pálcika végére csavart, alkoholba mártott vattacsomót, s a lángot a körte alakú, vastag falú pohár szájához tartja, aztán az üveget a fájó derekamra nyomja, s a pohár rászívja magát a bőrre. Három ilyen köpölyözőt kapok. A gyógymód Európában is ismert, de hatásáról a magamfajta annyit tud, mint a tűszúrásokról. Az óriás piócák 5–10 percig lehetnek rajtam, aztán a doktornő életre masszíroz, s ezen a napon a lábam, a derekam alig-alig fáj, pedig órákat ülök vendégségben. (Később olvasom, hogy a köpölyözést köhögés, asztma, s bármilyen ín- vagy csontfájdalom, rándulások vagy ficamok, reumás vagy izületi fájdalmak, gyomorfájás, hányinger, menstruációs zavarok, fejfájás, szédülés, nátha és influenza esetén alkalmazzák a különböző pontokon – ami gyanúsan sok.)

Mennyit jut eszembe: mit jelenthet egy olyan országban az akupunktúra, ahol ugyan fűben-fában orvosság, ám patika nincs? Lázasan olvasom hát a kétezer éve köznapi módszernek számító, de többször elfelejtett és föltámadt gyógymódról szóló írásokat. Az utóbbi évtizedekben a nyugati orvosi körökben talán ez a módszer kapta a legnagyobb nyilvánosságot, kavarta a legtöbb vihart. Angliában, Franciaországban, Németországban intézményes keretek között alkalmazzák az akupunktúrát. Nálunk a sok kuruzslás, sarlatánság közepette az orvosok is hajlamosak a gyanús dolgok közé sorolni, esetleg a fájdalomcsillapítóvá lefokozni. (Kínában érzéstelenítésre szinte kizárólag akupunktúrát alkalmaznak.) Nem kevésbé hamis, veszélyes az a nézet is, hogy az akupunktúra mindenható. Igazi birodalmába azon betegségek köre sorolható, amelyeknél a test rosszul csinál valamit, mint például az endokrinológiai, az ideggyógyászati, a neuromuszkuláris bajok, a keringési rendellenességek, vagy a gyulladásos betegségek. Az izomgörcs okozta fájdalmak, gyulladások és keringési zavarok csökkenthetők, megszüntethetők vele. Az egyik legfontosabb új alkalmazás az alkohol- és drogfüggő betegek gyors, hathatós és szinte fájdalommentes gyógyítása fülakupunktúrával, amivel az Országos Ideg- és Elmegyógyintézetben is eredményesen élnek. (Az akupontok ugyanazok, mint az álmatlanság kezelésénél.) A tumornál épp úgy hatástalan az akupunktúra, mint mondjuk törések esetén.

A kínai elmélet szerint az életerő, a csi a szervezetben főleg felszíni csatornákon át halad, és összeköti az összes belső szervet és szerkezetet. Ahol a csi folyamatosan fut, ott az egészség, ahol lelassul vagy megszakad, ott a betegség. A csi létezését, e keringési rendszer csatornáit, meridiánjait a nyugati élettan még nem tudta kimutatni, kimérni (bár azt éppen dr. EA bizonyította, hogy az ún. akupontok széndioxid kibocsátása nagyobb). Az akupunktúra kutatásáról csak az USA-ban közel kétezer tanulmány jelent meg, s a működés neurokémiai alapját igazolták; az akupontok különböző típusú idegekkel állnak kapcsolatban, anatómiai természetük azonban tisztázatlan.

Hagyja magát kezelni és többnyire meggyógyul! – itt tartunk. Olvasom, a kínaiak hat gyomorfekélyesnél hatféle betegséget állapítottak meg: lépet érintő nyirkos meleg

diszharmóniát, gyomrot érintő yin hiányt, lépet érintő hiányos hideget, lépet és gyomrot elérő, túltengő nedvességet stb., és így hat felől indulva is meggyógyították őket.

Mit jelenthetne nálunk, ha mondjuk az akupunktúra bizonyos területeken – elvonókúrák, érszűkület, ideggondozás – biztosítási támogatást kapna? Millió buktató – még több lehetőség. Szaporodnának a sarlatánok, de származhatna belőle megtakarítás, egészséggyarapodás is. Azt hiszem, egy neurotikus, depressziós, szenvedélybetegségektől sújtott társadalomnak kapnia kellene a saját anyagból dolgozó gyógymódon. Az alkoholbetegeket, drogosokat istápoló egyházi intézmények is összefoghatnának a képzett (hagyományos) orvosokkal – amire már van is példa.

Az orvos nem cigarettázik

Mint említettem, dr. EA (1946) biológus, orvos szervezte meg és vezeti másodállásban ezt a kínai klinikát. A főállás a mentőzés a szeretetszolgálatnál. Emellett tanfolyamokat vezet, menedzsel. Beszélgetéseinkre vasárnap kora reggel a klinikán tud elcsípni egy kis időt.

– Nem vitázik önben az orvos és a természetgyógyász?

– A betegségtől is függ, melyik orvos kerül előtérbe. Már kezdetben sokat foglalkoztam azzal, hogy mire jó ez, mire jó az.

– Tálas Barna a felesége beszédvisszanyerése mellett névvel leír egy méhnyakrák gyógyulást is.

– A rákra nem jó az akupunktúra. A méhnyakrákot egyébként is korán lehet észlelni. Ebben az esetben a nyugati orvos azt mondja bennem, hogy vágjuk ki a daganatot. Ha viszont úgy jön hozzám egy rákos beteg, hogy jó lenne, ha az újabb kezelése előtt felerősítenénk, akkor azt mondom: akupunktúra. A két gyógymód megfér bennem akkor is, ha közelebb áll hozzám a kínai szemléletmód, amely a test, a szellem és a lélek harmonikus egységének tekinti az embert. A nyugati tudományban ez elsikkad. Mindkét gyógymódot ott kell igénybe venni, ahol eredményes. A nyugati orvoslást például olyan traumás állapotokban, amikor életbevágóan fontos a beavatkozás. Amikor mentőzök, akkor is inkább a nyugati orvos érvényesül. Ott is megvolna persze a létjogosultsága, hisz a kínai orvoslás nagyon sok úgynevezett SOS-pontot ismer, például egy epilepsziás ájulásból percek alatt ki lehet hozni a beteget masszírozással. Infarktus esetén éltem már vele. Ez jó példa az óriási felelősségre. Az utcán használtam az akupresszúrát a mentő érkezése előtt, mert a beteg összeroskadva, verejtékes arccal fuldoklott. Ilyenkor a keringéssel közvetlen kapcsolatban álló pontokat kell masszírozni, mire a szív tágítja a koszorúereket, és az ezekben csordogáló vér a szívizomzatot extra szívdobbanásra készteti: megáll a szívizom-elhalás, újra oxigéndús vért kap a szív. Sikerélmény volt, hogy a mentőautóban nem látták az infarktus speciális EKG-jelét, és végül a beteg a saját felelősségére távozott is. Emiatt utólag bosszankodtam, mert a következő infarktus elviheti. Koronarográfiát kellett volna készíteni, hogy kiderüljön, mi van a koszorúereivel. A beteg érdekében fontos, hogy a két orvoslás együttműködjön. A nyugati és a kínai orvoslást én egymás kiegészítőinek érzem: a szituációnak megfelelően kell az egyiket vagy a másikat alkalmazni.

– Kínában mintha nyitottabbak lennének a nyugati orvoslásra, mint mi a kínai orvoslásra.

– Kínában nem adnak orvosi diplomát senkinek a másik orvoslásból szerzett kiegészítő képzés nélkül. Ők megvalósították, amiről én álmodok, hogy egyszer esetleg

a SOTE-n lesz egy keleti orvosi kar is, ahol az eziránt érdeklődők elvégezhetnék a kínai orvoslást, és ahová az általános képzésben résztvevők is átjárnának mondjuk akupunktúrát tanulni, hogy az alapokat ők is ismerjék. Végül is az egyetem univerzumban, egészben gondolkodó képzést kell adjon.

– Hogyan és mikor kezdett el kínai orvoslással foglalkozni?

– Harmadéves biológushallgató koromban a Kínából hazatérő biofizikus professzorom megkérdezte, mivel akarunk foglalkozni. Akkor olvastam Pálos István könyvét, a Hagyományos kínai orvoslást, s megragadott, hogy elektromos mérésekkel ki lehet mutatni az akupunktúrás pontok helyét. Végül az akupunktúrás pontok műszeres kimutatásából írtam a biológus disszertációmat. Az egyetlen bökkenő, hogy Kínával rosszban voltunk, így rögtön állásnélküli biológusként kezdtem a pályafutásomat. Már akkor gondolkodtam azon, hogy el kellene végezni az orvosit, de anyagi helyzetem miatt elmentem szoftverfejlesztőnek, mivel a matematikát egyébként is szerettem. Mindez több mint húsz évig tartott. 1986-ban a Gyógyszerkutató Intézetből kiküldtek Kínába egy akupunktúrás konferenciára. Ez adta a végső lökést az orvosegyetem elvégzéséhez. Csakhogy 35 év volt a korhatár. Mindegy, nekem diploma sem kell, csak igazolják, hogy minden vizsgát letettem. Két évet jártam vendéghallgatóként, amikor eltörölték a korhatárt. Ekkor fölvettek, s egy évet beszámítottak a kettőből, de így is nagyon hosszú volt ez az öt év nappali szakon, hisz nekem azért a családommal is törődni kellett. Ezekben az években az autóbuszon épp úgy tanultam, mint a kondíciót megőrző futás közben walkmanról.

– Miből éltek?

– Orvosi műszereket véleményeztem. Erre mondjuk havonta egyszer volt szükség, de úgy ahogy meg lehetett belőle élni. 1995-ben végeztem. A feleségem hat gyerekünk mellett volt – három fiú, három lány, 6 évestől 24 évesig –, biológia-kémiatanári diplomáját keveset használta.

– Miképp született ez a kínai orvoslással foglalkozó klinika?

– Illegálisan. A Biofizikai Társaságban működött és működik ma is az akupunktúra munkacsoport, ahol meghívott kínai orvosok adtak elő, s azt mondták, a szemléltetéshez szükség van betegek kezelésére is. Tanfolyamot tartó orvosaink kezdték el a rendelést, amihez az egyik ismerős felajánlotta a lakását. Majd, mivel egy súlyos baleset után meggyógyítottuk a Lukács fürdő igazgatójának fiát, helyet adott nekünk. Ám az ORFI kikelt a praktikáink ellen. Azt sem tudtuk, milyen engedélyt kérhetünk. Bár a kínaiak orvosok, de a diplomájukat nem honosítják Magyarországon. Én sem nyithattam magánrendelőt, még nem voltam orvos. Végül harminc lelkes beteg felajánlott fejenként ezer forintot, s megalapítottuk az Egészségbiztonság Alapítványt, s kértük Csehák Judit minisztert, engedélyezze a működésünket. Engedélye nélkül ki tudja, miként akadályozták volna meg a munkánkat. A meghosszabbítás viszontagságosabb volt. Nehezen értik meg ennek a népegészségügyi jelentőségét, pedig több idevágó témánk is van. Az alkoholisták gyógyítása mellett – amit a mai napig ingyen végzünk –, a másik téma az iskoláskori szemromlás megakadályozása úgy, hogy a gyerek maszszírozza magát az iskolában. A harmadik az anyatej-program. Esetenként öt kisujjon lévő egyetlen szúrása is serkenti az anyatej-termelést, s három-négy kezelés szinte biztosan elindítja a tejelválasztást. Megnyugszik a mama, a gyerek tovább szophat, jobb esélyekkel indul az életbe. A kezelés emeli a gammaglobulinok szintjét is a tejben, ami erősebb védettséget jelent. A társadalombiztosítás felkarolhatná az ügyet, s anyagilag is elismerhetné.

– S miért nem teszi?

– Példával válaszolok. Az alkoholisták gyógyítása a szakmai kollégium meg a miniszter elismerését is kiérdemelte. Ezek után kértük, hogy legalább a betegenkénti 150 forintot, a tűk árát fizessék meg az alapítványnak, aminek szimbolikus értelme is lenne, mégsem finanszírozzák.

– Végül is mióta működik a klinika?

– 1989 óta, mostanában hatvan–hetven betegünk van naponta. Az alapítvány nyolcadik éve a saját lábán áll. Kaptunk támogatást a Soros Alapítványtól, az egészségpénztártól, de már a szemmasszázs-programot sem támogatja. A kínai iskolákban 300 millió gyermek végzi, hasznáról a bizonyítékok az orvosi egyetemen készített disszertációmban is megtalálhatók. A Tömő utcai szemklinikán vizsgáltuk a gyerekeket, amiből kiderült, hogy a masszázs után nyomban jobban olvassák a táblát. Azok az 5–10 éves gyermekek, akiknek megtanítottuk a gyakorlatot, azzal a tudattal csinálják, hogy tesznek valamit az egészségük megőrzéséért.

– Ez akkor is nagyszerű, ha nem lenne semmi eredménye.

– Az emberekbe gyerekkoruk óta azt nevelik: ha rossz a szemed, fiam, hordjál szemüveget. Nem azt mondom, hogy dobják el a szemüvegüket, hanem azt, hogy tegyenek valamit azért, hogy ne is legyen szemüvegük. Ezt a prevenciós gondolkodást kellene már kicsi korban tudatosítani. Az egészségpénztár nem tudni, milyen alapon dönti el, hogy valamire ad-e pénzt, vagy sem. Egyébként évi két-háromszáz ezer forintról van szó, ebből szóróanyagokat készíttettünk, s a betanításra fordítottuk.

– Mondja, európai ember megtanulhatja az akupunktúrát?

– Pálos professzor szerint egy élet kevés rá. A legtöbbet úgy lehet tanulni, hogy az ember alázatosan egy kínai mellé áll, s kérdezi.

– Betegfelvételi lapjaikon rejtélyes szavak szerepelnek...

– A születés dátuma alapján kerülnek oda a kínai elemek, s ezek egymás közötti kapcsolatából megtudhatók az alkatilag gyönge pontok.

– Más-más évben előttem egy nappal született Hitler, utánam egy nappal Lenin, velem egy napon Kossuth, Táncsics és Erzsébet királynő. Dühít, ha horoszkópokkal, zodiákus jegyekkel, csillagjóslással butítják a népet. A kínaiak mit mondanak az 1936. április 21-én születettekre?

– Tűz. Ez azt jelenti, hogy a tüdővel, a vastagbéllel lehetnek problémái. Nem érdemes dohányoznia. Továbbá allergia fordulhat még elő, székrekedéses panaszok.

– Anyám tüdőrákban halt meg, vastagbél betegségről nem tudok, főleg a gyermekeim allergiások. A székrekedés inkább az apai ágat jellemzi. Viszont két igazán komoly betegségemet, a mélyvénás trombózist és a gerincsérvet nem említette. Ez a béljóslás nem árt az akupunktúra tekintélyének?

– Amire utaltam, az nem jelent többet, mint hajlamot.

– Orvosaik közül akad, aki itt akar letelepedni?

– Liunak megvan a kék igazolványa, a letelepedési engedélye. Ő jogosan várja, hogy befogadja a magyar orvostársadalom. Ők missziót vállaltak: a kínai orvoslást terjesztik nálunk. Eddig vagy tíz orvos fordult meg nálunk, s abból hat maradt, mert megbecsüljük őket, felnézünk rájuk, mert ezen a területen annyival többet tudnak a magyar orvosoknál, hogy mi a saruik megoldására sem vagyunk méltók. Ha elszegődik valami kft-be, vagy egy magyar orvos mellé, többet kereshet, ám ugyanakkor lenézik, úgy kezelik, hogy mégiscsak kínai, mi meg európaiak vagyunk. Erre ők nagyon érzékenyek. A többség azt vallja, a pénz csak a megélhetés miatt érdekli, nem profitért

dolgozik. Liu is ilyen. Orvoslással, tanfolyamokkal azért keresnek még valamit az ösztöndíj mellé.

– Az angolul tudó Liu is a többszörösét kereshetné Nyugaton annak, amit itt.

– Csakhogy Ausztriában elég nehéz megtelepedni, Angliába menni viszont nincs kedve, Amerikába talán, de szigorúak a bevándorlási törvények. Magyarország nyitottságánál fogva elég jó hely, s a kék útlevelével szabadon utazhat.

A hatból öt kínai orvosnak megvan a letelepedési engedélye, ők véglegesnek tekinthetők. Mindnyájukkal jól megvagyunk, nincsenek szakmai vagy anyagi problémák, legfeljebb egymásra féltékenyek.

– Dacára a hat gyermekének, ön nem a pénz virtuóza. Ha jól sejtem, kifejezetten rossz üzletember, aki a lehetőségeinek a töredékét sem használja ki.

– Mindig a prostitúciót hozom fel példának. Ha én a legbecsesebbet áruba bocsátanám, akkor az megszűnne a szív ügyének lenni. Ne ebből gazdagodjon meg az ember, bár ez sem kizárt, ha mondjuk bejön egy találmány. Volt egy fülklipszem. Soha nem éltünk olyan jól, mint amikor ezt a kis marhaságot megvette egy cég – amit a fül egy adott pontjára kell csippenteni, hogy elmenjen az étvágy, egy másik pontra, hogy elmúljon a vállfájás, vagy ne fájjon a teniszkönyök, a csukló. Olyan panaszokra használható ez a kis mütyür, amelyek pontja egy külső klipsszel elérhető a fülcimpán. Exportképes is lehetne, bár a nyugati lapokban láttam ilyet.

Szállingóznak a vasárnap reggeli betegek. Három dzsoggingos alkoholista férfi érkezése el is téríti a beszélgetésünket. A legfiatalabb elmondja, hogy egy dr. E-vel készített interjút olvastak, amiben szó esett az alkoholisták kezeléséről; egy kocsmába jártak, eljöttek. A napi 12 üveg sörből és a 6–8 féldeciből egy heti kezelés után 3 üveg sör maradt. Aki harmadik hete jár ide, már semmit sem iszik.

– Miért nem tolonganak itt a drogosok, az alkoholbetegek? – kérdem EA doktort.

– Gonoszul hangzik, de amíg túl sok ebben a pénz, addig így is marad. Pedig az egészségügyi törvény leszögezi, hogy a leggazdaságosabb gyógymódokkal kell kezelni. A miniszteri biztos, Veér András, erkölcsileg az akupunktúra mellé áll, hisz hűvösvölgyi intézetük is használja az akupunktúrát, de úgy látszik, ez sem elég.

– A világon valahol összefér a kétféle orvoslás?

– A Harvard Egyetemen régóta bevezették a probléma alapú oktatást, ami kezd terjedni a SOTE-n is. Megvizsgálják egy adott kortörténetű beteg különféle gyógyítási lehetőségeit, s ezek között szerepelnek a kínai módszerek, az akupunktúra is. Ha a hallgatót érdekli, a Harvardon módjában áll megismerkedni az alternatív gyógymódokkal, legalább tudja, mire jó.

– Mire a legbüszkébbek? Miért érdemes ezt csinálni?

– A gyógyult alkoholisták között is vannak csodás esetek, de ők a beteganyagunk tíz százalékát, ha adják. Amire nagyon büszke vagyok, amit a világban az elsők között a mi orvosaink végeznek ellenőrzött körülmények között, az az érszűkület akupunktúrás kezelése. Ez az egyik legjobban befolyásolható betegség. Száznál több esetben nem kellett levágni a páciens lábát. Az érszűkület-kezelés világviszonylatban is jelentős. Azért is csinálhatják kevés helyen a világon, mert Kínában alig fordul elő az érszűkület, s infarktus sincs. Nem tudom, miért.

Ahhoz, hogy érszűkület esetében 2-3 évig is hatásos legyen a kezelés, nem mindegy, hogy felhagy-e a dohányzással, változtat-e az étkezési szokásain. Nem szabad hívő lélekként közeledni az akupunktúrához sem, hanem eredménycentrikusan: csak ott használni, ahol érdemes, mert feltehetően olcsóbb is, mivel a szervezet belső erőire

épít, azokat mozgósítja, s nem igényel drága gyógyszereket, s mellékhatása gyakorlatilag nincs.

Egy hét múlva az Erzsébet Kórház főigazgatónőjénél jártam újságíróként, s véletlenül megemlítette, hogy nagyszerű műszereik vannak a véráramlás mérésére, s kimutatták, hogy az akupunktúra reménytelen érszűkület esetében is képes segíteni: hatására megindul a véráramlás, ezért ezeket a betegeket átadják a velük együttműködő dr. EA klinikájának.

Ürömfű, örömfű

A január másodikán visszatérő Liu Wancseng professzornak elmondom, nem azért kezeltettem Li doktornővel magam, mert bizonytalan vagyok benne, ki a jobb, hanem mert írni szeretnék róluk. Egyébként jelenleg a lapockám mellett csupa izomgörcs a hátam. Akkor ma ezeket szúrjuk, közli – függetlenül attól, hogy eddig váltakozva kezelték az „éjszakámat és a nappalomat". Liu dönt: feladjuk az alvászavarok kezelését. Miközben fájós pontjaimat keresgéli meglep a kérdéssel:

– Nem tudni, hogy nem orvos?

– Li doktornő nem orvos?

– Tanfolyáma ván – mondja, s kalapálja a lapockám mellé, majd deréktájon a gerincem két oldalára és a vádlim közepébe a tűket. Az első gondolatom, hogy nem tévedtem, amikor bolti eladónak néztem. De igazságtalan vagyok, hisz fogalmam sincs, milyen egy kínai orvos. – Harminc év dolgoszom – fejezi be a kalapálásomat Liu. Bár ő nem kényeztet – nincs ürömfű, köpölyözés, masszázs – jóval kevésbé fájok, mint a kezelés előtt. De a reumatikus fájdalmak szeszélyesek akár az időjárás. (Egy évvel később nyolchónapos kar- és hátfájásomat ugyan jelentősen mérsékli az injekció és fizikoterápia-kúra, de a maradék fájdalommal az akupunktúra is csak húsz kezeléssel tud valamennyire elbánni.)

Emesétől, EA itt asszisztenskedő lányától csak megkérdem: Li doktornő tényleg nem orvos?

– Dehogynem, csupán a professzorban dúl a féltékenység. Figyelmeztetni is kellene, hogy ne járassa le a kollégáját, akinek ugyanolyan végzettsége van, mint neki.

Hát ilyen egy mosolygós kínai fúrás.

Közben Juli barátnémhoz is eljutott csodáim híre, eljön hát dohányzás elleni kezelésre. Egyszerre fekszünk a tűk alatt, utána pedig együtt röpködünk az utcán a nehéz mínuszokban, a hóförgetegben, hogy ez milyen pompás. A röpködős Juli esetében ez természetes, na, de én!? Kíváncsian várom: tényleg megszakad-e Juli lánc-bagózása. (Leszokott, majd hősiesen újra kezdte.)

Liu végképp hadat üzen a fájdalmaimnak. Csak a fájós részeket szúrja, és másfél évtizedes kínjaim bújócskát játszanak a tűivel. A kezelés valamit elindíthat bennem, amitől az uszodában olyan vagyok, mint a nyeletlen balta. Otthon szétásítom a fejem, de amikor eljön az ideje, mégsem tudok aludni. A kisagyam, mint az őrült dolgozik, a szervezetem minden energiát felemészt. A 21 fokos lakásban bolyhos garbómra egy kötött mellényt húzok, fölé pedig egy termotextil anorákot, amiben síelni szoktak. Az uszodában a forró vizes medencében szívom magamba a meleget, s bekapcsolt ágymelegítővel alszom – szóval valamilyen folyamat zabálja a hőt bennem.

Dr. EA felvilágosít: kimutatták, de még nem publikálták, hogy az akupunktúrával eredményesen kezelt betegek lehűlnek. A gyógyulásból ennyi már adott. Ha nem is

tűnik el a gerincsérvem – amiről álmodozom –, nem bánom az időt, sem a pénzt, olyan kegyes állapotba kerültem. Más lettem. Négy éve többet jártam villamossal, metróval és epeömlést kaptam, ha hazafelé tartva elment előttem a negyedóránként közlekedő fogaskerekű. Most farkasordító hidegben megtörténik ugyanez. Éhes vagyok, átázott a cipőm, a havat az arcomba fújja a szél, s az álldogálást a derekam miatt sem bírom, mégsem értem, hogy valamikor ilyen butaság miatt idegeskedtem. Az akupunktúrában számomra a nem létező mellékhatás is megnyerő, hogy bennem a jó kedélyen is túl érnek a tűk. Mindegy, hová szúrnak, perceken belül megmozdulnak a beleim, s tisztulni kezdenek, távozik a levegő. A kevésbé profán tapasztalat: tizenöt éve járok uszodába, s minden télen le tudnám nyúzni a bőröm, annyira viszket. Orvosi tanácsra, magamra kenek mindenféle milkeket, A-vitamint is szedtem, szinte hiába. Most először marad el a téli bőrviszketés. Európai agyamat ezek a nem igazán szárnyaló tapasztalatok is meghökkentik. Persze én már súlyos akupunktúrista vagyok: nekem már a Föld is azért forog, mert a kínaiak szurkálják.

Feltehetően hasnyálmirigyem krónikus gyulladása miatt ősszel és tavasszal émelygek, rossz az emésztésem, fáj a hasam, és az ujjaim kivirágzanak. Az ekcémaszerű, kidudorodó kis pontocskák érzékenyek, és ha kenceficélésre el is száradnak, a másik ujjamon újból kijönnek. Most ezek is elmaradtak. Akupunktúra nélkül talán a kényszernyugdíjazás mellé járó mélyütések is kikészítettek volna. Ehelyett vidámabb, és remélem, hogy tényleg kedvesebb is lettem. Rámfér.

Bár a gyógyulás elmaradása ellenére is pozitív az akupunktúra-mérlegem, vak azért nem vagyok. Gyanítom: hatékonyabban is működhetnének a kínai orvoslás művelői. Még a kiválónak tartott Liu professzor sem kérdezte meg, hogy egy hete vagy öt éve van-e gerincsérvem, csak kijelentette, hogy meggyógyít. Legyen igaza. Felőlem lóghat a sérv a bokámig, csak ne fájjon. A macska színe nem számit, csak az, hogy megfogja az egeret. Az európai gyógyászatban használatos gyulladáscsökkentő infúzió – szteroid-löket – sem a sérvet gyógyítja meg, sok esetben mégis megszűnteti a panaszokat.

Barátaim érdeklődnek: nem fáj-e szúrás? Nagyon erős derékfájás esetén előfordult, hogy a szúrástól egy pillanatra görcsbe rándult a fenekem, de amikor nem fájó pontot támadtak, hanem az alvókámat kezelték, akkor némi képzavarral: tűszúrást sem éreztem. Lelkendezésemre Bandi barátom édesanyja is próbát tesz a tűkkel. Gyógyításába beletört az európai orvoslás bicskája. Különös hólyagfertőzésével (ami évtizedes vizsgálatok ellenére sem volt még kimutatva) a kínaiak sem boldogultak – vagy az ő türelme és pénztárcája nem volt elég terjedelmes.

Többheti kihagyás után ismét lemegyek a teniszpályára megtudni: mi fáj, mi húzódik, mi görcsöl. Mérhetetlen jókedvvel csinálom a hülyébbnél hülyébb ütéseket. A hetvenedik perc tájékán megint belém csap a villám: amire még nem volt példa, görcsöt kap a jobb vádlim. Itt már nem lehet a trombózisra, kálium-hiányra stb. gyanakodni: az öngyilkos üzenetet csak a gerincsérv küldhette.

Micsoda varázsló a gyógytornász Réka is! Gyakorlatok sorával bizonyítja: a sérvnek semmi köze a lesántulásomhoz. Egyébként pedig féltékeny a tűkre. Röpködéskor finoman figyelmeztet, hogy itt van ő is Mac Kenzievel! De jó lenne, ha vita támadna: vajon a kínai akupunktúra, vagy az amerikai sérvtorna, s egy fantasztikus magyar gyógytornász fordította-e vissza a sérvemet.

Magasztalásaim Kapácska barátomat is rászedik. Liu háromszor verte már a fejébe a tűt, amikor rákérdezett: mire számíthat magas vérnyomása gyógyulásában. 15–20 kezelésre lesz szüksége (ennyi ezer forint, plusz az idő, a benzin), s a hatás egy-hat

hónapig tart, aztán kezdheti elölről. A gyógyszer olcsóbb, s neki még nem is kell marokszám szedni a pirulákat.

– Nem gasztak? – kérdi másnap Liu, amikor Kapácska elmarad a kezelésről. Annyira nem gazdag, hogy ilyen rossz hatásfokkal verje el a pénzét, magyarázgatom. – Te naty emper vaty! – nyugtat meg. De nem azért vagyok nagy, mert a huszonötödik ezer forint elpengetése felé tartok, hanem azért, mert biztos ismerem Horn Gyulát.

A huszonharmadik kezelés után fájdalommentes a derekam. Gerincem további reparálását Rékára bízom. Az akupunktúrát csak görcsökben lévő lábam és a korábbinál is botrányosabb alvókám rendbetételére fordítom. Jövendőmet firtatva azért megkérdem Liutól, hogy a nagyothallásom gyógyítása, süketülésem megállítása hány kezelést igényel, s mennyire tartós a hatás. Liu legyintget: hagyjuk a tolmácsot, tudja ő mit kell tenni. Bár Liu az idegi alapon tizenöt éve teljesen megsüketült barátom gyógyítását sem tartja lehetetlennek, én megvetem a lábam, hogy addig nem megyek a kezelőbe, amíg nem mond valamit. Végül közli: a gyógyulásom attól függ...

– Sok a pajod! – mondja, pedig öt hete azt mondta, hogy jó állapotban vagyok, s az óta ő kezel. Hesseget, menjünk már, s a lábamból kiállni nem akaró görcsöt fogja kezelni, és a fülemet. Hagyja a fülemet a fenébe, felelem, mert nem is biztos, hogy ennek a kúrának alávetem magam.

– Sok a peszéd! – feleli. – Matyarok szeretni sok peszéd – és tátogó kezével mutatja, hogy csak locsognak, locsognak. Aztán csak belepöcköli a fülem mellé a tűket. Ilyen kapkodás mire vezethet? S a nagy varázsló gondatlan orvos. Hiszen én másféle kezelésre készülve letoltam a gatyámat és nem szólt, hogy húzzam fel, sőt a lepedőt sem dobta rám, pedig félig pucéron fázik a derekam. Így biztos semmit sem fog érni az egész! Második kiabálásomra, egy arra járó ismeretlen betakargat, s néhány perc múlva egészen jól érzem magam. Később előkerül Liu is és megkérdi:

– Szúg? Szúg? – Nem értem. Erre megtekeri a fülem mellett lévő tűket: – Most sem szúk!? – Nem a fenét. Úgy zúg, hogy fel is jajdulok. Másnap is úgy érzem magam, mint amikor kölyök koromban harangozáskor fenn voltam a toronyban, s utána egy hétig csengett-bongott a fülem.

Bebeszéltem magamnak, hogy azért röpködök, mert az akupunktúra csodát tett velem, azért nem szárad a bőröm, azért nincs influenzám, azért... azért... azért. Aztán este Liu rézorral vár rám, benne van nyakig az influenzában. A fertőzést nemigen ismerhetik. Nyújtja a kezét, s közben kérdezgeti, hogy vágy, hogy vágy, s amikor mondom, bólogat: jó, jó. Influenzás kínai orvosom nem tüsszög, az orra ugyan piros, de nem folyik, és két-három nap alatt helyre jön.

Vasárnap megint találkozom EA-val. Helytelenítését kiváltva megkérdem, mennyit keresnek a kínai orvosok.

– Sokkal többet, mint én, többet az átlagos orvosi fizetésnél is, mondjuk 500 dollárt havonta. A kínai keresethez képest ez jó, a nyugatihoz képest semmi. Ez a nettó jövedelmük, az alapítvány fizeti a rezsijüket, a lakásbérlet, a villanyt, a gázt, a buszbérletet is. Ösztöndíjuk egyforma, független a betegek számától, mert még mindig nem érjük el orvosonként a harminc beteget, amit képesek kezelni. Az orvoslás Kínában sem nyolcórás munka, nagyon igénybe veszi őket.

– Láttam, hogy az influenza elkapja őket is. Járnak magyar orvoshoz, vagy egymást gyógyítgatják?

– Néha előfordul, hogy kórházba kerül egyikük-másikuk. Összejöhetnek a stresszek az ő életükben is. Gyógyítgatják is egymást. Szól az idősebbnek, hogy menjen el, vagy idejön, hogy szúrja meg.

– Az orvosi példamutatás szimpatikus, ám zavaróan nem törődnek a betegkontaktussal.

– A tűn keresztül megvalósuló kapcsolat is egyfajta metakommunikáció. A betegek kötődnek is az orvosukhoz, annak dacára, hogy alig váltanak néhány szót.

– Képtelenség, hogy öt-hat év alatt sem tudnak ezer szót magyarul. Ők nem szakácsok, nem textilkereskedők. Nem tanulják a nyelvet?

– Csak ami ragad rájuk. De jó érzékük van a magyarhoz.

Január 17-én minden bajom előjön. A kezelés után a derekam, a bal és a begörcsölt jobb vádlim annyira fáj, hogy alig tudok végigmenni a húszméteres szerkesztőségi folyosón. A gerincsérvvel, ha nem is mindig vidáman, de teniszeztem – egy gyulladáscsökkentő, fájdalomcsillapító, görcsoldó Voltaren tablettával. Három hete annak is örülök, ha járni tudok.

Elfogyott a cérnám. Elegem van a derékfájásokból: megoperáltatom magam. Amúgy is annyian legyintgetnek a hülye tornáimra meg akupunktúrára és sorolják, hogy az öcsém, meg a főnököm, meg Jóska, meg Mari megoperáltatta a sérvét és azóta kutya baja. V.-t viszont a műtét óta nem látom a teniszpályán. Cs. Kati a műtét után hat hónapig szinte nem is mozdulhatott, mert az eltávolított, kocsonyás porckorong eközben nőtt vissza... Szegénykémet vagy átverték, vagy valamit félreértett.

Annyira azért nem sürgős a beavatkozás, hogy februárban, csúszós úton, nagy ködökben nekivágjak a Misi vidéki műtőjébe vezető útnak. Különben is van még néhány befejezendő munkám...

Másnap is úgy ébredek, hogy nincs értelme ennyi energiát ölni ebbe a reménytelen küzdelembe, el kell távolítani az idegdúcot gyötrő sérvet, s az arról talán már levált törmeléket. Ha a negyedik napon a saját lábamon hagyhatom el a klinikát, mit kínlódok nyolc hónapja?

Vasárnap egész tűrhetően érzem magam. A derekam jóformán nem is fáj, a lépcsőkön, ha nem is tudok szokás szerint kettesével lépdelni, sőt lefele kifejezetten rossz lépkedni, végül is gyógyszer nélkül élek immár hónapok óta (az altatót leszámítva), sőt egy papír után már nem muszáj leguggolnom, lassú lehajlással is fel tudom venni, ami júliusban elképzelhetetlen lett volna.

Eszter lerámol, hogy csodákat regéltem a kínai profról, a tornáról, most meg feladom, anélkül, hogy a végére járnék. Szegénykém, minden cipelős munkát ő végez, a tévészerelőnek is ő segít kiemelni a helyéről a készüléket, én meg csak nézem őket. Talán a tizenöt év alatt összeszedett nyavalyát tényleg nem lehet egyik napról a másikra elfújni.

De érdemes-e még tízezer forintot belefektetnem az akupunktúrába, nem kellene-e legalább orvost váltanom. Liu mintha érezné, hogy el akarom hagyni, kedves, mint talán soha. Kikérdez, hogy vagyok, s a szúrás után öt perccel visszajön megérdeklődni, hogy nem fázom-e és betakarja a lábam, a végén pedig figyelmeztet, vigyázzak a kocsival, mert jeges az út. Minden figyelme dacára zavar, hogy az én utasításomra kezeli a lábam vagy az alvászavarom, hogy a beteg irányítja a gyógyítását és nem az orvos, hogy tőlem kérdezi, ne szúrjon-e a derekamba is. Panaszkodom neki, hogy ez a nyavalyás görcs még úszás közben is elkap. Rám mered:

– Uszni nem szapad!

– Minden orvos az úszást tanácsolja!
– Attól kapni körcs!
– Ez nem hideg víz, hanem 26 fokos. Gyógyvíz – magyarázom. Meglepő, hogy hatodik éve itt él, s nem tudja, hogy Budapest meg az egész ország tele van gyógyfürdőkkel. Vagy a kínai orvoslás tényleg tiltja az úszást? Már az sem vigasztal, hogy a kezelés után pár órával úgy érzem magam, mint aki megújult.

(Folytatjuk)

FÜZI LÁSZLÓ

Lakatlan Sziget

(Húsvét) Nem tudom, mikor, talán még a készülődés közben, de talán már akkor, amikor úton voltunk, Ági megkérdezte: *„Észrevetted-e, hogy az idei húsvétból hiányzik minden szakralitás, minden vallásos tartalom?"* Észrevettem, persze hogy észrevettem, én is csak odáig jutottam, hogy a gyerekkori történéseket kezdtem emlegetni: Nagypénteken ekkor mentünk templomba, Nagyszombaton akkor, s hogy milyen volt a föltámadási körmenet, hogy énekeltek a férfiak, egyszer talán még a zászlót is vittem a körmenet elején... Most meg rohanunk mi is, Ági egy konferenciáról szerda este jött haza, péntek délután pedig már sietünk Pécsre, nem ünnepelni, inkább csak „kikapcsolódni", pihenni valamennyit, hogy aztán folytassuk mindazt, amiben eddig is benne voltunk... A szakralitás aztán hiányzott az egész ünnepből. Ha megkérdeznének róla, minden bizonnyal ateistának mondanám magam, de a hagyományról nem tudok elfeledkezni, s az ünnepek, a nagy ünnepek idején átélem a vallásos hagyományt is. Most még Bálint Sándor *Karácsony, húsvét, pünkösd*jét sem lapoztam át, nem olvastam bele – mióta a régi falu eltűnt az életemből, Karácsonykor, Húsvétkor ennek segítségével elevenítem fel azt a hagyományvilágot, aminek az egyik összetevője a mi tájunkon is a vallásosság volt. Amikor én beleszülettem, nem volt már teljes ez a világ, így aztán én sem érezhettem zártnak, eligazítónak, egy-egy emlékezetemben megőrződött töredék eredetét Sándor bácsi könyvében találom meg. De most még emlékezni sem akarok, ezért csak néha mondom, hogy nálunk ez így volt, s úgy volt...

De a másik újjászületést, a természetét se várom most úgy, mint eddig... A minden tavasszal érzett áhítat hiányzik belőlem, mintha nem hinnék abban, hogy ismét lesznek virágok, ismét zöldek lesznek a fák. Ami történik, azt elfogadom, de nem várom, hogy megtörténjen... Azért a tulipánok pirosa, a naspolyabokor zöldje – ilyenkor, a rügyek kibomlásakor emlékeztet a leginkább az olajfák zöldjére – magával ránt, csodálom, ami történik, de érteni nem akarom. A pécsi kertben – hol vagyunk a valódi szigetektől! – Márait olvasok. Eötvös József *Gondolatok* című könyvét hoztam magammal, de félretettem, s helyette inkább a délelőtt vásárolt *Kassai őrjárat*-ban merülök el. Márait könnyebb olvasnom, mint Eötvöst. Márainak dallama van, s az, aki *érzi* ezt a dallamot, megértheti a világát is. (Érdekes, csak a személyes hangoltságú prózájában, a *Napló*ban és az *Egy polgár vallomásai* című könyvében éreztem rá erre a dallamra, regényeiben nem.) Most közelebb áll hozzám, mint Eötvös, mégiscsak ennek a századnak a gyermeke, míg Eötvöstől világok választanak

el, nyelvezetével, világlátásával külön is meg kell küzdenem, de erre most ezen a felemás ünnepen, a szédítő napfényben képtelen vagyok. Megadom hát magam Márainak, könnyedén legyőzött, talán azért is, mert sokszor rutinból is ír – melyik nagy író nem írt rutinból, ebből éltek, erre is szükségük volt. A *dallam* egyik részében eredetiség, másik részében viszont rutin, különben nem is tudna jellemzővé válni, az ismétlődés nem segítené a hang uralkodóvá válását. Nem is a rutin bánt, hanem a felületesség, a végig nem gondolt gondolat. *„A nőknek nem hiszek, néha tisztelem, néha szeretem őket, de értelmemmel nem volt soha közöm hozzájuk s ezért nem is fáj elválni közülük senkitől. Ők voltak a szelíd nővérek, szerepük volt életemben, de egészen közel nem jöhettek hozzám soha"* – mondja, és valahol mélyen nem hiszem, hogy ez így igaz lenne. Lehet, azért nem hiszem, mert a „nők" egyszerűen nőkként számomra nem léteztek, számomra kezdetektől a sorssá váló kapcsolat létezik, ahogy Márai is az ilyen jellegű kapcsolatot találta meg Lolában. Önkéntelenül is felidéződnek bennem azok a sorok, amelyekre utolsó *Napló*jában, Lola halálának leírásában bukkantam rá. Először csak ennyit írt: *„L. meghalt."* – Tíz napra rá ennyit: *„Elhamvasztották."* – Aztán egy hónappal később ezt: *„Ma négy hete halt meg ... Szószerint 'kilehelte a lelkét'. Még félórát ültem az ágya mellett, néztem az arcát. Nem volt 'komoly', sem 'megszépült', más volt. Mintha minden, amit az élet kozmetikája reátesz egy emberi arcra – indulat, fájdalom, derű, szomorúság – eltűnt volna az arcából. Az a komolyság, nemesség, amit mindig elfed valami az élők arcában."* Nem tudom persze, hogy akárcsak ennyit is rá olvashatok-e Máraira. Helyesebben: nem rá olvasni akarom, csak megemlíteni, de még azt sem tudom, jól teszem-e, hogy megemlítem... Mert a halál adja meg a legmélyebb távlatot, ezzel a távlattal pedig nem szabad visszaélni, ezt a távlatot csak tisztelni szabad...

A *Kassai őrjárat* alaphelyzete megfelel a lelkiállapotomnak. Márai háborús körülmények között repülővel tér vissza szülővárosába – háború van most is, tőlünk száz kilométerre bombák hullanak, repülők zaja vesz bennünket körül folyamatosan –, s a háború adta „többlettudással" emlékezik az eltűnt világra. Így teremti újra a maga világát, s így ítél afölött, ami fölött ítélnie kell. Eltűnt világot őrzök magamban én is, valamikor nekem is fel kell építenem a magam egyszervolt világát, s meglehet, ítélnem is kell felette, vagy ha nem is ítélni, de mégiscsak megérteni az egészet, hogy láthatóvá váljanak értékei, s legalább én tudjam, mi volt az, ami vele együtt örökre eltűnt. De hol vagyunk még ettől... Most Márai szózuhataga tart fogva, a századot, ezt a pusztulást magával hozó századot bírálja, így: *„Ez a hazugság százada. Lassan mindenről kiderül, hogy valamilyen ősi, eredendő füllentés van mögötte; ezt a rekordvágynak köszönhetjük, az ellenőrzés tökéletlenségének, egyfajta szépirodalmi felelőtlenségnek, amely eláradt a nyugati lélekben. Talán ott kellene kezdeni, hogy mindenekelőtt csináljunk rendet az összeomlott katedrálisban, a napnyugati ember lelkében, s rakjunk vissza*

mindent a helyére... Én hívő ember vagyok, s mégis ott tartok, hogy már semmiben nem tudok hinni, amit tökéletlen értelmemmel, kezdetleges ismereteimmel, fogyatékos készültségemmel, ennen kezemmel és látó szememmel nem vizsgáltam meg, s nem ellenőriztem... Vissza kell kapni hitemet, de nem rajongva és hagymázas önkívületben kérem, követelem vissza, hanem józanon, gyanakodva. Hit nélkül nem tudok élni; de most már csak abban hiszek, amit kémcsőnél és villamos ellenőrző készülékeknél is pontosabb műszerekkel tudok megvizsgálni, lelkem egész hitével és minden kételyével..."

(Hit) A Márai által visszaszerzendőnek kívánt hitnek valójában – s ez nyilvánvaló is – semmi köze nincs a vallásos hithez, sőt feltehetően még ahhoz a fogalomhoz se, amit csak jobb szó híján nevezünk hitnek. Alighanem a világban való otthon-létről van szó, de nem a fogalom hétköznapi jelentése szerint, hanem szó szerint a világban való otthon-létről, azaz nem a térről és az ismertségről, hanem a világban való nyugodt elhelyezkedésről. Márai azt a helyzetet és állapotot kéri számon a világon, amikor az ember még átlátta és értette a világot, kételye nemhogy önmagával nem volt, de a világ egészével kapcsolatban sem, ha elfogadta a világ folyását, akkor a világ is elfogadta a belehelyezkedő embert, s önmagából megmutatta mindazt, amire az embernek szüksége volt...

Eötvös József *Gondolatok* című munkája – merthogy az olvasásban Márai könyve után mégiscsak Eötvösé következett – a Márai által megkívánt állapotról tanúskodik. Eötvös kapcsán lehet beszélni rezignációról, talán még sztoikusságról is, ám valójában mégiscsak az általa megélt világ kiegyensúlyozottságáról és megismerhetőségéről érdemes szólni. Eötvös életében is volt küzdelem, volt forradalom, volt közéleti „szerepvállalás", voltak eredmények és kudarcok, de maga a világ, s az, hogy a világ és a belehelyezkedő ember kapcsolata megkérdőjelezhetővé váljon – erről szó sem esett. Eötvös a maga szentenciáit, gondolatait, gondolat-töredékeit azért írta, hogy megnevezze a világot, hogy a világ jelenségeinek nevet adjon, s hogy a világ teljességéből a gondolatok révén valamit is megmutasson. Ha a mi világunkból, ebből a több mint száz évnyi távolságból visszatekinthetnénk nemcsak az általa leírtakra, nemcsak a gondolatokra, hanem arra is, hogy milyen érzések közepette vetette papírra a gondolatait, akkor feltehetően azt tapasztalnánk, hogy a legtöbb esetben találónak érezte a gondolatot, azaz úgy gondolhatta, hogy a szavakkal megtalálta azt a jelenséget, amiről beszélni akart... Hol vagyunk ma már ettől! Nézzük meg a mai – de nemcsak a mai, hanem szinte az egész huszadik századi – próza körülírásait, amelyekkel önmagát szinte állandóan pontosítja, hogy magához a jelenséghez hozzáférkőzhessen. Thomas Mann *Józsefe* teljes egészében pontosítások sorozata, ahogy Mann mondja is, *„kutató buzgalmunkkal a kikutathatatlan incselkedő játékot űz"*, s sok minden még csak ekkor kezdő-

dött, kivéve persze Joyce-ot s az ő hullámverésében létezőket, ám ők a virtuozitásnak, s az e mögött ott álló magabiztosságnak éppen azzal lettek a nagymesterei, hogy leszűkítették a világukat. Viszont Eötvösnél szó sincs leszűkítésről, nála még a világ a maga teljesnek érzékelt képében létezik, s ha egy-egy jelenség mégiscsak megkérdőjelezhetné ezt a teljességet, akkor éppen a hit – megint csak nem a vallásos értelemben vett hit, s nem is a leegyszerűsítetten értelmezett, hanem a Márai által segítségül hívott hit nyújt segítséget. *„Minden erénynek első föltétele az erős meggyőződés. Ki azon, hogy a helyes úton jár, nem kételkedik: azt sem nehézség, sem más, előtte nyíló jártabb és simább ösvény irányától eltéríteni nem fogja. Innen van, hogy minden erős hit moralizáló hatást gyakorol az emberekre, s hogy az uralkodó vallásnak hanyatlása mindig erkölcsi süllyedést von maga után, még akkor is, ha az, mint például az ókor politeizmusa, az ember erkölcsiségével keveset foglalkozott. Az ember sokkal gyengébb, mint gondoljuk, s ámbár közönséges viszonyok között elég, ha körében oly valamit talál, mihez ragaszkodhatik: vannak helyzetek, midőn biztossága azt kívánja, hogy, mint a hajós a vészben, valamihez kötve érezze magát; s éppen mert e szükségnek teljesen csak a pozitív vallás felel meg: ez az, miben legjótékonyabb hatása rejlik"* – mondja Eötvös, azaz úgy érzi, hogy a hiten – vagy inkább a világ biztosságába vetett szilárd meggyőződésen – nyugvó magatartás a világ megértését is segíti. Valószínűleg a határponton járt ezzel a meggyőződésével, hiszen a jelenségekre való rákérdezés nemcsak a szilárd meggyőződést, hanem a megismerhető és megérthető világ vágyképét is száműzte. Más későbbi jelenségek sem mutatkoztak akkor még, talán gyökereikben sem. Érezhető például, hogy Eötvös még nem tudja értelmezni a tömeg jelenségét. *„Az emberek többsége ugyanazon jó s ugyanazon rossz hajlamokkal bír, mint ismerőseink, s azért a bálványozás, mellyel sokan a nép szavát Isten szavának tekintik, s azon megvetés, mellyel mások – főképp ha nagyravágyó terveikben megcsalattak – a tömegről szólnak, egyaránt helytelen. – Csak egy van, miben a nép az egyesektől mindig különbözik, s ez az, hogy nyugodt megfontolásra képtelen, s ezért, valamint lelkesedése pillanataiban a legnagyobb áldozatra kész, úgy képesebb mindenre, mint arra, hogy igazságos legyen, mert erre minden körülmény nyugodt megfontolása kívántatik"* – olvasom, s ez számomra azt mondja, hogy Eötvös még egyénként, egyéniségként, rosszabb esetben népként figyelte a körülötte élőket, ami azt is jelentheti, hogy azok a tulajdonságok, amelyek a tömeggel együtt jelentkeztek, akkor még nem léteztek. Az általa megélt és megjelenített világnak a legfőbb jellemzője az átláthatóság és a tisztaság, a „köz" érdekében munkálkodóktól ennek megfelelően a szellem és az eszme megjelenítését várta el. *„Első kötelessége minden embernek, ki a közéletben részt vesz: tisztán kimondani meggyőződését azon esetben is, ha ezáltal állását veszélyeztetné"* – mondja, s ha ezt olvassuk, akkor gondoljunk a mai politikai élet játszmáira, az eszközemberekre és a politikához törleszkedőkre. Ne feledjük: Eötvös politikai vereségek, bukott és véres vereséggel járó forradalom

után mondta ezt, így talán jobban érezhetjük erkölcsi nagyságát. De nem is csak az ő erkölcsi nagyságáról van szó, hanem egy koréról, ami aztán eltűnt, lassanként feloldódott, egyre inkább csak hivatkozási alappá vált, mint Márainál az általa még megélt polgári élet... Hol tűnt el ez az erkölcsi magasabbrendűség? Érdemes lenne történelmi nyomozást folytatni ebben az „ügyben" is, s lépésről lépésre kimutatni, hogy az Eötvös által megtapasztalt „biztos világból" és az „erős meggyőződésből" mi élt tovább a polgári világban, s hogy annak szétesésével miképpen tűnt el a biztosnak érzett világ s vele a magatartásra is kiható, a világban helyet biztosító hit...

Eötvöst Máraival olvastam „párban", akaratlanul is azt emeltem ki, ami Márai gondolatmenetére válaszolt, úgy válaszolt, hogy egy Márai „előtti" állapotot jelenített meg. Ezért most minden kommentár nélkül másolom ide egy rövidke megjegyzését: *„Az égő csipkebokor csodája Magyarország. – Mióta borítja láng és még mindig megmaradt s nem emésztődött föl; – Isten jelenléte!"* Mit mondjunk ezek után mi, akik a huszadik század legvégén élünk?

(Kétely) Eötvös József az erős meggyőződésben, Márai Sándor az egyszervolt polgári világra történő hivatkozásban találta meg a maga biztos pontját – azt a szellemi pozíciót, ahonnét teljes bizonyossággal rendszerezhették a világ számukra fontos jelenségeit. Vekerdi László számára ez a biztos pont – s milyen sokat mond ez is a század szellemi mozgásáról – a *kétely*. Nem a meggyőződés, s nem is az a hit, hogy egyszer volt egy világ, amelyiket a maga valóságában meg lehetett élni, s meg lehetett érteni, hanem a kétely, ami abból a tapasztalatból fakad, hogy egyetlen elénk kerülő jelenség, tény sem úgy létezik, ahogyan a szemünk előtt megmutatkozik, ezért minden adatra, tényként elfogadott jelenségre külön-külön is rá kell kérdezni. Sokáig gondolkodtam, mi is fogja össze tájékozódásának külön-külön irányait, miképpen kerül egymás mellé írásaiban a régészet, a matematika-történet, az orvostörténet, az irodalomkritika, s így tovább. Azt hittem, elegendő, ha vele kapcsolatban is Németh László kifejezését használom, a *szellem embere*-kifejezést, s azt a meghatározást, melyet ennek kapcsán adott*: „A szellem: rendező nyugtalanság. A szellem nem tud beletörődni az elszórt tények halmazába, ő az összefüggéseket keresi. Nem elég a világ, világkép kell. Faltól falig szakadatlan veti a szálakat, ő az a pók, aki minden jelenséget a megértés hálójába fonna"*. Németh szerint a szellem embere még képes a világkép kialakítására, Vekerdi László szerint azonban – s ezért nem helyes vele kapcsolatban a szellem emberének Németh László-i meghatározását használni – ez a kérdés már nem vetődik fel, a szellem emberének, ha mégis annak tekinti magát, egyetlen feladata maradt, mégpedig az, hogy kételkedjen mindenben, ami a látókörébe került. Sokáig azt hittem, hogyha a világban mégiscsak van valamiféle rendszer, az Vekerdi Lászlóra a tájékoztatás feladatát osztotta ki, annál is inkább, mert valóban sok szellemi

irány mozgását követi. De nem, tévedtem ebben is. Vekerdi László nem a tájékoztató, hanem a tájékozódó ember számára jelenthet példát. Örülök, hogy egy személyesebb írásában (válaszként született egy körkérdésre a Tanúval, Németh László folyóiratával kapcsolatban) rátaláltam a következő gondolatmenetre: „*A Tanú-t első percétől az utolsóig megemésztette az örök kétely. A Tizenkilencedik Század könyörtelen bírálója e tekintetben – Ortegához hasonlóan – meglehetősen tizenkilencedik századi maradt, ellentétben a Huszadik Század legtöbb gondolkodójával, írójával, művészével. Mert a Huszadik Század nagy szellemi küzdelme végeredményben a kételkedés ellen folyt és folyik, mégha olykor a legortodoxabb kartéziánus racionalizmus mezében is. ... A tájékozódás előföltétele a tájékozatlanság fölismerése, a tájékozatlanság miatt érzett szorongás. A kétely. Az értesülések csak addig segítik a tájékozódást, amíg a biztonság tévképzetét* (milyen árulkodó már ez a kifejezés is, s milyen nagy erővel utal vissza Eötvösre és Máraira – vetem közbe én) *keltve fel nem függesztik a kételkedést. Ebben a pillanatban a tájékozódás helyét átveszi a tájékoztatás. Mert a tájékoztatás legalább annyira szól magának a tájékoztatónak, mint a tájékoztatottaknak: megerősíti a tájékoztatót a meggyőződésében, hogy jó csillagra mutat és jó irányt követ. Még akkor is, ha az értesülések jó része mást sugall. Mert az intenzív tájékoztatás nem engedi érvényesülni az értesüléseket. Nyomban elhelyezi az 'információkat' saját rendszerében, nyomban tényekké dolgozza fel. A tények: kedvenc tévedéseink minden kételytől megóvott formái. Éppen ezért annyira 'makacs' dolgok. Németh gondolkodói nagyságát mutatja, hogy hatalmas életművében sohasem hivatkozik tényekre.*"

Azt hiszem, valójában erről a pontról érthetjük meg Vekerdi László gondolkodását, magatartását. Egyik korábbi írásomban magányosnak neveztem. Dehogyis magányos, vagy éppen nem úgy és nem azért magányos, amiért mások. Vekerdi László számára a kételyből fakadó személyes tájékozódás, a tényekként elfogadott jelenségekre való rákérdezés a legfontosabb, s ha valami jellemzi, igazán jellemzi, akkor a személyes tudás az, s ha magányos egyáltalán, akkor magánya ebből a személyes tudásból származik. A kezébe kerülő könyvekre, állításokra rákérdez, keresi a tartalmukat, a mások által tényekként elfogadott ismereteket megkérdőjelezi, reflektál rájuk. Recenziói reflexió-gyűjtemények, tanulmányai a gondolkodás, a folytonos kérdezés megnyilvánulásai, írásain mindig érezni a személyes érdeklődést, az „érintettséget" , s még azt a „folyamatot" is, amelyik során kíváncsiságát kielégíti. Racionális elme, önmagába zárkózva mégis érzelmi alapon teremt barátságokat. S talán éppen ezért nemcsak a gondolatmenet tisztaságához, hanem szépségéhez is ragaszkodik. Beléborzongni egy gondolatba – ritka élmény. De csak a szép gondolatba lehet beléborzongni, abba a gondolatba, amelyiknek nemcsak igazsága, de szépsége is van. Vekerdi László természettudós (is), de ott van benne a művészetek iránti nagy vágy, a szépség iránti áhítat is. Legfontosabbnak éppen ezért

a legszebb gondolatait tartom. *Szép* az, amikor a társadalom átalakulása kapcsán a szegények jogáról ír: „*Nem lesz azért tán ez a szép új világ nagyon ronda; a gyorsan zsugorodó földtekén másmilyen tán nem is nagyon lehetséges. De az elviselhetőséghez el kell ismerni a szegények jogait...*" *Szép* az, ahogyan Buda Ferenc költészetét a globálissá fejlődő kiszolgáltatottság megnyilvánulásaként láttatja: „*A huszadik század legvégén: diktatúrák, diktátorocskák, pártvezérek, miniszterecskék, parlamentek, titkosszolgálatok, terrorszervezetek, tábornokok, fegyvergyárosok, fegyverkereskedők, büntetlen tömeggyilkosok, tehetetlen béketeremtők, diplomaták, olajsejkek, olajválságbárók, tőzsdecézárok, kábítószerkirályok, rendőrfőkapitányok, bankvezérek, bankfőfelügyelők, pénzmosók, csalómosók, adófőhivatalnokok, adófőcsalók, közvagyon(el)kezelők, privatizátorok, 'eredeti' tőkefelhalmozók, reklámügynökségek, médialovagok, szerencse(játék)lovagok, élsportolók, főstricik, erdőirtók, környezetpusztítók és környezetvédők egymásnak kölcsönösen hasznot hajtó honi és kontinentális összjátéka idején a* Tanya-hazám *egyetlen univerzális jajszóként olvasódik, keserves globális panasz szól a soraiból:* 'Kishúgom, vérrel beszöktetett / kökénybokor / mi lesz velünk? / Mi vész el velünk?'" De a *legszebb* mégiscsak az, hogy *Galilei*-je címlapjára a chartres-i katedrális Izaiás prófétát ábrázoló üvegablakának reprodukcióját helyezte: legnagyobb érzelmi megdöbbenésének, megrendülésének tárgyát talán legfontosabb, s kutakodásának módszertanát is megmutató munkája borítójára... A kétely és a szépség tisztelete így mégiscsak egy teljesebb világ képzetét őrzi.

(Reménytelenség) Ezek a mostani jegyzetek valóban naplószerűn kapcsolódnak egymáshoz. Nem teszek mást, minthogy az olvasmányaimból hirtelen előkerülő gondolatokhoz fűzök pár megjegyzést, úgy, mintha esténként írnám le azt, hogy aznap éppen mi történt velem. Vekerdi László egyetemes kételyéhez így kapcsolódik Székely János egyetemes reménytelensége. Ha Vekerdi László azt mondja, hogy az emberhez legméltóbb állapot a kételkedés, akkor Székely János azt mondja (s szó szerint is kimondja), hogy a legméltatlanabb emberi állapot a reménykedés. „*Nem szabad illúziókban élni, nem emberhez méltó, nem érdemes*" – mondja. Utolsó mondata ez egy hosszabb gondolatmenetnek, idézem egészében aztán többet jóideig nem idézek semmit, de ha napló ez, akkor most hadd legyen olvasónapló, amit írok. Székely János egy körkérdésre (Sándor Ivánnal tettük fel, a kérdés pedig – leegyszerűsítve – így hangzott. „Milyen a századvég szellemi-erkölcsi klímája; merre tartunk?") így válaszolt: „*Nos, úgy gondolom, meg tudom mondani, merre tartunk. A szellemi-erkölcsi kultúra teljes leépülése felé*". Írásának következő bekezdésében aztán ki is fejtette azt, amit bevezetőként egyetlen mondatban foglalt össze. Így írt: „*Eltűnik lassan mindaz, ami nem áll helyt az objektív, tudományos szemlélet előtt: odalesz az erkölcs, a művészet, a vallás – előbb csak relativizálódnak, aztán formalizálódnak, végképp háttérbe szorulnak, s ezzel megszűnik az emberközösségek (er-*

kölcsi-tudati) kohéziója. Erkölcsi köztudat híján atomizálódik a társadalom; a hajdani kulturális szabályozás helyét a természeti törvény, a dominanciaelv, a politikai manipuláció veszi át. Ez az emancipáció logikus fejleménye, korunk uralkodó tendenciája. Ennek vagyunk most tanúi Európában. Ha tehát manapság a szellemi megaláztatás érzése lesz úrrá rajtunk, annak oka az évezredek alatt felhalmozódott kulturális hagyománykincs folytathatatlansága, hitelvesztése, s ezzel párhuzamosan a politikai ideológiák agresszív térhódítása. Olyan folyamat ez, amelynek sehogysem szabhatunk gátat, legfeljebb annyit érhetünk el, hogy magukat a politikai ideológiákat is leleplezzük: kimutatjuk róluk, hogy közönséges csalások, manipulatív utópiák. És nemcsak a kommunizmusra, fasizmusra, nacionalizmusra, hanem az úgynevezett 'demokratizmusra' is gondolok itt. Németh László mindezt nem tudta; bízott az emberi minőség megváltó erejében; mindegyre csillagokat látott, utakat mutatott, jövőképeket festegetett; azt hitte, van még megoldás; a történelem – annyira, amennyire – tervezhető. Pedig nem az, sohasem volt az! Amit az igazságra törekvő írástudó ma még tehet: szembenézni a való világgal; megfosztani szegény embertársait, sorstársait illuzórikus (történelmi és eszkatalogikus) reményeiktől, egyáltalán minden reménytől, hogy ezzel legalább a csalódásoktól, a végső kétségbeeséstől is megmentse őket. Az égen még lehet ugyan, de az emberi eszmélkedésben nincs többé csillag. Nem szabad illúziókban élni, nem emberhez méltó, nem érdemes"

Ezeket a sorokat Székely János ezerkilencszázkilencvenkettő április tizedikén írta, írása a Forrás szeptemberi számában jelent meg (ebben a számban jelent meg Vekerdi László írása is, erre a kérdésre született az is, de emlékezetem nem ezért állítja egymás mellé a kér írást); augusztus huszonharmadikán, tehát még az írás megjelenése előtt halt meg Székely János. Nem tudom, írt-e élete utolsó három hónapjában, s azt sem, hogy mit, az írást mégsem végrendeletként, „utolsó írásként" őrzöm magamban. Nem, mert Székely János egész életében a reménytelenség állapotában élt, s ezt is írta meg, akik ismerték, ugyanúgy érezhették ezt, mint azok, akik olvasták. Ezért is fontos megnézni, mit is mond valójában. Azt, hogy az emberi történelemben tendenciaszerűen érvényesül az emberi közösségek erkölcsi-tudati kohéziójának szétesése, vele együtt pedig a művészetek erkölcsi hatása is eltűnik. Amit mond, elfogadom, nem is tehetek mást, magam is érzem naponta a szétesést, a megaláztatást, a szellem emberének semmibe vételét, különben tán Márai biztonságkeresésére sem figyelhettem volna fel. Székely János helyzetelemzésének megértése (vagy a benne leírtak megélése) nélkül a szellemi embernek talán még élnie sem lehet. De ha megérti és megéli ezeket a jelenségeket, akkor élhet is, s létezhet is – legalábbis az önmaga számára kialakított szellemi mezőn. Olcsó vigasztalás lenne, ha a tendenciaszerűségről kezdenék el beszélni, annál is inkább, mert itt vigasztalásról szó sem lehet: a helyzetet vagy érteni kell, vagy nem is érdemes szólni egyetlen szót sem. Ezzel együtt: nem tudom elképzelni a technikai civi-

lizáció kiterjedését az élet minden mozzanatára, nem tudom elképzelni, hogy – Max Weber szavával – az élet teljes egészében feloldódik a varázslat alól, ha mások nem, akkor a rések megmaradnak, ha nem is a művészetnek, de a világ iránti áhítatnak biztosan, anélkül valóban nem érdemes élni. De: a művészetek közösségi megbízatása valóban eltűnik – a nálunk megtapasztalt ál-közösségi már régen eltűnt –, s ezzel együtt eltűnik a művészetek közvetlen értelemben vett társadalmi érvényessége is, a művésznek és a művészetnek vissza kell húzódnia önmagába, nem a társadalom, nem az „embertársai" nagy kérdéseire kell válaszolnia, hanem a maga dilemmáit kell a művészeten keresztül megoldania, feladatnak persze ez sem kevés. Elismerésre, „visszajelzésre" nem szabad várni, a valódi öröm egyébként is csak a munkában mutatkozhat meg a művész előtt is, aki már régen nem emelheti magát a társadalom fölé vagy elé: amit tesz, azt azért teszi, mert másként nem tehet... De nemcsak a művészről van szó, minden egyes ember helye, helyzetérzékelése átalakul: az általánossá váló kiszolgáltatottságban eltűnik az otthonosság-érzet is... A világ számunkra adott pontját belakhatjuk és be fogjuk lakni ezek után is, de innét, erről a pontról már nem érzékelhetjük a kapcsolatot a világ egészével, ezért jelenik meg előttünk egyre gyakrabban szigetként az a hely, ahol még szeretünk élni, s ezért érezzük egyre inkább vendégnek magunkat ott is, ahol még szeretnénk otthon lenni. Ameddig élni akarunk, már csak vendégek lehetünk a világban, s ezért többet is veszünk el belőle, mint amennyit hozzá tudunk tenni...

(Szerep-változatok) Ez a természetes visszahúzódás szöges ellentétben áll a korábban megszokott művész- és író-szerepekkel. Nem megyek túl messzire az időben amikor ismét Márait idézem. A *Kassai őrjárat* háború idején íródott, Márai – fölstilizálva, ám azt hiszem, ő mindig fölnövesztett szerep-tudattal élt – a hagyományos értelemben vett Írástudó felelősségére hivatkozott, így követte végig az író társadalmi szerepének változását. Önostorozó monológ az övé, több felelősséget ró a szellem embereire, mint amennyi felelősségük és lehetőségük valóban volt (ne felejtsük, Kosztolányi arra a kérdésre, hogy mit tehetnek az írók a háború ellen, csupán ennyit válaszolt: *semmit*), ám talán éppen ezért, a magyar irodalom egyik legnagyobb monológja ez. *„Az írónak egy kötelessége van. az emberi fajta örök erkölcsi törvényeit tökéletes gondolati és művészi formában kifejezni, részrehajlás nélkül, felmutatva a valóságot, s azt a valóságnál is mélyebb látomást, mely minden emberi vonatkozásból sugárzik... Az író a mérték. Amíg az emberek érzik, hogy van egy szellemi és erkölcsi mérték az élet fölött, amelyhez oda lehet igazítani a köznapi élet erjedő kérdéseit, áthatja a társadalmat az a bonyolult fegyelem és felelősségérzet, mely nélkül az emberi együttélésnek nincs igazi rendtartása, sem értelme többé. Az író sohasem lehet hűtlen az emberi türelmesség, méltányosság, a társadalmi fejlődés, a jogos társadalmi követelések örök eszményeihez, s magatartása, egész műve nem tükrözhet másféle*

meggyőződést, mint föltétlen hűséget az emberek dolgához, részvétet és irgalmat az emberi tökéletlenséggel szemben, bátorítást és igazságot a hatalmasok és a gyöngék, a gazdagok és a szegények, a birtokosok és a tehetetlenek perében, mindig azok pártján, akik gyöngébbek" – mondja. A háborút is az Írástudók felelősségének eltűnéséből vezeti le, abból, hogy nem teljesítették hagyományos feladatukat. Nem ezért tört ki a második világháború, s nem ezért tört ki egyetlen más háború sem, a folyamatok és a mozgások mélyebbek ennél, szembefordulni senki nem tud velük, sodornak magukkal mindenkit, Írástudót és nem írástudót egyaránt, ha másból nem, akkor abból jól láthatjuk, ami ma történik a balkáni háborúban. De: a szerepek visszatérhetnek, mindig adódhat olyan helyzet, amikor az Írástudónak vissza kell térnie a ráörökített hagyományhoz, és erőt kell merítenie ebből a hagyományból. Számtalanszor *érzem* ma is, a hagyomány teljes eltűnésének és szétesésének időszakában, hogy a művekben, az eredendően nagy művekben, de nemcsak a művekben, hanem a művek mögött álló alkotókban is megtaláljuk a megsejtett világ egészére való reagálást. A mű mindig több önmagánál, új összefüggéseket teremt a világban, s ezek az összefüggések még mindig visszavezethetők a Márai által is elsiratott hagyományra... (Érdemes lenne tovább követni Márai Sándor gondolatmenetét, ha végighaladnánk több oldalt kitevő monológján, akkor valahova odajutnánk, ahol Vekerdi László szellemi magatartásának kiindulópontját találtuk meg. Márai a tudás felhígulásával magyarázza az erkölcsi-szellemi kohézió eltűnését, a nehezen és nagy erőfeszítéssel megszerezhető tudás helyére ál-műveltség lépett, *„tetszetős és megtévesztő csomagolásban kapjuk a beavatottságnak és értesültségnek azt a híg és felületes összességét, amely a tömegek számára ma egyértelmű a műveltséggel* – mondja, az írók pedig *beletörődtek az üzembe, beletörődtek abba, hogy a tudás helyébe lépjen az értesültség, a szép helyébe a* sex appeal, *az erkölcsi igazságtevés helyébe a* happy end, *az értelem helyébe a szó. Itt kezdődött az árulásuk"* – mondja, s innét érthetjük meg azt is, mekkora a jelentősége a Vekerdi László által képviselt magatartásnak, s a személyes, mély tudásnak.)

Az Írástudó társadalmi-erkölcsi felelőssége magában hordozta azt is, hogy a társadalom fejlődési tendenciáival, egyáltalán a társadalmi jelenségekkel is foglalkozott. Márai különösen a magyar középosztályt kárhoztatta. Nem volt egyedül ezzel, megint inkább csak a jelzés kedvéért, mint bármiféle teljességre törekedve írom ide Németh László kifakadását még a harmincas évek közepéről: *„...ha ez a reform most meg nem indul, elsőnek hagyom el a közéletet, s hallgatásommal adok igazat azoknak, akik mint valami hulláktól fertőzött talajt akarják lehordani az egész magyar középosztályt, növénytelen, csikorgó salakkal, de biztos alappal tölteni fel a helyét"*. De nemcsak a tendenciák között találunk kapcsolódásokat, hanem néha a szavak között is. Korábban már láthattuk, hogy Kapuściński a Bruno Schulzot lelövő, az alkotó embert elpusztító náci katonát nevezte bugrisnak, Márai – már a háború után – ugyancsak a közép-

osztályt illette ezzel a jelzővel. *„Magyarországnak az volt a híre a világban* – mondja –, *hogy 'az urak országa' Ez nem igaz: Magyarország már régen nem az urak országa, hanem az úrhatnám bugrisok hazája. S az igazi urak éppen úgy kivesztek ebből az országból, mint a műveltség. Maradt a nyegle és kapzsi dzsentri, a megtollasodott bugris, aki felelősségérzet és erkölcsi igény nélkül követelt osztálya számára érdemtelenül előjogokat".* S hogy miért érdekes ez most? Azért, mert várom azt az embert, aki pontosan megnevezi az új kor új bugrisait. Társadalmi-politikai változások közepette élünk, nemcsak megújhodás, de visszavetítések időszakában is, a műveltség szerkezete is megváltozott, azé a műveltségé, amelyet Márai olyannyira kárhoztatott, az információ áramlása nagyon könnyen alakítja ki a jólértesültség érzetét, pár gombnyomás csak az egész, ennyire leegyszerűsödött minden, a tájékoztatás uralmát éljük, miközben a valódi történésekről semmit sem tudunk, talán már azok sem, akik által mégiscsak történik valami, mert őket is mozgatják a különböző rendszerek, s a meggazdagodás reménye is sokak előtt mutatkozik meg: az elbugrisodás és az elbugrisodottak esélyei nagyon megnövekedtek, ezért kellene beszélni erről is...

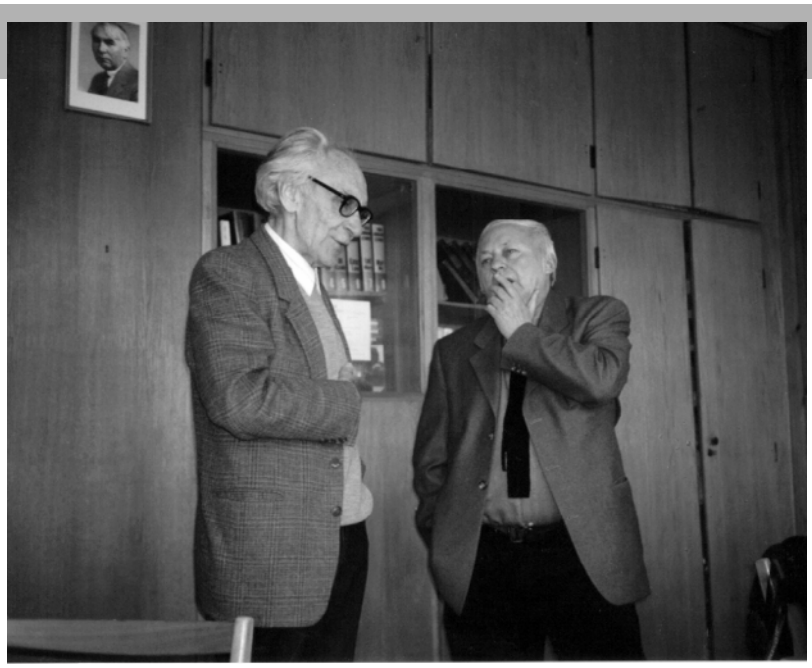

VEKERDI LÁSZLÓ ÁGH ISTVÁNNAL
(Készült a Tiszatáj szerkesztőségében 1999. március. 19-én)

DOMOKOS MÁTYÁS

Személyes hangon egy „veszedelmes, szent emberről”

A „mindentudó polihisztor” Vekerdi László dicséretét, akiben a csillapíthatatlan tudásvágy és egy fáradhatatlanul működő agy révén még szakosodásra hajlamosító korunkban is töretlen egységben él együtt az a bizonyos „két kultúra”: a humaniórák és a természettudományok világa, a szintetizáló képesség és az analitikus kutató szenvedély, ha jól emlékszem, Németh Lászlótól hallottam először. „Felnőtt korban még nem találkoztam az övéhez fogható kimeríthetetlen tanulási készséggel, aki azonban nem puszta lexikonfej”; ilyenformán jellemezte a hatvanas évek legelején általam még csak futólag ismert, Debrecenből Pestre származott (mint később kiderült: száműzött) fiatal rákkutató orvost, akit ő – dr. Lakatos István *Németh László életrajzi kronológiájá*ból tudom, 1954 júniusában ismert meg, mint „nagy matematikus hírében álló” fiatal orvost, és benne vélte megtalálni a két kultúra organikus összetartozásának a szükségességét bizonyító könyvterve leendő szerzőtársát. „Vekerdi Lászlóval meg kell írni a *Négy könyv*-et” – olvashatni a már idézett kronológia 1962. május 11-e utáni bejegyzésében; az író hagyatékából közreadott naplófeljegyzésekben *(A lélek tápanyagai)* pedig ez áll: „...a *Négy könyv* tető alá hozása. Ketten csinálnánk: én a szöveget írnám, Vekerdi a bibliográfiát állítaná össze. Az ő tájékozottsága, a kezem alá adott könyvek biztosítanák, hogy a kor szintjén mozogjak, a legfrissebb eseményekről is tudjak. Ő figyelmeztetne az elkövetett hibákra, helytelen állításokra; én meg keretet adnék s medret nyitnék az olvasók tízezrei felé az ő olvasottságának.” (1962. május.) – Ez az elképzelés, plátói modelljéhez képest, csak részben valósult meg, az 1988-ban napvilágot látott posztumusz *Négy könyv* által, amelynek aztán Vekerdi László lett a sajtó alá rendezője a hagyatékból.

Közelmúltunk egyik s ma már a tudós történészek által is mind gyakrabban forgatott kútfője: Fodor András naplója, miközben beszámol 1963. március 17-i látogatásáról Németh Lászlónál, az író sajkodi magányában, így rögzíti a lelkes konzultánssal való véletlen találkozását: „Jó szemben ülni Németh László megnyugtató, okos, kedves arcával... Milyen figyelmes, áldozatos! Mindenképpen el akar kísérni, legalább a romtemplomig, de alighogy átbújik a telket szegélyező drótok között, megbotlik, elzuhan a nedves, sáros fűben. Olyan idétlennek érzem magam ilyenkor... Mondanám, forduljon vissza, ne caplasson az undorító sárban, hiszen félretaposott félcipője egyre vastagabb talpúvá lesz a mállós anyagtól, de ő csak jön tovább, lihegve, magyarázza az abbahagyott mondatot. Kevés az idő, futni kezdek lent a műúton. Utánam kiabál: – Bandi, ha lemaradsz, gyere vissza!

Vekerdi Laci éppen az ellenvonattal érkezik hozzá, látom a sorompó alól kibújni, de már az én vonatom is bent áll. Laci nagy szeretettel igyekszik segíteni rajtam, próbál jegyet venni a forgalmiban, hiába. Sebaj! – Majd holnap találkozunk az irodalmi esten! – kiált utánam ő is.” – S a napló alapján azt gyanítom (mert megkérdezni, sajnos, már nem tudom tőle), hogy barátom viszont Forgács Péter reumatológus szakorvos

irodalmi szalonjában találkozhatott először Vekerdi Lászlóval. „*1957. december 11.* – Forgácséknál ma Vekerdi László prelegál. Nietzsche utolsó korszakának *(Túl jón és rosszon)* értékeit fejtegeti. Helyenként remek dolgokat idéz a zseniális N.-től. Nem érzem erőszakoltnak bizonyságait, hogy a huszadik századi gondolkodás valamiképpen N.-től származtatható, noha személyiségében éppen az a nagyszerű, hogy nem volt annyira filozófus, mint amennyire művész." *(Ezer este Fülep Lajossal.)* S hogy minden kör bezáruljon, mint egy jól megkomponált regényben: Forgács Péter felesége, Török Eszter szívspecialista Németh László diákja volt Hódmezővásárhelyen, és a *Sorskérdések árnyékában* című, 1997-ben megjelent tanulmánykötete előszavában Vekerdi László elmondja, hogy 1948 nyarán „legjobb barátom s harcostársam, Forgács Péter szíve-választottja" el is vitte őt magával, hogy látogassák meg együtt „nagy tanárát, 'Laci bácsit'. ...Aztán évekig nem is láttam, s ő persze teljesen el is felejtkezett a suta medikusról."

A szépreményű kutatóorvos és az ifjú irodalmár szerkesztő megismerkedésének egyengetője pedig ki más lett volna, mint Fodor András, a megítélése szerint „egymásnak való", rokon gondolkodású és törekvésű emberek közötti kapcsolatok szálainak kötözgetője, férfi barátságok távvezetékeinek haláláig kamasz módra lelkes építője? De az emlékezet által legfeljebb homályosan megidézhető képeit a múltnak éppen ezért az ő legendás naplójából származó néhány idézettel szeretném hitelesíteni annak érdekében, hogy egy-egy villanás erejéig, ha csak töredékesen is, de megbízhatóbban érzékeltethessem: a különböző baráti társaságokban – a hajdani Pápai Páriz kollégiumi harcostárs szalonjában vagy Fülep Lajos esti sétáin – hogyan szembesülhetett az ember Vekerdi László félelmetes enciklopédikus tudásával, ami nem holt tudás volt (erre figyelt föl Németh László!), hanem a birtokosát szinte a megszállottságig intellektuális izgalomban tartó gondolat, felismerés-szikra, lehengerlő érvrendszerének a kiszolgálója.

„*1958. január 8.* – Vekerdi olvassa fel tanulmányát Hernádi költészetéről, szokásos és jellemző nagy apparátussal, némi dekoncentráltsággal, szinte kínlódva. Bevezetőjében okos dolgokat mond a különböző versritmusok (időmértékes, hangsúlyos és szóritmusos) kialakulásáról, földrajzi megoszlásáról, s mindeközben Gyula verseit is versekként fogadtatja el. Beszél költői stílusának fogyatékosságairól is, a monotonságról, de dicséri emberségét. – Klein, aber Mann! – ezt hangoztatja zárómotívumképpen is." Megjegyzem: a Forgács-szalonban jellemzett költő, Hernádi Gyula is Pápai Páriz-kollégista volt egykor. – „*1959. április 29.* – ...Vekerdi veszi át a szót (a Forgács-szalonban vagyunk – D. M.), pillanatok alatt elintézi a freudizmust, méltatja Bachofent, csepüli Walter Ottót, a Kerényi-féle általdósok ősét. A gyengébbek kedvéért kifejti Jung archetípus-elméletét." Megjegyzem: ebből a naplóból tudtam meg, hogy a debreceni medikusjelölt, Samu István majdani pszichiáter barátjával együtt a világhírű és a személyi kultusz éveiben méltatlanul meghurcolt, halálba kergetett Sántha Kálmán agysebész rajongó híve, korábban három éven át erdőmérnök-hallgató is volt Sopronban. – A naplóíró Fodor András önmagát tagadta volna meg, ha a Forgács-szalonból ismert barátját nem ismerteti össze atyjaként tisztelt és szeretett Professzorával („Emberben ő a mérték. Úgy szeretjük, mint megtalált apát az árva gyermek" – írta róla versben, 1952-ben); Fülep Lajossal. A naplóbejegyzések tanúsága szerint Vekerdi szívesen megismerkedne a professzorral, de mielőtt erre valóságosan is sor kerülhetne, előbb „Lacit jellemzem Fülep előtt. (*1964. április 30-i bejegyzés* – D. M.) Megmondom azt is, miben látom személyiségének veszélyeit. Igen, éppen a sokoldalúság! Németh Lászlóban is ez

volt a hiba, állapítja meg Fülep. S Vekerdi őt védő cikkében is éppen ezen akadt meg, hogy minden ponton igazolni akarja Németh váteszi vajákosságát... mert annyi mindent egyszerre csinálni nem lehet szélhámosság nélkül. Mégis tovább korteskedem Vekerdi mellett. Hernádi is úgy gondolja, természettudományos dolgokban neki megfelelőbb vitapartner lenne... Fülepet az hatja meg legjobban, hogy melegszívűnek mondom Vekerdit." – S most néhány nyomjelző idézet erre a sokoldalúságra: „*1964. május 7.* – Fülep rátér a gyógyfüves gyógymód után saját matematikai problémáira. Szerinte a matematika is tapasztalati tudomány; a tapasztalati tények kényszere dönti el, valami igaz-e benne, vagy sem. Vekerdi fenntartásosan ellenkezik. Az infinitézimális számítások óta, a matematika absztrahálódása óta nehéz a tapasztalati tényezőket meglátni a számításokban." Néhány héttel később: „*1964. július 31.* – Búcsúzáskor Vekerdi előhúz egy Descartes-tanulmányt Fülepnek, nekem meg a *Principia* keletkezéséről írt különlenyomatot adja át dedikálva." A legközelebbi alkalommal aztán nagy vita robban ki, rögzíti Fodor, mestere és Vekerdi közt Descartes tételéről, hogy tudniillik az ember és állat bizonyos mértékig gép, automata. – 1965. március 27-én, volt kollégistatársa, Vörös László orvos és esszéíró lakásán „a társaságban ezúttal is Vekerdi az igazi élmény. Ahogy a görög drámát karakterizálja, felvilágosítva bennünket, hogy akkor még lélekről, lélekábrázolásról szó sem volt." – Újra Fülepnél, illetőleg Füleptől jövet, 1966. január 28-án este „még hasznos adatokat hallok Vekerditől a jégkorszakról, a cro-magnoni ember győzelméről, a kétfajta kultúra karmelhegyi találkozásáról, a földművelő életforma zsidó naptár szerinti 6-7000 éves világi kezdetéről." 1966. február 8-án pedig a Kossuth-klubban tart Vekerdi előadást; ő a Leibniz-megemlékezés szónoka: „Igen dinamikusan, okosan beszél a szónok: egyszerre éreztetve a kort, a tudomány és a társadalom állapotát." Végül: „*1968. január 4.* – (Fülepnél) Vekerdinek először a logikus áramkörök minéműségéről, aztán Lévy-Strauss strukturalizmusáról kell vallania."

De hát a napló mellett a Fodor Andrásék otthonában vagy az egykori Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztőségi szobáiban elhangzott és fülemben maradt megnyilatkozásainak a fölidézésével szinte a végtelenségig tudnám bizonygatni ennek a reneszánsz embereszményt megtestesítő, korunkba tévedt *uomo universalé*nek a fölényes jártasságát a tudományokban és a művészetekben, amelynek a kontrolljára Németh László is ráhagyatkozott volna, jóllehet ő is enciklopédikus elme volt, de jó diagnoszta-ösztönnel ráérezhetett arra, hogy fiatalabb barátjának nemegyszer indulatos s ezáltal szertelennek tetsző véleményeit a természetes, józan ész diktálja. S a Fülep Lajoshoz vagy őhozzá hasonlóan a „mindentudás igézetében" élő – égő! – Vekerdi Lászlónak ezért szeretett volna méltó fórumot biztosítani, hogy a sok vegyértékkel rendelkező tehetségét megóvja a csomorkányizmus veszedelmeitől, amely nemcsak Hódmezővásárhely életében szedi áldozatait a magyar világban. Így például kiadói szerkesztőként tanúsíthatom, mert jelen voltam, amikor a kiadó igazgatójának, Illés Endrének a kérdésére, hogy kit bízzon meg a kiadó az *Arcok és vallomások*-sorozatban egy Németh László-kismonográfia megírásával, az *Égető Eszter* írója szinte gondolkodás nélkül Vekerdi Lászlót nevezte meg, mint akinek az esszéírói-arcképfestő képességeiben nem kételkedik. Erre ösztönözhette egyébként az is, hogy a *Kortárs* 1969. januári számában megjelent egy Vekerdi-írás, *Németh László, az esszéista* címmel a *Kiadatlan tanulmányok* két vaskos kötetéről, s Németh egyik levelében azt írta róla Vekerdinek, hogy háromszor olvasta el a *kortárs*beli tanulmányt, „amely igazolja, hogy nemcsak félelmetesen tájékozott tanulmányíró, de írónak is kitűnő".

Azt hiszem, nyugodtan megállapítható tehát, hogy tulajdonképpen nem is a kiadó bízta meg Vekerdit a feladattal, hanem a kiadón keresztül maga az író. Úgy emlékszem, hogy Vekerdi a rá jellemző, kimeríthetetlennek tetsző energiákkal vetette bele magát a munkába, s a hivatásos és „hat. eng." irodalomtörténészek munkaerkölcsét(?) megszégyenítő tempóban három hónap alatt nemcsak kicédulázta kézzel az igen terjedelmes Németh László-életművet s a rávonatkozó írások óceánját, de meg is írta a monográfia első változatát. Fodor András naplója, amelyet, íme, úgy is használhatunk, mint a korszak szellemi életének történeti kronológiáját, mindenesetre beszámol róla, hogy amikor Vekerdivel együtt ellátogattak az íróhoz Sajkodra, Németh közölte Vekerdivel, „olvasta a monográfiát, neki tetszett, de vajon a kiadónak megfelel-e?" – Lényegében megfelelt – volna, bizonyos korrekciókkal. Ennek megértéséhez tudni illenék, ami ma már aligha érzékelhető, hogy milyen merész és kényes vállalkozás volt Németh Lászlóról az író érdemét, irodalomtörténeti jelentőségét felragyogtató pályaképet írni akkoriban, hiszen a minőség forradalmára évtizedeken át viták pergőtüzében élt, s kiváltképpen 1945 után túlnyomórészt elmarasztaló vélemények, vitriolosan sistergő támadások jelentek meg róla (nem számítva a „hároméves irodalom" időszakában a *Válasz*ban megjelent Sőtér- és Sarkadi-esszéket, továbbá Illyésnek a Gallimard kiadó számára írt hosszabb előszavát: tehát ez Franciaországban látott napvilágot). 1969 végére Vekerdi elkészült kézirata átfésülésével, Fodor András a következőképpen regisztrálta az eseményt: „Vekerdi Németh László-kéziratát most olvastam végig. Első sorától kezdve fogva tartott. Laci stílusa szinte hozzánőtt a témához, s a föltárt gazdag élet láttán többször is elfogott a csodálat: nem vagyunk méltóak hozzá!"

Ahogy ez néhány hónap múltán kiderült: nem mindenkit fogott el a csodálat... 1970 májusában levélben jeleztem Németh Lászlónak, hogy Vekerdi könyve csak ősszel jelenik meg, az akkoriban igen hosszúra nyúló nyomdai átfutási idő következtében, s meg is jelent 1970 késő őszén, november vége felé. Nem sokkal később a kiadó párttitkára, a jóindulatú, derék Sz. F. behívott a szobájába, s kissé riadtan, hangját lehalkítva ezt kérdezte: – Mondd! Te biztosan tudod; megjelent mostanában valami Németh László-könyv nálunk? – Nem tudok róla – válaszoltam, mert eredeti Németh László-könyv akkoriban éppen nem jelent meg, Vekerdi könyvére pedig hirtelen nem is gondoltam. – Pedig meg kellett jelennie valaminek – mondta gondterhelten a kollegám. – Csak nem Vekerdi Németh-monográfiájára gondolsz? – jutott hirtelen eszembe. – Ez lesz az! – s aztán diszkréciót kérve elmondta a következőket: a napokban rendeztek egy általános politikai tájékoztatót (talán a budapesti pártbizottságon?) a nagyobb üzemek és intézmények párttitkárainak a részvételével, ahol az előadó, Pándi Pál, a *Népszabadság* akkoriban kinevezett kulturális rovatvezetője időszerű irodalompolitikai kérdések taglalására is kitért, és kifejtette, hogy „a jó elvtársak" közül is a régi beidegződések következtében sokan nem értik a Párt új szövetségi politikájának a lényegét; ha tehát valakit a *Népszabadság* hasábjain bírálat ér, azt ösztönösen úgy értelmezik, hogy az illetőt a Párt ellenségnek tekinti, holott nem erről van szó, de kiváltképpen az írókkal, művészekkel való jó kapcsolat oltárán nem szabad feláldozni a bírálat jogát, ha olyan jelenségekbe ütközünk – mondotta Pándi –, ami kiköveteli egy következetesen képviselt eszmei politika részéről az elvi bírálatot. Sokan ezt nem értik, nem látják át a dialektikáját, ami nagyon sok nehézséget okoz például a *Népszabadság* kulturális rovatának, amennyiben elvszerű politikát kíván képviselni, márpedig erről, amíg ő ezen a poszton van, nem fognak lemondani. Bizonyos jelenségeket tehát semmiképpen nem szabad a szövetségi politikára való hivatkozással kritika nélkül

hagyni. Most például megjelent egy könyv Németh Lászlóról, ami mellett nem lehet szó nélkül elmenni, mert egyoldalú apoteózisa a Párt által egyébként nagyra becsült író problematikus munkásságának. – „*Rossz gesztus* ez a könyv!" – sziszegte az előadó, akit Németh László „öregkora Bókájaként" szokott volt emlegetni, mert „nem mutatja be, hogyan lett a kutyából szalonna!" – Miért emlékszem harminc év távolából is, szó szerint erre a mondatra? Azért, mert néhány nap múlva viszontláttam a *Népszabadság*ban, új bekezdésként és dőlt betűkkel kiemelve. – „Nem így kell megbecsülni és tisztelni Németh Lászlót, a hibák elhallgatásával és meghamisításával", folytatódik a szöveg, amelynek ezek után, gondolom, nem kell bizonygatni, ki volt valójában a sorvezetője.

Ez a karambolozás a Kádár-korszak irodalompolitikájával Vekerdit egzisztenciálisan is sújtotta, továbbá jó néhány fórumon persona non gratává tette személyét, s ez is közrejátszhatott abban, hogy a kevésbé szem előtt lévő vidéki folyóiratoknál keresse a nyomdafestéket írásainak. De azt hiszem, s meggyőződésem, hogy joggal hiszem, hogy ha előre látta volna az elkövetkezendőket, akkor sem írta volna meg másként Németh László-könyvét, mert ő azon kevesek közé tartozik, akik „a dolgot magát nézik", s a dolgokban a maguk igazságát keresik, ellentétben azokkal – az elsöprő többséggel –, akik szívesen szajkózzák ugyan Bocskai mondását, de mitől sem iszonyodnak jobban, mint hogy önáltatás és a piszkos egzigenciák mérlegelése nélkül nézzenek szembe a rendszerint problematikus és kényes valóval. Vekerdinek valóban az általa felismert saját igazságában rejlett mindig az identitása, s egy megíratlan Németh László-regény lehetséges hőseként vetette a sorsa – a tisztessége – a perifériára, miközben tevékenysége, teljesítménye alapján mindkét kultúra jó néhány területén központi szerepet kellett volna és kellene játszania. Ismét csak Fodor András idézem meg tanúnak: „*1965. február 17.* – Meglátogatom Vekerdi Lacit a munkahelyén. Szegény ember, ez Michelangelóként csakugyan széklábakat farag. Mutatja a földre rakott folyóirathalmazt, melyet neki kell majd helyre rakva rendeznie itt a Matematikai Kutatóintézet könyvtárában." De hát még a széklábfaragói státusa is megingott ama „rossz gesztusa" miatt. S egy nappal később, 1965. február 18-án ezt jegyzi föl a hű barát: „Ezt az idealizmust bámulom benne. Nekem is elégtétel, hogy vannak még, akik a hasznot, hírt nem hajtó, semmiképp sem praktikus vállalkozásokat tekintik az életben legfontosabbnak." S ezért volt állandó gondja Fodor Andrásnak is, akárcsak Németh Lászlónak, hogy lehetne biztosítani „e koldus-zsivajú", kéz-kezet-mos magyar világban Vekerdi teremtő univerzális szellemének a méltóbb helyet és megbecsülést. Engedtessék meg, hogy folytassam ezt a kettős, sőt: hármas portrévá kiterebélyesedő eszmefuttatást, hogy jobban kitessék: nemcsak én láttam így az ő útját, amelyet a felületes szóhasználat „önsorsrontásnak" is nevezhetne, nem véve tekintetbe, hogy ez a sokszor orvosolhatatlannak tetsző életút éppenséggel a jellem és az intellektuális tisztesség sorsszerű következménye. Németh László írta 1965 decemberében levélben Fodor Andrásnak egyik verse kapcsán: „Örültem a 'fű'-szimbólum megfejtésének, mert azt látom belőle, hogy Vekerdi Lacihoz nemcsak megbecsülés, de felelősségérzet is köt. Énnekem is egyik nyomasztó gondom az ő föltörése vagy elkallódása – már évek óta..." – Két esztendővel később, egyébként Kodály halálának a napján, 1967. március 6-án ez olvasható a naplóban: „Törvényszerű, hogy éppen Vekerdivel van találkozóm. Nem láttam ennél rosszabb állapotban... – Farkasok közt vagyunk – monologizál. – Nekem nincs elég éles fogam, nem tudok tépni, de legalább csattogtatom... néha bizony ütni szeretnék. – Szomorúan látom be, hogy nem tudok segíteni Vekerdi Lacin..."

Fodor András a költő érzékenységével vette észre, hogy azt az embert, akinek felismert igazához való tántoríthatatlan ragaszkodás a sorsképlete, ahogy a *Vers a fűszálról* zárósora mondja: „mi nem tudjuk megváltani". Meggyőződése a démona, amelyet minden körülmények között, a „bontonnal" mit sem törődve meg kell vallania. – Egy alkalommal Fülep Lajos társaságában a hatvanas évek közepe táján egy szörnyű hír – haláleset – hallatán Vekerdi megjegyezte: – A halál nem a legrosszabb az életben, hanem a megalkuvás. – Vekerdi aztán nem alkudott meg soha; ő az az ember volt mindig, aki a köznapi bölcsesség szerint inkább fejjel megy neki a falnak. Egyetemi hallgató korában is, Debrecenben, a Sántha Kálmán professzor körül kirobbantott boszorkányüldözés idején, amelynek kapcsán igen tanulságos sorok olvashatók Huszár Tibor nemrégiben megjelent könyvében *(A politikai gépezet 1951 tavaszán Magyarországon),* amikor azt mutatja be egykorú dokumentumok felhasználásával is, hogy miért váltak szükségszerűen normasértőkké Sántha Kálmán s olyan igazságukat szenvedélyesen kereső fiatalok, mint Samu István és Vekerdi László (akit egyébként egy párthatározat is úgy emleget, mint „az ország legjobb szakembereinek egyikét", egy másik, egyetemi pártbizottsági jelentés pedig úgy, mint „a NÉKOSZ-összeesküvésben irányító és szervező szerepet játszó banda" egyik tagját); s a Németh László-könyv írása idején se tett erőszakot a meggyőződésen. S ez csak két példa a sok közül. – Ne volna veszélyérzete? nem hiszem. Óra azonban szó szerint illik és érvényes a régi görög mondás, hogy barátom Platón, de még inkább barátom az igazság. S ez nagyon szép és nemes jellemvonás, amely azonban, sajnos, magában hordja ősidők óta s Vekerdi esetében is a büntetését, hogy tudniillik „az igazságos ember az igazságtalannal szemben mindenütt a rövidebbet húzza", (Platón) – S erre is tudok példát idézni közös barátunk legendás naplójából: „*1965. szeptember 7.* – Benézek Vekerdihez. Óriási botránya volt Debrecenben ottani előadása után. A profok és a rektor asztalt verve támadták, a párttitkár fenyegette: az államhatalom le fog csapni rá. – Ha lecsuknak, csak jobb helyzetbe kerülök – mondta ő, mint akinek nincs vesztenivalója. Szapulta az egyetemi oktatást, megnevezve a méltatlanul grasszáló és katedrától eltiltott tanárokat. Magasztalta Sántha Kálmánt, miközben halálba üldözői ott ültek körülötte. Veszedelmes, szent ember ez a Laci valóban. – *1965. szeptember 10.* – Új részletek derülnek ki a 'debreceni disputá'-ból. A szenvedő fél vehemens láttató erővel idézi föl a drámát. Rektor: Kicsoda maga, hogy itt ugrál? Vekerdi: Kérem, raktári segédmunkás vagyok."

A tudománytörténet, a matematika, a génkutatás, a kibernetika, a nyelvészet, a járványkórtan, a tudományos ismeretelmélet (és még annyi minden) területén való illetéktelenségem tudatában nem vállalkozhattam arra, hogy Vekerdi László szerteágazó s több évtizedes munkásságát, amelyet a „raktári segédmunkásság" pozíciójából folyamatos kiszorítottságban élve és küzdve hozott létre, a szakszerűség látszatával értékelni merészeljen. Inkább emberi portréjának: szellemének és jellemének, az igazságot kutató természetének néhány sorsszerűen meghatározó vonását igyekeztem a valósághoz híven s néhány koronatanú vallomását segítségül híva, perdöntő hitellel megidézni, abból az alkalomból, hogy ez a küzdelmes és nehéz élet most lép hetvenötödik esztendejébe. Szép emberi jubileuma alkalmából végezetül nem hallgathatom el, amit ő mondott egyszer Fülep Lajos tanítványi körében az akkor nyolcvanadik életévében járó Professzor „konkrét elméleti készségéről. (Természetesen ezt is a naplóból idézem – D. M.) És milyen fiatalos! Szerinte, aki hetvenen túl ilyen tud maradni, haláláig nem változik meg. Az első öregedési fordulópont a 30. év. Az emberek nagy része ekkor adja meg magát először. Aztán 45–65–70 körül ismét." – A hetvenöt éves Vekerdi László soha nem adta meg, nem adja meg, soha ne is adja meg magát!

SÁNDOR IVÁN

Vekerdi-napló 3.*

Mikor is adtad el a Somlóhegyi kis szőlőt, Laci? Talán annyi idős voltál, mint most én. Eljön a leltárkészítés ideje mindenben, bár mi még műveltetjük-műveljük a szőlőt Nemesgulácson.

Az évtized története: az elhúzódás története. A magányban lehet a legszervesebb kapcsolatot kialakítani az eseményekkel. Ez is a Te mértéked: mikor kell dolgozni és szőlőt művelni?; mikor kell a szőlőtől megválni és dolgozni?; mikor kell elnémulni és tovább dolgozni?

*

Megemlítettem már, hogy egyre hajthatatlanabbul járod körül Szűcs Jenő „három régió"-ját. Közben szemrevételezed a kilencvenes éveket.

A nyolcvanas évek eleje-közepe – amint ez a Bibó-emlékkönyvben kifejtésre került – az első Bibó-felejtés korszaka. A kilencvenes évek – amint néhányan próbáltuk megközelíteni – a Bibó-felejtés második korszaka. Most az *általános* emlékezetvesztés, *általános* szembenézés-önszembenézés-felejtés újabb korszakába lépünk.

Bibót a hetvenes évek elején olvastam először a Széchenyi könyvtár zárolt anyagában. Néhányszor hivatkoztam rá egy-egy munkámban. A Bibó-emlékkönyv készüléséről nem tudtam. Utólag bántott, hogy nem gondoltak rám a szerkesztői. Azonban ez érthető volt, mert, habár dolgoztam a hetvenes években is belőle, írni csak a nyolcvanas években kezdtem róla. Azóta folyamatosan foglalkoztatnak az időszerűnek megmaradt gondolatai, kivételes szellemi hagyatéka. Május 21.-én avatják, (mire ezek a sorok megjelennek: avatták) az emléktábláját a kiskunhalasi Bibó-gimnáziumban. Meghívtak egy előadásra. Arra gondoltam, hogy a zsákutcás fejlődésnek a rendszerváltás utáni új jelenségeiről mondok el néhány gondolatot. Csatlakoznék ahhoz, amit ebben a témakörben már kidolgoztál.

Különben látom, hogy Te sem voltál ott az Emlék-könyv felkért szerzői között.

*

A kilencvenes évek elején egy rövid ideig úgy érezhettük, hogy eljött az idő, amikor Bibó gondolata arról, miszerint a demokrata az, akinek nincsen oka a félelemre, elveszítette a fenyegető időszerűségét, ugyanis a parlamenti demokrácia lényegéből fakad az, hogy a hiányából születő szorongásokat a múltnak adja át.

Este van. Április utolsó napjai. A TV Híradóban megjelenik a belügyminiszter. A déli határkörzetet járja be. Ellenőrzést tart annak kapcsán, hogy az országrészben erősödik a félelem a jugoszláv háború miatt. Magabiztosan nyilatkozik. Bejelenti, hogy a rossz közbiztonság miatti félelem most megszűnhet. A háborús események hatására – mondja – javul arrafelé a közbiztonság.

---

* A Napló első része az Új Forrás júniusi, második része a Forrás júliusi számában jelent meg.

Az egyik félelmet semlegesíti a másik?
A rend, amelyet a félelem teremt meg?
Magyar demokrácia – 1999 tavaszvége.

*

Hosszabban idézek a *„Hajótöröttek vagyunk, akik...”* című tanulmányodból (Új Forrás, 1997.): „Siena páratlan Palazzo Pubblicojában, régi városházában, látható Ambrogio Lorenzetti egy-egy híres freskója: az egyik a Jó kormányzás, a másik a Rossz kormányzás allegóriája. Az utóbbin hatalmuk teljes tudatában feszítő, saját fontosságukkal, és méltóságukkal eltelt urak csoportja képviseli ünnepi pózban és pompában a kormányzást; az előbbin a legkülönfélébb foglalatosságokat folytató emberek serege sürög-forog a város utcáin és falainál... A kormánynak ezen a képen nyoma sincs. Láthatatlan. De ott van, a kép minden porcikájában érződik a jelenléte...

Látta vajon Bibó István Lorenzetti remekét? A két kép témáját mindenesetre alig lehetne frappánsabban összegezni, mint, amit ő, a magát hatalmi pózokban, látványos szerepekben és ünnepélyekben kiélő urak és a műgonddal alkotó ember különbségében a demokrácia lényege gyanánt megfogalmazott...”

A világ egyre inkább a pózokban, a szerepekben önmagukat kiélő kormányférfiaké. Nem csak nálunk. De nálunk is. A vezetők tekintete, karaktere olyan, hogy ott lehetne a helyük a Lorenzetti képen, a saját fontosságtudatukban eltelt urak között, akik szemrebbenés nélkül haladnak el a hozzájuk intézett kérdések mellett, mert elfelejtették, hogy minden ember szabadnak született.

*

Úgy tervezem, hogy nyáron néhány hónapra félretolom a regénykéziratot, és befejezem a kilencvenes évtizedről szóló könyvemet. (Most állapodtunk meg ebben Csordás Gáborral.)

A Kiadó már egy évvel a könyv megjelenése előtt munkába kezd. Pályázatok, beadványok, tárgyalások a pénzszerzés lehetőségeiről-módozatairól. Ehhez tudnia kell a készülő munka adatait, terjedelmét, elsősorban a címét.

De hogy adjak címet előre?

Él (bennem) az anyag. Van egy halom jegyzetem. Van tucatnyi esszém ebből az évtizedből, ezeket is felhasználom.

A címmel tanácstalan voltam.

Fraçois Jacob munkáiról szóló írásod végén idézed az ő gondolatát arról, hogy ott vagyunk otthon, ahol az ősök, a hagyomány, a család, a műveltség, a munka, a szerelem, a barátság, az álmok „ezernyi finom szálból szőtt hálója magától érthető természetességgel vesz körül, ahol a világ összeolvad énünk legmélyével”. Folytatod Tamási Áron közismert Ábel-mondásával: azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.

„Odüsszeusztól napjainkig – írod – nem éppen ez volt valamiképpen az európai történelem értelme?... De ha valahol túlságosan sokáig grasszáltak a kéretlen kérők, ha valahol elfogytak már az utolsó Eumaiszok is, az isteni kondások, akik még felismerhetnék Téllemakhoszt, és a városba vezethetnék Odüsszeuszt... nem lépnek-e ott szükségképpen újabb herdálók a régi helyébe, nem lesz-e ott végtelen bolyongás a hazatérni vágyók sorsa?”

Az otthonukat keresők, nem találók, az otthonukban is idegennek tekintettek végtelen sora...

Ez ma a régiónk?

Ilyen lesz egyszer Európa?

Ennek, a rákként áttételeződő lángolásnak a helyszíne a Balkán.

„Végtelen bolyongás", írod. Igen, ez a kilencvenes évtized. Menekülők százezrei. Menekülés a szörnyű századtól. Hová? Mibe?

Menekülés önmagunktól?

Menekülés a szabadság illúziójától.

Az írásaid segítségével találtam meg a készülő könyvem címét: *Menekülő évek.*

*

Mondod a Forrás jubileumi estjén a hallgatóság sorai előtt sétálva, hogy Kecskeméten azért is érzed otthon magad, mert ahogy beérsz a Fő-térre, körülvesz a négy vallás temploma. A hülyeség az volt – folytatod a szokásos fordulatoddal –, hogy éppen a zsidó templomot nem őrizték meg eredeti szerepében. „Mert kérem azt lett volna a legfontosabb megőrizni..."

Tágabb, univerzális érzést kívántál kifejezni. A mindig, minden korban, bárkit elérhető-elpusztítható embertelenségre gondoltál. Az otthonlét-tudattól való gyilkos megfosztottságra.

*

Néhány éve Hódmezővásárhelyen én faggattalak a munkádról egy programon. Jól elbeszélgettünk a népes közönség előtt. Arra voltam kíváncsi, hogy a belső fűtöttség, amit minden írásodba átviszel, hogyan őrzi meg a hőfokát a tudománytörténeti elemzésekben, a kortörténeti analízisekben.

Azt felelted, hogy nagyrabecsülöd a régi kézműveseket. Elmondtad, hogy például milyen sok ismeret, szakértelem, kitartás kell ahhoz, hogy valaki úgy csináljon meg egy kereket, hogy az egy jól működő kerék legyen.

*

Tizenhárom esztendeje azzal fejezted be az egyik Németh László-írásodat, hogy kifejtetted: őszikéinek bölcs megnyugvása, s a még mindig felfűtött intő szavainak kettőssége teszi időszerűvé őt. A pört is ami körülötte-érte tart – tetted hozzá, s ezzel kapcsolatban idézted néhány mondatomat, amelyben arról írtam, hogy miért időszerű valóban Németh pöre; mert „Nincs előttünk olyan biztos irány, amely kétségek nélkül megszerezte volna az emberiség bizalmát. Ezért valami új, ma még ismeretlen felé tekintünk. Hely és feleletkeresések éveit éljük. Ha lesz még hely. Ha lesz hallás a feleletekre."

Ezt 1986-ban írtam. Akkor még a legmerészebbek sem kacérkodtak a rendszer összeomlásával. A kételyeim *annak* a korszaknak szóltak. Eltelt azóta másfél évtized. Tíz már a parlamenti demokráciában. Ma ezt írnám: Az emberiségben semmilyen bizalom nem él. Csak kétségek. Nemcsak a feleletekre nincs már hallás. A kérdésekre sincs. De, azt azért ne feledjük, hogy minden emberi-történelmi helyzet valóságos léthelyzet. S ez kihívja az új megközelítéseket. A süketség, a gátlástalanság, az új népirtások kora is. A kerék, amit egy mester fabrikál, mindig új utakon gördül.

*

Naplóm első részében azt kérdeztem, hogy milyen lehettél huszonegynéhány évesen?; milyen később Debrecenben? Most olvasom, hogy megörökítettél ebből valamit.

1948 nyarán „legjobb kollégiumi barátod és harcostársad" Forgács Péter szíveválasztottja hívott, látogasd meg vele Vásárhelyen nagy tanárát, Németh Lászlót.

Örömmel, izgalommal, szorongással indultál. Féltél, hogy „lebőgsz" előtte.

„...amint beléptünk a Bercsényi-utcai ház kapu melletti szobájába, már abból, ahogy Németh László kelletlenül felkászálódott a kopott, kinyúlt sodronyú ágy széléről, ahol érkeztünkig nyílván térdre fektetett füzetbe írhatott, látnivaló volt, hogy különösebben szíves fogadtatásra nem számíthatunk..."

Leírod a csípős előszavaira „fülig pirulva" „elkeseredett öntudattal" adott válaszodat. Leírod a meglepetésedet, afelett, ahogy az egyik akkori pártfőkorifeus nevét mintha szinte megbecsüléssel mondta volna ki. A sétátokat. Azt, ahogy Németh egyre jobban felmelegszik, ahogy egyre barátságosabban és büszkén kalauzol a városban. Ahogy elmondja: akár az európai kultúra közepébe is képzelheti magát az ember, ha beáll ott az „őrültek" közé, akik folyóiratot csinálnak, népdalt gyűjtenek, s keresik „a helytől és méretektől függetlenül egy nép jóravalóságát, tehetségét..." Leírod, ahogy ehhez hozzáteszi: „Szerencsére a szocializmus nem csak annál sokkal erősebb mint az ellenségei hiszik, hanem annál is, mint vezérei gondolják."

Egy *másik*, az egyenjogúság álmában, a nép jóravalóságának, tehetségének mélyén élő erőre gondolhatott. Volt két-három év, amikor nemcsak a fantaszták és a balekok hittek az ilyesmiben.

A hasonló megörökítések nélkül nem lehet érteni Németh Lászlót. Nem lehet érteni Vekerdi Lászlót. Nem lehet megérteni a kort.

*

Mostanában egyre többet hivatkozol regényekre. Folyamatosan idézel például Lampedusa *A párduc*ából. Ahol elakad a szavad, átadod az érvelést Don Fabrizio di Salina hercegnek. Vele mondatod el, hogy mit tartasz éveink jellemző mentalitásának, ami minden mögött – hivalkodás, meg nem hallás, küldetéstudat mögött – ott szunnyad abban az érzésben, „amely minden szicíliai szemében ott villog, és amelyet mi magunk büszkeségnek nevezünk, holott a valóságban: vakság".

Vesszőparipám, hogy a huszadik századi emberi sorsot, a személyiség veszendőségét, a század regényeiből jobban meg lehet érteni, mint a tudományból, a filozófiából, a történelemből. Ha kialakítanánk egy sort, mondjuk Proust, Kafka, Musil, Broch, Céline, Camus, Beckett regényeiből, eljuthatnánk a személyiség „ezredfordulós helyzetéig".

Ezt folytatják a legújabbak.

Christoph Ransmayr *A Kitahara-kór* című regényében, és José Saramagó nálunk most kiadott regényében ott van, és a „Te" di Salina herceged szavaira rímel rá Laci, *ugyanaz*. A (Kitahara)-kór jelentése a látásvesztés; Saramago pedig már regénye címében is kimondja: Vakság.

*

Elég gyorsan tájékozódom egy ismeretlen városban, egy csillagtalan éjszakán, egy váratlan helyzetben. Talán a háborús bujkálások tettek ilyenné. Talán a „kicsi robot" menetsora. Talán a kiskatona-élet ötvenegyben a Dráva mellett. Az ötvenkettes munkaszolgálat. Az éjszaka a Szikra nyomdában ötvenhat október huszonkettedikén.

Egyszer kell csak ránéznem a térképre, hogy eltaláljak Velence pályaudvaráról a Rialto hídjáig.

De: nem először, és nem másodszor fordult elő, hogy bandukolunk beszélgetésbe merülve, és túlmegyek egy sarkon, nem találok meg egy utcát, egy megállót.

Elnézően hallgatsz ilyenkor. Aztán szótlanul elindulsz a megfelelő irányba. Nemrégiben is ez történt, amikor a főváros peremén kiszálltunk egy baráti autóból.

Lemegyünk a Metróba. Beszállunk. Üldögélünk az utolsó, majdnem üres szerelvényben. Átszállunk. Elbúcsúzunk. Utánad nézek. Te is visszanézel. Látlak eltűnni a földalatti világ útvesztőjében. Talán Te is látsz engem.

Üresség. Kopárság. Némaság.

Dolgozni indulunk hazafelé.

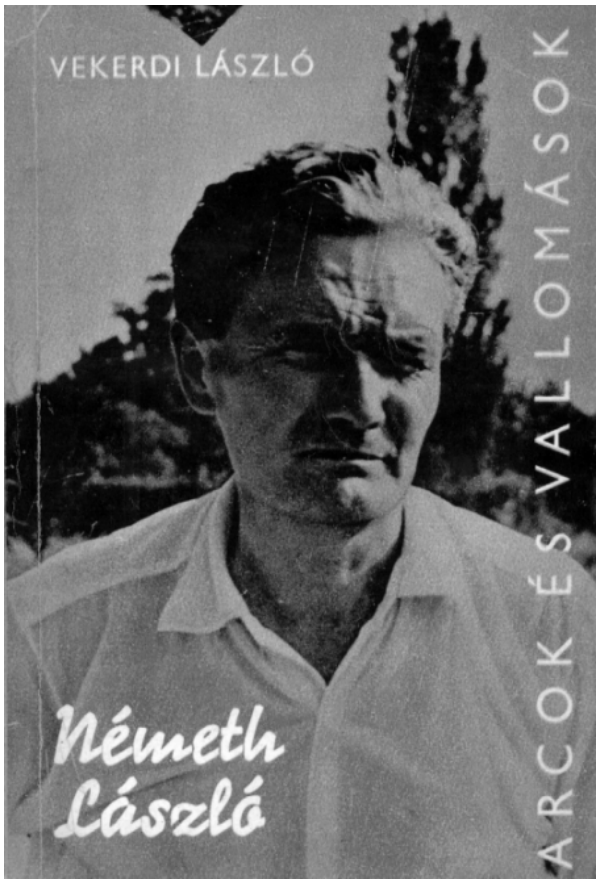

OLASZ SÁNDOR

A nyugtalanság tisztító lángja

VEKERDI LÁSZLÓ NÉMETH LÁSZLÓT OLVAS

„Szerettem a nyugtalanság / tisztító lángját…" – írja Németh László egyik versében, s a két életművet (Némethét és Vekerdiét) összekötő szivárványt mi sem jellemzi jobban, mint a hűség és a minőség, valamint az az igazságszeretet, melyet a drámahős VII. Gergely is kimond. Az ember leghatalmasabb és legmélyebb közösségi érzése ez: Németh szavaival „veszedelmes kényszer", hogy az igazat, vagy amit annak érzünk – szakadjon ég, föld – kimondjuk. Persze, a színjátszás, a tettetés, az átejtés világában, melyben az interperszonális kapcsolatok olykor már csak azzal jellemezhetők, hogy ki kit csap be, akár időszerűtlennek is tűnhet ez a mentalitás. Ám – mintegy a kordivat ellenében – még mindig nagyon sok olvasót és hallgatót ejt rabul (az okosság és a tudás mellett) az „itt állok, másként nem tehetek" erős érzelmi reakciókat kiváltó magatartása, etikai töltése. Németh Lászlót jellemzi az 1970-es (*Arcok és vallomások* sorozatban megjelent) monográfia, a mondatok többsége azonban különösebb gond nélkül vonatkoztatható a monográfusra is: „…a Tanu igazi forrása egy érzékeny, s prófétikus lélek tiszta és mély indulata volt. Ez az indulat kavarta-rostálta hatalmas forgószélként a beléje került tárgyakat, s azután többnyire önmagának is meglepő helyen leejtve, megsebesített írókat, szerkesztőket, tudósokat, közéleti hatalmasságokat, püspököket és politikusokat; szép egzotikus virágok magját röpítette muskátlis-mályvás kertekbe, vagy egyszerűen befüvesített régóta kopár szikeseket, homokbuckákat, hegyoldalakat."

„Tanulmány és vallomás" – írja Németh a Sophokles-napló alcímébe, s ez a műfaji keverék természetesen Vekerdi számára is vonzó. „Az ilyen természet – írja Németh – lírai, hisz magából indul ki; mégsem tiszta lírikus természet, válaszai nem a pillanatok, hanem az évek sebhelyei, nem verset ír a bánat és öröm ellen, hanem világot (egy tisztázó mű-kozmoszt) a világ ellen. Az ilyen természet hiába határozza el, hogy nem fog felelni – a vitától eltilthatja magát: valahogy mégiscsak felelnie kell – különben elönti, megöli őt a válasz mint sárgaságost az epe…" Ez a kimondás-kényszer is magyarázza, hogy a tárgyias, roppant tényanyagot görgető előadás lépten-nyomon személyessé, líraivá és metaforikussá válik. Németh Berzsenyi-könyvéről írja Vekerdi: „A Tanu-tanulmányok folytatásaként önként kínálkozott egy műfaj, amely szépirodalmi formában, de a monográfia tudományos alaposságával közelít meg egy-egy témát: egy ember életét, egy nagy alkotást vagy egy vitás problémát. Az első ilyen Tanun-túli Németh-esszé a *Berzsenyi* volt. E miatt utazott nyár végén Niklára, s aztán Sümegre, s onnan Berzsenyi ifjúságának színhelyére, Sömjénre. S a két táj hangulatát összehasonlítva, *metaforát*, teremtő hasonlatot talál a költő korai megrokkanására." A kultúrtáj után a száműzetés helyét jeleníti meg Németh, s az már Vekerdi bravúrja, ahogy a Berzsenyi nyomában utazó Németh kor- és hangulatváltását – az európai kultúra egyik legismertebb toposza, az utazás segítségével – egzisztenciális, létfilozófiai szintre helyezi: „A metafora sohasem magyaráz meg semmit, hasonlíthatatlanul finomabb a magyarázatnál. A metafora képletében eltűnnek az egyéni különbségek, s tisztán

megismerhető az általános emberi. S az élet végül is nem utazás-e az egyetlen metafora felé?" Szentkuthy *(Az egyetlen metafora felé)* éppúgy benne van ebben a gondolatsorban, mint a vendég-létről beszélő Kosztolányi. „Hogy' is öregszik meg az ember?" – kérdezi, a monográfus szerepéből kiesve, s ahogy a „kétféle mámor" („az élet előtt álló kamaszé s az életről lemondó férfié") összetalálkozását érzékelteti, ahogy a kemenesaljai „kék-zöld ragyogást", a somogyi, niklai ház dohosságát, s a bogárdi diófák lombjain átszűrődő „zöld napsütést" leírja, abban nemcsak Berzsenyi és Németh, hanem Vekerdi László megrendülése is érezhető. Sem Németh, sem Vekerdi nem hiszi, hogy az egyre magasabb absztrakciós szintek automatikusan magasabb rendűvé teszik a gondolatot. Sőt, a tartalom olykor épp az absztrakció fokozódásával egyre inkább elpárolog, s a tárgy esszéisztikus megközelítése éppen ebből szeretne valamit jóvá tenni. A „szép, egyenletes pallérozódás" Németh László-i álma a „valóságérzéket", a „valóságra nevelést" is magában foglalja, Vekerdi László talán épp ezért idézi az *Összefoglaló a nyolcadikban* igaz mondatait: „mindenki nevetséges, akit esze elránt a valóság mellett. Nevetséges, aki nem látja azt, amit lát, hanem amit látni akar. Nevetséges, aki nem úgy érez, ahogy érez, hanem ahogy olvasta, hogy ilyen helyzetben éreznie kell. Sajnos, ez a nevetségesség annyira átszőtt bennünket, hogy észre sem vesszük, nemhogy nevetnénk rajta." Ez a mondat – folytatja tovább Vekerdi László – a mai irodalmi, művészeti, politikai, filozófiai, gazdasági „hasbeszélőknek", „mai rendszerváltó korunknak" is legalább annyira szól.

Nem egyszerűen arról van szó, hogy a nagy életmű megtalálta méltó méltatóját. Az akadémia könyvtárából Sajkodra vándorló könyvszállítmányok éppúgy bizonyságok az együttműködésre, együtt gondolkodásra, mint nagy közös tervük, a természettudományos emberi műveltséget áttekintő *Négy könyv*, amely sajnálatos módon befejezetlen maradt. A *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében* (1970) és a *Sorskérdések árnyékában* (1997) szerzője írja Németh Lászlót, de Németh is írja Vekerdit. Mert a sokat emlegetett enciklopédikusságnak, polihisztorságnak nem az a lényege, hogy sok millió összefüggő és nem összefüggő dolog kavarog a nem átlagemberi agyakban. Ahogy az intellektus „összekombinálja" ezeket az ismereteket, abban rejlik az igazi rokonság.

Véletlen – bár elgondolkodtató – egybeesés, hogy mindketten bölcsész diploma nélkül, az orvostudománnyal való ismerkedés után kalandoztak a humaniórák vizeire. S ahogy a húszas, harmincas évekbeli Németh-tanulmányok és -kritikák megszégyenítették az irodalomtudomány fölkent papjait, úgy lépte túl Vekerdi László irodalomfelfogása és műértelmezői gyakorlata a korszak marxizáló, pragmatikus szemléletét. Ahogy Vekerdi László az első könyvben Proust és Németh regénytereit, regényföldrajzát jellemzi, annak a Roland Barhes-i „valóságeffektushoz" hasonló fölismerés adja a varázsát. Már a hatvanas évek közepéről van olyan Vekerdi-írás, mely a teremtett világ, lehetséges világ elméletét előlegezi, s mindezt olyan időben, amikor a (félreértelmezett) realizmus és a pártosság „esztétikai" elvei uralkodtak. „A »realista módszer« – ha van ilyen – nagy buktatója a pozitív hős alakja. Mert a legirigyeltebb, legegyszerűbb pillanatban is hátuk mögé lopódzik a szegény dublini vándorzsidó, Leopold Bloom úr, s mint nagyszerű antik kőszobornak a dublini múzeumban, belekukucskál a fenekükbe. S akkor kiderül, hogy bizony csak kőből van az, még a Bolkonszkij hercegé is. A regény papírosra írt fekete betűk többé-kevésbé rendezett halmaza. Nem ég, nem fű, nem táj, nem ember. Ez a Kertész Ágnes már szinte bosszantóan tökéletes. [...] Részleteket mindnyájan ismerhetünk belőle, ki nem tudna néven nevezni egy-két ötöd vagy

tized Kertész Ágnest? Aminthogy a XIX. század Oroszországában sem lehetett ritka a tized vagy huszad Bolkonszkij herceg. De így egészükben, fertelmesen szép tökéletességükben megvalósíthatatlanok. Limes-értékek, mint a valós-szám. Realizálni csak a valós törteket tudjuk, a racionális törtek megközelíthetik a határértéket, a »realista hőst«, el nem érhetik soha. A realista hősök valós számok, a választóvonalak a valódi emberek között: egyik felük erre esik tőlük, másik amarra, de azonos nem lehet velük egyetlen ember sem." Kulcsfigurákat ugyan lehet keresni, de az ő valóságuk nem a regény valósága. A recepcióesztétika sem mondhatná szebben – legföljebb bonyolultabban –, amit Vekerdi a három Németh-regény *(Iszony, Égető Eszter, Irgalom)* „vevőköreinek" hullámhosszairól állapít meg: „A regény ugyanis soha sincsen készen azzal, hogy megírták. A regényt csak az olvasás keltheti életre, akár a zenét az előadás. A regény használatban megnyilvánuló szöveg: író, regényhős, olvasó sokféle kölcsönös vonatkozása." Hogy az olvasó alkotókészsége is fontos, roppant újszerű gondolat volt két évtizeddel ezelőtt. Miként első, az *Égető Eszter*ről írt irodalmi tanulmányában (1957) is szokatlan lehetett a mű nyelvi megformáltságának, a 20. századi magyar regény mondatféleségeinek vizsgálata.

A három évtizeddel ezelőtti könyv a Németh-recepcióban azért is nevezhető áttörésnek, mert elveti azt az „egyfelől-másfelől" méricskélést, amely még a legjobbak írásaiban is megtalálható. Vekerdi egészen addig elment, ameddig *akkor* el lehetett jutni. A könyv megjelent, s az ezt követő megtorlás annak a jele, hogy ezt a fordulatot az irodalompolitika, a „hattyúnyakú görény" (Domokos Mátyás szavai) is konstatálta. A Népszabadság (1970. dec. 20.) szokatlanul kemény és nem következmények nélküli támadásában még az enyhébb kifogások közé tartozik, hogy a szerző túlságosan támaszkodik Németh önértelmezéseire. „Könyve rossz könyv" – folytatja a recenzens –, mert „rosszul, hiányosan tudósít", „rosszul is értékel". „Megsérti" az olvasót és Némethet, mert alapállása (s itt egy Vekerdi-idézet következik) a következő: „Mert teljesen mindegy, hogy Németh kritikai véleményével, értékítéletével vagy jellemzésével egyetért-e az ember vagy sem, a felvillantott problémák útjelzőként vezetik a nagyon bonyolult és alig áttekinthető terepen. Nem az ismereteket szaporítják ezek az írások, nem is a műveltséget növelik, hanem az eltévedéstől – vagy az eltévedés szorongásától? – óvnak, barátságosabbá és biztonságosabbá varázsolják a szellemi utazást." Márpedig a korszak szellemi életének korifeusai csak határozott igenekben és nemekben tudtak gondolkodni. Nem előzménytelenül persze, hiszen nem föltétlenül a kommunista ideológia hegemónia-törekvésére jellemző ez a kizárólagosság. Mennyit szenvedett például Kosztolányi Dezső is a „vallj színt" két háború közötti türelmetlenségétől. Németh és Vekerdi gondolkodásától éppen a leegyszerűsítő vagy-vagyok álltak távol. A monográfus így különös gonddal ügyel arra, hogy azt ami bonyolult és ellentmondásos, paradoxitásában mutassa föl. Ezért mondja például, hogy Németh egy személyben „jóindulatú gyarmatosító", „felvilágosító" és „nemeslelkű bennszülött".

Nincs ítélet – mondja a cikkíró. Mert nem ítéli el Vekerdi a „népi írók ideológusát"(a recenzens fejében meg sem fordul, hogy az volt-e egyáltalán?), mert megdicséri a szárszói beszédet (pedig – lám! – Darvas, Nagy István és Erdei is vitatkoztak vele), s támadásként értékeli az 58-as állásfoglalást. Végül az álszent szónoki kérdés is elhangzik: „Ki ellen kell védenie Németh Lászlót 1970-ben? Az ellen a rendszer ellen talán, amelyik nem fél kiadni a legproblematikusabb Németh-írásokat?" A rendszer pedig félt, nyilván ezért nem engedélyezte még két évtizedig a legkényesebb Németh-művek kiadását. S ez a szituáció nyomban meg is magyarázza a Vekerdi László munkájában

érvényesülő védelmi elvet, amely hajszálpontosan megfelel Galilei és Németh László általánosítható és ugyanakkor a lehető legszemélyesebb magatartásának. Galilei védi a köznapian egyszerű természeti törvény evidenciáját. Németh védekezik a korábbi „szándékainak" föltárására és megtagadására irányuló presszionálások ellen. Vekerdi védi a nagy életmű nyilvánvaló értékeit. Nem elvtelenül, mert a *Kisebbségben* „sok tekintetben hibás" elemeit ő sem hallgatja el, sőt, egy helyen még Gaál Gábor évtizedekre irányadó megkülönböztetését is ismerteti – igaz, Király interpretálásában. Ez azonban az „inkvizíciót" láthatóan nem zavarta, mert mindenáron ítéletet kellett produkálnia. A hajsza irányítói pedig minden bizonnyal most is úgy viselkedtek, mint ama Barberini bíboros a *Galilei*ben: „Csak nem gondolja tisztelendőséged, hogy ezt én aláírom?"

Az első Németh-könyvből hadd idézzek egy félreismerhetetlen Vekerdi-mondatot: „A Társadalomtudomány és a Magyar Szemle lényegesen exkluzívabb fórum volt a Napkeletnél, ide főleg olyan tudósok, egyetemi tanárok, egyetemi tanárjelöltek írtak, akik még nem (vagy nem egészen) érték el a Magyar Királyi Tudományos Akadémia orgánumában, a Budapesti Szemlében való publikáláshoz szükséges (érelmeszesedési) színvonalat." – Valami iszonyú szolgalelkűség árad ebből a „kultúrkarneválból", „a szellem vezényszóra csörgeti bilincseit". Hogy ma sem lehet tejesen alaptalan ez a bírálat, azt egy 1994-ben, a Természet Világában megjelent Vekerdi-tanlmány is megerősíti: „Önzetlenebb, szerényebb, kritikusabb, nagyvonalúbb s nyitottabb tudomány kellene a mainál, korunk nagy kérdéseivel s fenyegetéseivel bátran szembenéző. Olyan, amit az emberek szíves-örömest ismernének el magukénak, s akkor tán nem tudná többé fölütni fejét áltudomány és okkultizmus."

*

Vekerdi László negyedszázada a Tiszatáj egyik leggyakrabban publikáló, mértékadó szerzője. Jól emlékszem a hajdani szerkesztő, Ilia Mihály örömére, amint először sikerült kéziratot szerezni Vekerdi Lászlótól. 1973-at írtunk akkor, s – szerencsénkre – az Illyés történelemszemléletéről írt tanulmány óta nyolcvanhatszor volt alkalmunk kéziratának örülni. Kivételes adománynak tartjuk a Tiszatáj irányában megmutatkozó bizalmát és azt, hogy munkánkat a kuratórium tagjaként is önzetlenül segíti. Tisztelettel és nagy szeretettel köszöntjük!

PINTÉR LAJOS

homok-mandala

Vekerdi Lászlónak

arcom emberarc
nem gonoszló
mégis nyomomban
poroszló
alatta táncol
orosz ló
nagy tél volt
szibériálló
oroszló
nem ér utol tán
nem fecske
csak gebecske
a ros'z ló
félelmem el-
oszló

ne várd birodalmak
rontó hatalmak
népek romlását
diktátorok
sok tátogó torok
bukását

hangonként
fogy el a szó

mindent
mint homok-mandalát
porszemenként
bont el a szél

„A mintaélet forradalma"

GREZSA FERENC ÍRÁSA NÉMETH LÁSZLÓRÓL

Amikor elküldötte Grezsa Ferenc új könyvét, Olasz Sándor ezt írta hozzá: „Nagyon örülök neki, talán mégjobban, mintha saját könyvem jelent volna meg". Akkor ezt a tanítványi hűség szép jeleként, *A Roland-ösztön fellobanása*ként tekintettem; mikor aztán elolvastam a könyvet, akkor jöttem rá, hogy más, objektívabb, „szakmaibb" olvasata is van a szavaknak. *Németh László vásárhelyi korszaka* (1979), *háborús korszaka* (1985) és *Tanú korszaka* (1990) után az 1998 végén megjelent *„A mintaélet forradalma"*, Grezsa Ferenc monumentális művének valósággal negyedik köteteként tekinthető; Némethnek négy nagy regényére, a *Gyász*ra, az *Iszony*ra, az *Égető Eszter*re és az *Irgalom*ra használt metaforáját kölcsönvéve: Medicikápolnájának befejező, negyedik alakja gyanánt. A könyv folytatja és kiegészíti a másik hármat: más alakban és más nézetből látja és láttatja ugyanazt a kimeríthetetlenül gazdag világot. Sokkal több tehát – és éppen erre szeretnék a kölcsönvett metaforával utalni – összegyűjtött tanulmányok többé-kevésbé mindig esetleges halmazánál. Megkomponált egész, amely tárgyáról szólva egyben alkotójáról is tanúskodik.

Közrejátszhat ebben az is, hogy itt, bár végig jelen van, nem dominál a filológia, s nem egyszerűen abban az értelemben nem dominál, hogy – az esszé természetének megfelelően – nem jelentkezik expliciten a másik három kötetben méltán megcsodált jegyzet-apparatúra formájában. Többről van itt szó, helyesebben nem valaminek a hiányáról, hanem *többletről*, de nem a másik három kötethez képest vagy pláne azokkal szembeni többletről. Ellenkezőleg: épp a másik hárommal együtt és általuk lesz több ez a negyedik, valahogy úgy, ahogyan Euklidész szerint az egész több mint a rész. Ez a kölcsönvett metafora másik, rejtettebb jelentése.

Ezt a rejtettebb jelentést segít épp megközelíteni az esszék szakavatott és merész szerkesztői csoportosítása. Azért írom, hogy merész, mert például a *Megmentett gondolatok* összefoglaló címet viselő első rész, ahol a cím nyilvánvalóan az életmű gondolkozói-esszéírói aspektusára utal nem a gondolkozó, hanem a regényíró kibontakozását elemző esszékkel kezdődik. A *Házavató Mezőszilason*, a nyitó esszé, a korai Németh-regények geneziséhez szükséges teljes mikroszférát villantja fel. „Szilas nem pusztán témákkal és modellekkel, azaz az írás »nyersanyagával« ajándékozta meg, hanem az írás »algebrájával«

Tiszatáj könyvek
Szeged, 1999
205 oldal, 640 Ft

is, mellyel »az élet minden esetlegessége kifejezhető«." Grezsa arra helyezi a hangsúlyt, hogy Németh témákkal és modellekkel együtt kezdő kritikusként megtanulja az önként szülőföldjéül választott szülőföldjének szimbólumává emelt Szilasától a „gondolkozás algebráját". És ez az algebra megmarad akkor is, amikor már rég nem Szilas szolgál témákkal és modellekkel, és ez az algebra bomlik ki az analízis szellemévé tanulmányírásában, ez fog lüktetni drámáiban. A *Házavató* így a kötet bevezetőjeként, visszatekintve, maga is metaforává bővül, amely utal az életmű Grezsa általi értelmezésére. Az *Akasztófavirág; Aurél a Kékesre megy* recenziója *(A pályakezdés dokumentumai)* ehhez az „algebrai" interpretációhoz méri a két ellentétes sugallatú művet, *Akasztófavirág*ban azt emelve ki, hogy „a részletvalóság gazdagságából nem bontakozik ki »antropológiai« gondolkozás, a mű »matematikája« bennreked az élet »számtanában«," az *Aurél*ban azt, hogy ez a novella „az író szentiváneji játéka a francia társalgási dráma és az angol dzsentrianekdoták stilusában"); épp ezért dicséri a szerkesztőt a párosításukért: „Valamiképp ugyanis a Németh László-i életmű belső izgalmát is tanúsítja: a tragikumot elkiáltó és az alkotásban örömét lelő író drámáját."

Ez a belső izgalom azonban itt még nem találta meg „az író öntőformáit". „Önvallomásnak is beillik, amit Németh László a *Mai dekameron* nemzeti antológiájáról megállapít: »1926–27-ig minden fiatal írónak van egy kis epigoníze«." Németh László a saját ízeit akkor találta meg, amikor az öntükrözés igénye és a tárgyiasító ösztön, a líraiság és az objektivitás egybekapcsolódik a szemléletében. És ez az egybekapcsolódás – ez Grezsa ezernyi adatból leszűrt tézisének a lényege – a kritikus műhelyében következik be, itt kovácsolódik ki csillogóan pontos esszényelve, s a kritika „törzsfájáról" szakad le azután a regény, elsőként az *Emberi színjáték,* amelyet Grezsa Gulyás Pál után először újra jelentőségéhez méltóan értékel.

Finom érzékkel mutat rá Grezsa Németh Ady-portréjának – leszakadási-teóriája szempontjából döntő – önarcképi jelentőségű soraira: „»Nála az elvonás, mint a filozófusoknál, megelőzi a konkrétot. Ez a valóbbik való, s a való csak cifra, esetleges gúnya.« ... A kritika éppúgy »bábállapota« a szépíró Németh Lászlónak, mint a publicisztika a költő Ady Endrének. Innen magyarázható a műbírálat- és regényírás bizonyos analógiája: a regényhősök életüket műalkotásként (az esztétika törvényeit is figyelembe vevőn) építik föl, az írói jellemzés eszközei közt erős a lelki-szellemi folyamatok elemzésének a hajlandósága, a regényvilág éles kirajzoltsága az esszé fogalmi pontosságát releválja."

Nehéz megállani az idézéssel, hisz az esszéírásról leszakadó műfajok tézisével nemcsak Grezsa Németh László-képének egyik fontos – és később szinte képletszerűen többször megismételt vonásához érkeztünk, hanem egy el nem készült korszak-kötet, a Németh László *Készülődés* korszaká-nak a felvázolásához is. *A Németh László genezis*ének öt pontjában Grezsa annyi sok releváns adatot és megfigyelést, annyi filozófia- és eszmetörténeti hivatkozást, annyi külföldi és honi kapcsolatkutatási eredményt sűrít, hogy az ember könnyen – és fájdalommal – fel tudja mérni a veszteséget, amit ennek a korszakmonográfiának az el nem készülhetése jelent.

Minderről azonban nálam kompetensebbként és szebben szólt már Olasz Sándor; és mesteréhez méltó monográfiájában, *Az író öntőformái*ban azt is megmutatta már, miként folytatható eredeti és új irányokba egyik-másik itt felvetődő komparatisztikai-irodalomelméleti gondolat. Én itt csak azt kívánom hangsúlyozni, hogy *A Németh-regény genezise* az új irodalomelméleti irányzat egyik csúcsteljesít-

ménye; olyannyira, hogy az ember szinte hajlamos lenne egy irodalomelméleti „törzsfáról" elágaztatni Grezsa irodalomtörténeti, filológiai, kritikai és recenziós műfajait.

A Grezsa-képlet mindenesetre nagyon jól alkalmazható a Németh-életmű legkülönbözőbb oldalaira és korszakaira. Ahogyan például a Németh-pálya kulcsműveként jellemzett *Sámson* eszmei-gondolati előzményeként felvillantja a *Nagyváradi beszéd*et („a szörnyű malom nemcsak embert, de népet is őröl"); vagy ahogyan a *Petőfi Mezőberényben*től el egészen az *Utolsó széttekintés*ig a *Harc a jólét ellen,* az *Irgalom,* a *Megmentett gondolatok,* a *Homályból homályba* recenzióiban sorra járja az írói pálya és a gondolkozói attitűd Vásárhely utáni, de jórészt még mindig a vásárhelyi korszakban gyökerező fejlődését és változásait. Közben maga a Grezsa-képlet is finomodik, kifejtődik, bővül. Grezsa pompásan kihasználja, hogy az életműsorozat *Megmentett gondolatok* kötetében „Németh László önmaga kritikusa és irodalomtörténésze lesz;" s a Németh László-i önértelmezés alapján felvázolja a regény és a dráma műfaji különbségeit. Közelebbről megérthetjük azt is, hogy miért, illetve hogyan szakadhattak le a Németh László-i műfajok a kritikai esszé törzsfájáról; ugyanis „A Németh-esszében mindvégig hibátlan összhangban van elemzés, áttekintés és program. Az analízis nem aprózódik el a részletekben, az összefoglalás nem szívja ki az érdekességet a jelenségekből, a megismerés az intellektus egészét mozgósítja: a cselekvő akaratot is. „...»az elvont alá szeretek lábat adni, hogy leszállhasson az érzékelhetőbe« – hangzik az írói vallomás. Eszménye »művész és tudós egy személybe fogása«; a tanulmányírás és líra szoros kapcsolata; amikor az esszé szinte organikusan lélegzik. Ritmikus tágulás és szűkülés: a gondolat nemcsak az intuíció rakétaszerű megvillanása, hanem az emlékezés tárgya is, van története és pillanata. Megemelkedés és alább szállás: a konkrét és elvont, a személyes és egyetemes közt szakadatlan a nézőpontváltás. A stílus dialektikája: a nyelv mint háló húzza ki a tudatból a gondolatot; mert »egy gondolat elsősorban a kifejtése, az ágak, állábak, amikkel emlékezetünkbe, tudatunkba nyúlik«." Hol vagyunk már Max Scheler fenomenológiai személyiségelméletének, William James igazságelméletének és metapszichológiájának, Heidegger existentializmusának a hatásától! „Kereshetjük e tanulmányírás előzményeit – utalhatunk a külföldiek közül Ortega, Dilthey és mások példájára, a hazaiak közül Kemény Zsigmond, Péterfy Jenő, de legfőképp Szabó Dezső ösztönzésére –, de a párhuzamkutatás semmiféle eredménye sem vonhatja kétségbe: az esszéíró Németh László teljesítménye egyszeri és megismételhetetlen." Amint az az irodalomteoretikus-irodalomtörténész Grezsa Ferencé is. S így pótolhatatlanul hiányzik – ismételjük meg – a korszakmonográfiákból az első és az ötödik kötet. De ahogy az elsőből *A Németh-regény genezise,* úgy sejtet valamit az ötödikből ezeknek a recenzióesszéknek a sorozata. Ahogyan például felfejti *Az Irgalom történeti rétegei*t, a *Télemakhosz* novellától, ahol a hangsúly még a kiábrándulásra esik, az elveszett, de hangulatában-attitűdjében Grezsa által nagy művészettel rekonstruált 1932-es első *Irgalom*-változaton át, amelyben a főhős, immáron Ágnes-alakban, igazságtevő, cselekvő, közösségépítő emberré növekszik („aki »az apa iránti felelősségérzésben kap lényét kibontó feladatot«"), el egészen a sajkódi korszakban történő végső formábaöntésig, amely a „belátás" életelvvé emelkedésének s cselekvő érvényre jutásának a fejlődés-ívét vázolja fel, s többé nem egyének, hanem vonzásaik és választásaik viszonylatában. Így lesz az irgalom-metafora végső jelentése több mint Ágnes áldozatvállalása; („Halmi világszemléleté-

nek, társadalommegváltó hitének, valamint Ágnes közösségi erkölcsének kiegyenlítődése... Halmi erős ember, nincs szüksége az »irgalomra«, viszont jelleme gazdagodik általa. Ágnes alakját is megemeli eszme és erkölcs kölcsönhatása, teória és humánum cserefolyamata: karitatív ösztöne egy igazságosabb, humánusabb és értelmesebb lét megvalósításának válik eszközévé. Mert »a gondosan táplált sérelem s a csalhatatlan teória rossz keveréket ad: gőgöt, megvetést. Nem lehet az embereket úgy szeretni, hogy megvetjük őket. Abból kell kiindulni, hogy az emberek valódi érdekei összeférnek egymással.«") a regény történeti rétegeinek Grezsa eszmeiket feleltet meg, s a kettő rímelésében felvillantja, helyesebben hagyja felvillanni Németh változó önarcképét azaz feladat-értelmezését.

Az önéletrajz tehát a Németh-pályán mindenekelőtt feladatkijelölés és feladatmegfogalmazás. Az önéletrajzi írások így érthetően a pálya nagy fordulópontjai körül sűrűsödnek, amelyek a történelem sorsfordulóival szünkrónok. Grezsa Németh László képében egybeolvad mű és élet; „az önéletírás tehát – az írói pálya periodizálásának aktusával – a Németh László-i életműben az elő- és utószók, ars poeticák, programok műfaji rokonává válik". Vagy másként megfogalmazva: „A Németh László-i életművet szétbonthatatlan egységgé szorító pántok közül – mint amilyen a kísérletező ember életeszménye, a szent, hős, szörnyeteg dantei teljességű tipológiája, az ábrázolás líraisága –, az önéletrajz is föltár, tudatosít egyet: a *homály* metaforáját, amely nem kevésbé fontos és jellemző, mint a minőség eszméje. Annak mintegy ellenképe: lélek- és sorsállapot, melyben a mű megszületik." A sajkodi korszak homályba fordulásából derengett fel az a Belátás, amelyből az *Irgalom* alakjai kibontakoznak és fölfénylenek, míg végül metaforává válik maga az irgalom is, a mintaélet metaforájává. „Mert »egy irodalmi mű társadalmi alkotás is; csak az egyik fele az, ami benne van, a másik, amit gondolni lehet róla«."

Ezzel elérkeztünk a *Kisebbségben* problematikájához, amit problémává éppen ez a másik fél tett: az, amit gondolni lehet róla. A *Kisebbségben*-metafora jelentésváltozatai című esszé ezt a „lehet"-et járja körül, felfejti történeti és műfaji rétegeit, regisztrálja társadalmi és nemzedéki beágyazottságát, a módszer hasznát és veszélyét: „A *Kisebbségben* – műfaját tekintve – röpirat, de sodró erejű kátészerűsége és programadó határozottsága voltaképp a kritikából nő ki. Gondolatmeneténék kiindulópontja Farkas Gyula könyvének, *Az asszimiláció korá*nak bírálata." Azaz egy újabb műfaj szakadt le a Németh László-i – metaforákkal csillogó – kritika „törzsfájáról", de ez a leszármazás, a regénnyel ellentétben, veszélyeket rejthet. A mélymagyarság-metafora például – Grezsa tökéletes tárgyismerettel mutat rá – nagyon régen szerepel már Németh szellemi eszköztárában, anélkül, hogy bárki is különösebben felfigyelt volna rá; az irodalomtörténeti és irodalomelméleti közegben helyénvalóként olvasódott. Ám a publicisztika közegében, kivált a kor elmérgesedő asszimilációs-vitájából származó „hígmagyar"-metaforával kiegészülve, egyszeriben átalakult, politikai töltettel telítődött, s az író szándékától függetlenül, azzal, amit gondolni lehetett róla, érzéseket és érdekeket sértett. Az adott pillanatban mindenekelőtt az ország érdekét, amint éppen Szabó Dezső nyomban rá is mutatott egy metsző gúnnyal megírt nyílt levélben „Kedves Mélyikém"-hez címezve. Természetesen más tényezők is szerepeltek a röpirat keletkezésében; Grezsa gondosan regisztrálja mindet, a katasztrófaforgatókönyv pillanatnyi felfüggesztődésétől régebbi mély személyes sértődésekig, de én itt most csak a Grezsa-tézis relevanciájára és használhatóságára szeretném felhívni a figyelmet; ahogyan például meg-

világítja, hogy miért nem okozott hasonló gondokat az *Emberi színjáték*, holott akár a *Kisebbségben* – paradigma regénnyé oldott előképének is tekinthető. A regény úgy látszik többet bír el, s adott esetben pontosabban, hűségesebben fejezhet ki politikai szituációt és helyzettudatot, mint a publicisztika; amire a *Bűn,* az *Égető Eszter,* végső kicsengésében az *Irgalom,* sőt politikai félreértéséből gyaníthatóan még az *Iszony* is példa. A *Kisebbségben*t ugyanis nem kellett „félreérteni"; magában a kritikájában volt a hiba, ha úgy tetszik a félreértés. Ahogyan Grezsa kristálytisztán megfogalmazza: „Németh László a *Kisebbségben* eszmefuttatásában sok tekintetben találó bírálatát adja a bűnbakkereső asszimilációelméletnek. De – meglehetősen széles közfelfogáshoz kapcsolódva és módszeréből eredően – belül marad a fogalomrendszeren, s ott is javítani akar, ahol tagadni kellene." Ugyanilyen értelemben beszél Monostori Imre *Grezsa Ferenc emlékének* ajánlott *Rég múlt?* című tanulmánykötetében minden „előírt" asszimiláns-szerep „történelmi irrealitásá"-ról. Vagy amint Grezsa megfogalmazta, a röpirat „kollektív szerzőségére" utaló korabeli vélemények összeállítása után: „A vélemények e találkozásának közös gyökérzete: a nyugatitól eltérő kelet-közép-európai nemzetfogalom konzekvenciáinak vállalása, melynek (ma is jellemző) sajátossága az etnikai alapozás, az asszimiláció ellentétes előjelű megítélése, a többség törekvése önmaga államnemzetté szervezésére és a kisebbség tiltakozása a beolvasztás ellen, az egymás iránti kölcsönös érzékenység, a hazafiság érzelmileg felajzott állapota stb. A Kisebbségben megkésettségből származó fejlődészavar gyógyszere a nyugati típusú demokrácia, a jóléti állam megteremtése és Európa federatív alapú egysége lehet." A Németh László-kutatás legnagyobb tudósa fogalmazta meg legkeményebben és legpontosabban a *Kisebbségben* kritikáját, magának mesterének a szellemében.

Ismételten figyelmeztet rá Grezsa, hogy Németh maga elkezdte a brosúrában megfogalmazott sorsszemlélet korrekcióját, amikor a magyar történelem (egyelőre) nem abba az irányba mozdult, amerre 1939 vészterhes tavaszán várta. „A gondolkodó Németh László – nem állapot, hanem folyamat, amelynek egy-egy pillanatát kiragadni, egy-egy stációját abszolutizálni: enyhébb esetben félreértés, súlyosabb esetben hamisítás." A folyamathoz pedig a *Kisebbségben*t korrigáló módosító írásokon túl hozzátartoznak a cselekedetek: az, ahogyan Móricz Zsigmond adjutánsaként az ország szétszórt kis „eklézsiáit" járja, ahogyan szervezi a népfőiskolát; ahogyan beáll a sorba Illyés „számtartósága" alatt a *Magyar Csillag* nagy irodalmi „önkormányzatába"; ahogyan Bocskay-kerti korszakában Gulyás Pállal egyetértésben figyeli az ország sorsát a világ fordulásában; ahogyan a *Nagyváradi beszéd*ben – ami a Kisebbségben újabb korrekciójaként is felfogható – közösség-nevelő feladataira és felelősségére figyelmezteti az értelmiséget.

A kapcsolattörténeti tanulmányokat összefoglaló, a Móricz-esszé fölül kiemelt cím: *A Roland*-ösztön fellobbanása Móricz és Németh barátságát jellemző közvetlen vonatkozásán túl utal vajon arra az általánosabb közösségteremtő és fenntartó igyekezetre, arra az eszmei különbségeket áthidaló hűségre is, amely a veszély pillanatában és tudatában egykor a Roncevalles-i hágónál a közös ellenség elleni közös harcra bírta rá a különben többnyire civakodó lovagokat?

Grezsa Ferenc életműve mindenesetre minta lehet a Roland-ösztön fellobbanására mindkét értelemben. Ebben a szellemben recenzeálja-ismerteti kollégái Németh Lászlóról írt könyveit, honi kritikában ma már elképzelhetetlen objektivitással és jóindulattal, s egyetlen reményünk az lehet, hogy ez a szellem, úgy látszik, örökölhető, amint tanítványainak kötetei

mutatják, Olasz Sándoréi és Monostori Imrééi. Talán ezért is alkalmazhatók erre a könyvére maradéktalanul azok a sorok, amit Monostori Imrének Németh László Tanú-korszakának fogadtatását elemző könyvéről írt: „A kritika sokféleségén értelmezi a folyóirat eszmeiségét: a fogalmakat megtisztítja a dogmatikus vagy taktikai megközelítések fantomizáló torzításaitól, anélkül azonban, hogy a türelmetlen apologéta vagy az orthodox bíráló egyoldalúságának hibájába esne. A megbízható történész tárgyilagosságával helyezi vissza az írói gondolatokat keletkezésük közegébe, s a teoretikus irodalmár elméleti érzékenységével állapítja meg »kor feletti« meglétét vagy hiányát. Nem intuitív »mélyfúrásokkal«, hanem egész anyagon dolgozik, tárgyismerete jóval túlhalad a közkeletű bibliográfiák (például a népi írók bibliográfiája) könyvészeti adatain. Eszmetörténeti definícióit tekintélyes filológiai apparátussal támasztja alá, s a műből vett számos idézettel igazolja. Munkája kitűnő teljesítmény: azzá teszi módszertani kultúráltsága, (szak)irodalmi jártassága és invenciózus elemzőkészsége."

Vekerdi László

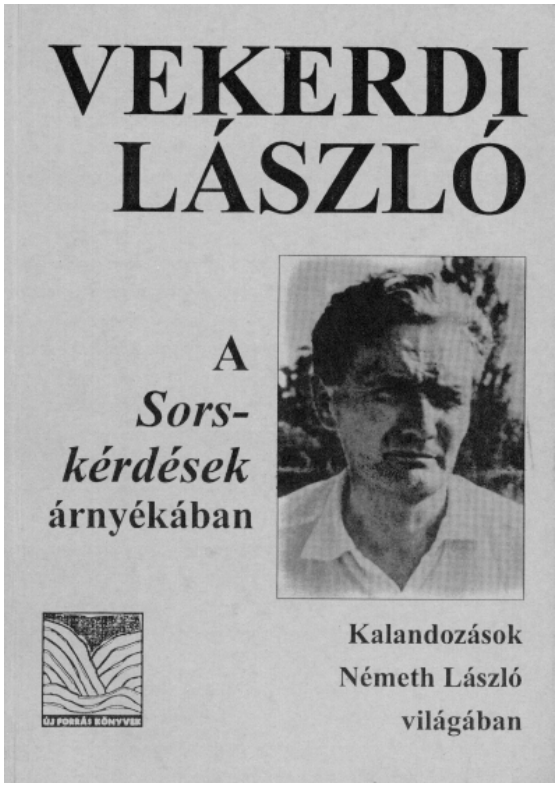

Sárkányfogak

SZEPESI ATTILA VERSEI, GERZSON PÁL RAJZAI

Vers és kép különös találkozása a *Sárkányfogak* című kötet. Nem csupán a hangulati egyezések miatt. Sokkal inkább azért, mert a költő, Szepesi Attila 99 (!) *négysorosa* – a *japáni vers* kalodájába szorított s mégis tág világ – és a festő Gerzson Pál tusrajzai révén megjelenített, vagyis képekbe fogott *érzelem-szerkezet* ugyanazt az elemi erejű élményt közvetíti. Az ezredvég felé botorkáló – rohanó? –, kételyekkel teli ember megtisztulásvágyát. Pontosabban, a természettel és társadalommal való küzdelmét, melyben a mindannyiunkat árnyként kísérő, sokszor ránk is kövesedett múlt éppúgy kitüntetett szerepet kap, mint a bizonytalan jövő.

Az értékek elveszejtése, így, többek között, az etika sutba dobása nagy veszéllyel jár. Ahol az erkölcs már nem (vagy legalábbis nem annyira) meghatározó, ott a modern világba kivetett ember – hiába a bűvös jelszavak: pénz, globalizáció stb. – hitét vesztve, reménytelenül bolyong a rengetegben. *Korforduló?* Kérdezhetjük az egyik vers címével. A válasz sejtetni engedi az eddigiekből, sajnos, nem tanult emberiség újabb vesszőfutását is. „Új remények. Új ezredév. / Új próféták és új helóták. / Új jós-igék. És az is új, / mi belőlük kilóg: a lóláb."

Szepesi Attila számára az *ezredforduló* nemcsak keresztény államiságunk, az Európához már *akkor* csatlakozott magyarság legfontosabb ünnepe, hanem bizonyos fokig a kiábrándulás, a hamis próféták által terjesztett téveszmék s az Istent tagadók, ám „istenülni vágyók" *(Imamalom)* terepe is. Még a *tudós Nostradamus,* az ötszáz év előtti jövendőmondó sem sejthette, hogy hány kannibál és feketemágus *tombolásának* lesz kitéve honunkban is a sok mindenétől megfosztott nép *(Lapszél).* Mert igazi költő, baljós érzését és szenvedés-élményünket már az ókorban is ismert *Szaturnusz*ra, a Naprendszer hatodik bolygójára vetíti – s a távolító *közelítéssel* egy röpke időre eszünkbe juttatja a hinduista mitológiából ismert Sani istent mint a Szaturnusz bolygó megtestesítőjét, s nemkülönben az ugyanezzel a névvel illetett egyik legősibb római istent is –, hogy még érzékletesebbé váljék négysorosának döbbenete. Akármilyen – mítoszi – távolra is merészkedik a képzelet, kétség nem fér hozzá, hogy nagyon is közeli, szinte húsunkba vágó a helyzetmagyarázat. „Atyánk, e korszak elemészt, /testünk csócsálja bűzös ajka. / Érezzük üszkös fogsorát: / vagyunk a vércafatok rajta."

Több vers *(Jelszó, Népmese, Karöltve, Imamalom, Globalizáció)* szintén eme keserűség szülötte. Olyannyira, hogy még

Arthis Kiadó
1998
205 oldal

a költői mesterség, s azon belül az ábrándozó igazmondása is megkérdőjeleztetik *(Mesterségéről).* E furcsa ezredvég csavargói, kivetettjei, az elszegényedettek, a hajléktalanok, a csitri prostituáltak stb. – a költő lelkifurdalását ugyancsak növelve – e tarthatatlan lét, az ember megalázása ellen protestálnak. Semmi didaktikusság nincs a verseket meghatározó fájdalom-érzetben. A kegyelemért könyörgő kíméletlenség – a néven nevezés bátorsága – külön is egyedivé teszi a négysorosokban megrajzolt szenvedés-portrékat. Ez is, a földidézett szép táj és a gyermekkor néha idilli világának kontrasztjaként, a *Sákányfogak* jelentős vonulata. De föloldásként mindig ott a táj – a szülőföld: Kárpátalja és a megcsodált Erdély – harmóniát sugalló, a drámákban is szépséget láttató *eleven* nyugalma, egy elhullajtott madártoll, egy föld kivetette cseréptöredék, egy horhosban talált gyökér vagy vizek mosta-csiszolta kavics, amely egytől egyik a kötődés mélységét tudatosító érzelmi elem. Ha tetszik, szimbólum értéke van ebben a költői szótárban.

Szepesi – páros-, kereszt-, ölelkező s kancsal rímei, s különleges hangulatú *szójátékai* mutatják – tudja a mesterséget. Úgyszólván gyöngébb négysoros nincs is a kötetben. A legjelentősebb, az életműben is alighanem megkülönböztetett helyet követelő költeményei azonban nemcsak érzékeny, bizonyos hívóélményt kiteljesítő líradarabok, hanem a tömörítés, a műveltségélmény mint *létesszencia* megérzékítésének utánozhatatlan példái. Elsősorban itt nem a négysorosokban megbúvó, rejtett, ám utalások által eléggé egyedített arcképekre gondolok (*Óbuda* – Krúdy; *Hasonlat, Mosztár* – Csontváry; *Alkony* – Gulácsy, Weöres, Kormos; *Emlékdal* – Weöres), hanem azokra a „kopogó", sokszor csak nevek fölsorolásával egész műveltség- és magatartás-formákat reprezentáló darabokra, amikben együtt van, szinte kozmikus távlatokat érzékeltetve, e költői világlátás minden értéke. A *Leporelló* című négysoros *rejtező nyíltsága* lefegyverző: „Bach, Rilke. Van Gogh. Blake, Arany. / Mozart. Nietzsche. Lorca Cézanne. / Babits. Rembrandt. Ravel. Dali. / Rouault. Bartók. Klee. Po Csü-ji." Hogy mi mindent hordoznak ezek az író- festőművész-, filozófus- és zeneszerző-nevek, azt – tudatosan nem magyar példával – a francia expresszionista festő, Rouault saját képvilágáról mondott minősítéseivel hadd érzékeltessem: „éjszakában felhangzó sikoly"; „elfojtott zokogás"; „elcsukló kacagás". Aki egy kicsit is ismeri Szepesi Attila költészetét, az rögtön látja, hogy ezek a szenvedést szimbolizáló szavak mennyire közel állnak a lírikushoz.

Ugyanezt a versszerkezetet tükrözi a szavak hangulati kiteljesedését bravúrosan végigvivő *ABC,* a némely sorában *egyszavas* verset is belopó *Harangjáték.* S nem utolsósorban a görög származású zeneszerző, Jannisz Xenakis dodekafóniáját nagy leleménnyel a lírai önkifejezés szolgálatába állító *Xenakis-dallam* című vers, amely nyugodtan nevezhető a remek Pilinszky-négysoros párdarabjának. „Éj. Szempár. Kavics. Létige. / Tükör. Szél. Súgás. Senkise. / Rácsok. Csigák. Opál ködök. / Üres meder. Alatt, fölött."

Kiüresedés, fekete éj, rabság, kiúttalanság, magány, mindent átfogó – *lenni?* – létige? Ha jól figyelünk, ennek az „ürességnek" is van sodrása; az „alatt – fölött" megengedő gesztusában a befogadás-élmény teljessége is benne foglaltatik. S erre a kissé fekete – *éjviola* – hangra a *Sárkányfogak* valaminő különleges *angyali zenével* (úgyis mint a szférák zenéjével) felel. A *Cseresznyevirág* című négysoros hívóélményét keressük a japán fametszetekben? „Miből lesz ez a rezge csipke? / És hová foszlik ezután? / Tündérek nevetése habzik / a cseresznyefák ágbogán." Édes, földöntúli zene ez, *musica sacra,* mint ahogyan az „Alkonyatkor gyöngyház pihék hullottak a rétre" kezdetű kis köl-

temény is *(Korai hó)* angyali muzsika, s ugyancsak az a svéd misztikus gondolkodót megidéző *Swedenborg:* „Az angyalok fényteste szó. / Az angyalok beszéde szikla. / Súlyos, akár a sejtelem. / Illanó, mint a rózsa szirma."

A versekben – *érzéki négysorosokban* – fölsejlő líravilágot lefordítani a grafika nyelvére? Lehetetlen. Gerzson Pál kongeniális tusrajzai ezért sohasem illusztrációk, hanem ugyanannak az élménynek újrateremtései: *vonalhálóba fogott* érzésvilágok, -rendszerek. A kisméretű lapokon alig észlelhetni folthatást, szinte alig van tömör felület. Lebegnek, siklanak, lengenek ezek a hol figuratív, hol nonfiguratív sejtelmet közvetítő vonalhálók. Egyszer dombok mögül nézve, kozmikus szemmel vigyázzák a némiképp Weöresre is utaló Napot *(Orpheusz játékai),* másszor alak-tükörrel választják ketté a tájat *(Hasonlat).* Van, hogy a gyerekrajz groteszk világába kalauzolnak *(Öszpöröntő),* de a drámai, szinte jelzésszerű megjelenítés sem idegen tőlük *(Gyimes).* Remek a „csontokat okádó föld" *(Gaia)* hireoglifáinak érzékeny átélése, az *Opálok* absztrakt erotikuma, a *Posztmodern* csúfolódása. A kihagyással növelt sejtelem meg épp – nem véletlenül – a *Buddhát* kísérő grafikai remek sajátja. A *Küszöb* riadt ember-madara a történelemben bolyongó egyedre utal – fázóssága: *létállapot.*

S végül a *Mozart* című négysorost megjelenítő, vízhullám mosta arcról. *A grafikai zene* vertikális, csaknem „egyenes" hullámvonalakkal indul, s mire az *arcépítő* a tusrajz közepére ér, artisztikusan kirajzolódik a zeneszerző-zseni érzékeny profilja is. Hogy az azt követő, szintén függőleges vonalak a lap széle felé egyre jobban kiegyenesedve végtelen dallammá oldják a már nem is mozarti, sokkal inkább *kozmikussá* váló zenét.

Gerzson Pál így vált a *Sárkányfogak* költőjévé. Erősítve Szepesi Attila líraiságban ugyancsak nem szűkölködő négysorosainak világát.

Szakolczay Lajos

„Írás": a „tárgyszeretet" műfaja

BALASSA PÉTER: KOLDUSTORTA. TIZENNÉGY ÍRÁS

Balassa Péter könyvének alcíme: „tizennégy írás", nem szokványos közlés. Szokatlanságát nem annak köszönheti, hogy Nemes Nagy Ágnes *64 hattyú* című nevezetes tanulmánykötetére utal. Az alcímek, közismerten, legtöbbször műfajt jelölnek; talán a gyöngébbek kedvéért mondják, hogy „elbeszélések", „novellák", „regény", azt is néha, hogy „versek", szinte kötelezően, hogy „válogatott", vagy „válogatott és új versek". Valóban csupán a gyöngébbek kedvéért állna könyvek alcímében oly sokszor műfajmegjelölés? Alighanem ebben is, mint annyi más látszólag szokványos közlésben, többről van szó. Vagy éppen másról, nemcsak egyszerű műfajmegjelölésről. Mert aligha hihető, hogy az olvasó megtévedne, ha regényt, elbeszélést, verset olvas, vagy ha könyvet vesz a kezébe és a szöveg műfaji hovatartozására kíváncsi. Azt azért elég jól lehet tudni, hogy mi van a könyvben, ha kézbe vesszük, főként, ha olvassuk is. Mire való akkor az alcímekben oly sokszor olvasható műfaji megjelölés? Az alcím „architextuális" kapcsolatteremtés, ám ez a kapcsolat „néma", ahogyan Gérard Genette mondja, mert a szöveg sohasem veszi magát valaminek, hanem a szerző, az olvasó, a kritikus mondja rá, hogy „regény", „elbeszélés" vagy valami más. Ez a „rámondás" azonban nem ártatlan és nem semleges tevékenység, hiszen a szöveget valamely, mondjuk műfaji rendszer részének veszi, és ha annak vette, akkor onnan kezdődően már igényeket, mondjuk éppen műfaji igényeket és elvárásokat támaszt vele szemben. A rendszerbe tartozva a szövegek pedig kapcsolatokat teremtenek más szövegekkel. Balassa Péter könyvének alcímében a számnév Nemes Nagy Ágnes könyvének szövegeivel teremt ilyen „néma kapcsolatot", ám mivel teremt, milyen rendszerrel, milyen műfaji elvárásokkal és igényekkel az „írás", ami az alcím kontextusában műfajnév, aligha vehető másnak.

Balassa Péter könyvének alcíme kihívás. Akár botránykeltésnek, polémiának, ellenszegülésnek is vehető. A kollokviális beszéd régóta használja már az *írás* szót változatos, elegyes, pontosan meg nem nevezhető műfajok, beszéd és írásformák meghatározására, de rendszerint csak akkor, ha nem kell valamit nyomban eldönteni, ha nem kell azonnal valamely műfaji rendbe sorolni az írást. Ezen kívül a publicisztikát, a cikket, a kommentárt, esetleg vitairatot mondjuk írásnak, az elbeszélést, a novellát az előbbiekkel és az irodalmon élősködő diszkurzusokkal együtt legfeljebb prózának, bár ezt a műfajmegjelölést

Magyar Írószövetség – Belvárosi Kiadó
Budapest, 1998
94 oldal, 780 Ft

Ottlik Géza magának foglalta el. Más szóval, ha nem dönthető el, vagy nem is kell nyomban eldönteni, esetleg jobb el sem dönteni, hogy mely műfaji rendszerbe sorolható egy-egy szöveg, akkor mondjuk rá – szerzők, olvasók, kritikusok –, hogy *írás*. Balassa Péter elég jól ismeri a műfajokat. Gérard Genette textualitáselmélete sem lehet idegen tőle, aligha hihető tehát, hogy a megnevezés elkerülése, elhalasztása szándékával írta könyvének alcímébe azt, amit odaírt. Hogy így van, akkor az „írás" ebben az alcímben valóban provokáció.

Kit és miért „provokál" Balassa könyvének műfajnevével?

Azt az alcím egyértelműen kimondja, hogy könyvében változatos témákról, változatos módon ír a szerző könyvéről és irodalmi jelenségekről, a hagyomány és a jelen irodalmi értékeiről, de közben az irodalom életéről és eseményeiről, más művészeti közlésformákkal való találkozásokról is beszél, emlékezik is, gyermekkora, az öneszmélés egy-egy személyiségformáló történetére. A könyvben tehát van irodalomtörténeti tanulmány: Vörösmarty „újraolvasása" részben Heidegger Hölderlin-interpretációinak nyomán; van esszé Tolsztoj naplóiról, Julien Barnes *Flaubert papagája* című „élvezetes" könyvéről és Závada Pál *Jadviga párnája* című híres regényéről, valamint elemzés olvasható Baka István egy novellájáról. A *Koldustorta* még három beszélgetést, interjút tartalmaz Bán Magdával, L. Molnár Máriával és Hajdu Istvánnal a hetvenes, nyolcvanas évek prózaírásáról, a lehetséges és állandóan alakuló irodalmi értékrendről, könyvekről, irányokról, vitákról, melyeknek Balassa is résztvevője, paradigmaváltásokról és az irodalomtörténetről, arról, hogy mit hagytak a korábbi nemzedékek örökségbe megoldatlanul a mai irodalom számára, az új irodalom törekvéseiről, a történetmondás változásairól, arról, hogy az irodalom számára a történet az, ami a képzőművészet számára a kép... Mindenről tehát, ami egy-egy jó irányított beszélgetés során felmerülhet, eszébe juthat a kérdezőnek vagy a válaszolónak. Ezek a szövegek „megírt beszélgetések", ezért sorolhatók a tizennégy írás közé. A leírt vagy megírt beszélgetés stilizált és retorizált párbeszéd, és így alapvetően különbözik a hangos beszédtől. És végül a könyv harmadik részében a címadó Koldustorta című írás, amelynek azonban elkülönítő alcíme van: „szinopszisok". A szinopszisok itt, összesen három, számmal jelölt szöveg – régi jelenetek, emlékképek – *kilépés az írás*nak, mint műfajnak a keretéből, utalás valami másra, ami túl van, kívül van az íráson, alapjában azonban még mindig írás, mert nem lehet más, de már nem önmaga, hanem annak kimondása, hogy van még valami, van valami az íráson túl; a kép, az emlék – és álomkép, az egyetlen pillanatba sűríthető lét- és világtapasztalat. Mi mondható rá arra a szövegre, amely „túl" az íráson szavakkal elmondott kép? Szinopszis?

Ez a „túl", mintha Nádasdy Ádám szép Túl című versére hangolódna („Talán másutt vagyok..."), nem az írás megszakítása, abbahagyása; ellenkezőleg, kimozdulás a szakmának értett írás keretéből, elmozdulás az irodalomról való beszéd szótárától az irodalmi, akár azt is mondhatnám, a szépirodalmi diszkurzus felé. Balassa Péter írásainak – ennek a tizennégynek is – éppen azért lehet különös hangulata, a „különös hangulat" itt érték- és minőségjelző, mert gondolkodásában és írásmódjában megvan az a nem mindennapi készség, hogy a szakértelem, a szakszerűség, mondjuk a kritikus szakmájának művelése magas színvonalon, egy-egy indulattal és szenvedéllyel, sokszor „csak" hangulattal telített mondat nyomán mást is mond, mint amit (hagyományosan) a kritikusnak mondani illik; ez a más pedig – ha úgy tetszik – műalkotás létmódjának

jegyeit építi a szakértő és a szakértelem műveleteibe. A Bán Magdával folytatott Közös igazság-várakozás című beszélgetés végén mondja Balassa Péter, hogy „irodalomról akkor tudunk szakszerűen beszélni, ha szeretjük a tárgyat". Sőt, kiemeli, hogy „egyedül a szeretet tartozik a tárgyhoz". Ezért haragudni szoktak rá, mondja. Nagy kár, ha ez így igaz, mert mért kellene vajon haragudni valakire, amiért „szereti a tárgyat". Másért lehetne (esetleg) haragudni Balassára, tárgyszeretete miatt semmiképpen sem. Ennek a szeretetnek a jegyei ismerhetők meg például a Vörösmaty-„újraolvasáshoz", a „Jadviga"-kritikához, a Pilinszky és Baka István-interpretációhoz „járuló" személyes többletben, a személyes érintettség szavaiban, amelyek azonban, éppen azért, mert a tárgy szeretetét prezentálják és nem a beszélőről szólnak, elkerülik az önkényesség, az esetlegesség, a véletlen szeszélyeit. Másszóval, Balassa írásaiban a szakértelmet a tárgyszeretet hitelesíti, ami egyúttal a kritikus személyiségének is hitelesítése. A hitelesítő szeretet nem helyettesítheti a szakirodalmi tudást, mert – erről sem lehet megfeledkezni – ha az irodalom szeretetének, a tárgyszeretetnek nincs fedezete az elméleti és a történeti tudásban meg tapasztalatban, akkor a szeretet önmagát és az írást profanizálja. Nincs annál elszomorítóbb látvány, ha a (tárgy)szeretetet ostoba elérzékenyülés, „baromság" (ez Balassa szavajárása) profanizálja.

A *Jadviga párnájá*ban – Balassa szerint – „egzisztencia és narratív poétika szétbogozhatatlanul egymásba íródik". E megfigyelés alapján mondható, hogy Balassa Péter írásaiban az egzisztenciát kifejező szeretet és az elméleti, kritikai, (irodalom)történeti tudás „szétbogozhatatlanul egymásba íródik". Erre (is) utal a könyv alcímében az „írás" mint műfajmegnevezés.

A „tárgyszeretet" persze a „befogadás munkáját" is meghatározza. A *Jadviga párnáj*át többen írták; Ondris naplóját (természetesen „talált kézirat") Jadviga olvassa, kiegészíti, újraírja, folytatja, majd Misu, az utolsó Osztatni ír bele és végül – mondja Balassa – „mint negyedik beleíró" a „befogadás munkája". Szerinte a befogadás „is vezeti, alkotja, alakítja" a naplót, „amennyiben mi is titkok tudói, nyomozói, kitalálói, árulói leszünk, és fordítók, megérteni vágyó félreértők; magunk is a fikció részei és munkásai". (B. P. kiemelése) Így íródik egymásba fikció és befogadás, írás és megértés. Ennek a kibogozhatatlan „egymásba íródásnak" a tárgyszeretet a feltétele, ami legfeljebb csak akkor azonosítható a tehetséggel, ahogyan Balassa véli, ha a megértés, a „beleírás", a fordítás olvasói, befogadói képességét is tehetségnek vesszük. Ami mellett, persze, legalább ideig óráig akár évelni is lehet (ne).

A megértés művelete és munkája a „tárgyszeretetre" épül, nélküle aligha lehetséges a megértés, mint önmegértés. Nélküle nem lehetünk se megértők, se félreértők, és ennek a hosszú, be nem fejezhető, csak félbeszakítható „történetnek" reprezentációja az „írás" Balassa Péter könyvének alcíme szerint. Ebben viszont fennáll, és nem is elhanyagolható mértékben, az irodalomról való beszéd parttalanításának veszedelme. Irodalmi kritika és irodalom(történet)i tanulmány helyett „írás", ez a fordulat, vagy egyszerű behelyettesítés, akkora szabadságot nyit az esetlegesnek és véletlennek, hogy akár az ítélet(mondás) kényszere és felelőssége alól is felmenti a „befogadás munkáját". E szabadság és felmentés pedig látszólag – vajon csak látszólag? – az irodalmi kritikát, értelmezést és tanulmányt, mint írást sodorja nem irodalmi, legtöbbször az ideológia vizeire. Vagy az irodalmi élet, a nemzedéki és más érdekek vizeire. Ahol hajózni nem muszáj, de „érdemes", mert jó befektetés a jelenbe.

Balassát éppen a „tárgyszeretet" védi meg e sodrástól. Mert a „tárgyszeretet" arra is tanít, azt is megtapasztaltatja a be-

fogadóval, hogy – miként Balassa L. Molnár Mária kérdésére válaszolja – „a jelentés sohasem adott, nem egy és oszthatatlan lényeg. Nem találhatunk rá egy adott és rögzített jelentésre, ami már ott van, hanem mi adjuk a jelentést azáltal, hogy a mű kérdéseire válaszolunk. *Jelentésadás* történik, *nem pedig találás*". Az a Richard Rorty szerint „romantikus eszme" hallatszik ki Balassa Péter szavaiból, „mely szerint az igazságot inkább létrehozzuk, mint megtaláljuk". Létrehozzuk, nem találjuk a jelentést, mint a mű igazságát, és ennek a létrehozásnak, jelentésadásnak egyik, egyre erőteljesebb műfaja az „írás". Ahogyan Balassa Péter a művet és a befogadást, a szöveget és a megértést egybeolvasva írja az „írást".

Az írást, amit régebben esszének szólítottak, és némi fenntartással ma is szólíthatnánk annak, függetlenül mostanában keltett rossz hírétől, miszerint „az esszén valami önkényeskedést és tudománytalanságot értenek". Az „írás", ahogyan Balassa Péter műveli, akár az esszé műfajának szabadabb változata is lehetne, vagyis fokozottabban „önkényes" és „tudománytalan", ha mondatait és szavait nem a szakértelem és a tárgyszeretet, az egzisztencia és a poétika kibogozhatatlan „egybeírása" hitelesítené.

Bányai János

Egy irodalomtudósi életmű alapvetései

TAMÁS ATTILA: KÖLTŐI VILÁGKÉPEK FEJLŐDÉSE ARANY JÁNOSTÓL JÓZSEF ATTILÁIG

Elismerés és köszönet illetheti a debreceni Kossuth Egyetemi Kiadó „Csokonai Könyvtár" sorozatának szerkesztőit, Bitskey Istvánt és Görömbei Andrást azért, amiért (jó okkal persze) számon tartottak, majd ki is adtak egy három és fél évtizeddel korábban, 1964-ben már megjelent magyar líratörténeti munkát: Tamás Attila, az akkor harmincegy éves, de máris teljes szakmai fölkészültséggel jelentkező irodalomtudós szóban forgó könyvét. Több okkal is magyarázható ennek az újrakiadásnak a valódi jelentősége. Az első és legfontosabb szempont természetesen ennek a kitűnő könyvnek az önértéke; a szakmai visszhang már az első kiadásakor is meggyőzően pozitív volt. (Vö. például Kiss Ferenc [*Tiszatáj*, 1964. 5. sz. 3.], Szili József [*Irodalomtörténeti Közlemények*, 1965. 2. sz. 250 – 256.], Rigó László [*MTA I. Oszt. Közl.*, 1965. 22. k. 477–480.]).

Tamás Attila e könyve révén most újra találkozhatunk egy részleteiben is alaposan kidolgozott és megbízhatóan tudományos megközelítéssel, amely olyan sarkalatos kérdéseket – mondhatni szakmai létproblémákat – állít a vizsgálódás középpontjába, mint például a *költői világkép* mibenléte, a *költői műalkotás* ismérvei vagy éppen az *esztétikai érték* megragadhatóságának a kérdése. A *Költői világképek...* újrakiadása harmadik indoka pedig magának a tudós szerzőnek a személye lehet: szemügyre vehetjük ennek az alkotói életműnek néhány más jellegzetes vonását és fogalmi rendszerének a vázát is.

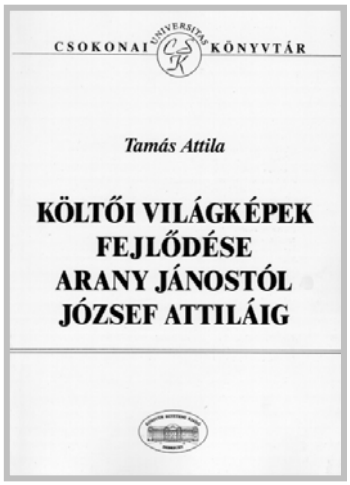

Visszahelyezve magunkat (és recenziónk tárgyát, illetőleg annak szerzőjét is) a hatvanas évek közepének idejébe, legfőképpen a felismerés, a ráismerés élményét kell fölidéznünk. Tamás Attila feltűnése, megjelenése az irodalomtudományban (és az egyetemi katedrán) reveláló szakmai élményt, egyúttal szakmai megerősítést is jelentett az irodalmat közelebbről is vizsgálgató érdeklődő olvasónak (és egyetemi hallgatónak). Ő ugyanis az irodalmi művek egyetemes (vagyis nem például korspecifikus) értékként megjelenő *esztétikumát* (és nem – például – az ideológiáját, nem az éppen aktualizálható „mondanivalóját", „haladó" szellemiségét) vizsgálta mint elsődlegesen fontos kritériumot. Vagyis Tamás Attilától azt a szemléletet és megközelítési módot lehetett – legalábbis axiomatikusan – megtanulni, hogy a jelentős irodalmi (lírai) mű mint művészeti alkotás *önmagában* való érték, és benne mindenekelőtt esztétikai értékről van szó. Éppen ekkor tájt, a hatvanas évek

Kossuth Egyetemi Kiadó – Csokonai Könyvtár
Debrecen, 1998
200 oldal, 550 Ft

közepén fejtette ki először – Lukács György esztétikájának egyik alapelvét, fundamentális tételét bírálva –, saját szuverén nézetét, amely szerint „annak bizonyítása, hogy a művészet valóságot tükröz, még nem bizonyítása annak is, hogy ez annak lényegi funkciója, nem pedig csak tulajdonságainak egyike [...]". A műalkotás maga is valóság, mégpedig „a valóságot átható törvények egyik megjelenési formája". (Vö. *Polemikus gondolatok Lukács György esztétikájáról.* In: T. A.: *Irodalom és emberi tejesség.* Bp., 1973, 280., 281.)

Ez a gondolkodásbeli „váltóállítás" alapvető szemléleti, felfogásbeli változást is jelentett, és Tamás Attila további kritikusi, irodalomelméleti- és történeti munkássága éppen ennek az elméleti megfontolásnak a jegyében és szabályai, „törvényei" szerint épült tovább, nem pedig valamilyen közvetlen társadalmi (politikai) cél- és eszközrendszer speciális, művészetnek álcázott meghosszabbítása szolgálataként. (Miként pedig oly sok pályatársáé.) Számos példával bizonyított és sokszor körüljárt tétele, tudósi felfogása szerint a művészeteknek (tehát a költészetnek is) a legrégibb időktől fogva a legfőbb funkciója és értelme a „teljesebb emberré tevés", a 'teljesebb önmagává' és „'teljesebben a világegész részévé' válás" elősegítése, illetőleg lehetővé tétele. (Vö. T. A.: A költői műalkotás fő sajátságai. Bp., 1972, Akadémiai Kiadó. 31., 32. l.) A költői műalkotás legfőbb sajátossága pedig az „ellentéteket zárt, organikus egésszé rendező-formáló voltában" ragadható meg, „ilyen értelmű 'megoldottságában'" jelölhető meg. („Hogy ezt 'organikus egész'-nek, 'totalitás'-nak, 'rendszer'-nek, 'struktúrá'-nak, 'végső szemléleti egész'-nek vagy valami másnak nevezzük, az [...] részletkérdés.") Továbbá: „a költői műalkotás művésziségének lényege valamely jelentésben gazdag nyelvi anyagnak a jelentés forrásává levő megformáltságában található meg: ennek van tehát művészi értékminősítő tulajdonsága." I. m. 146. és 234. Kiemelések az eredetiben.)

Tisztán értelmezhető módon áll előttünk tehát – Tamás Attila elméleti alapvetése szerint – a művészet (a költészet) primér valóság jellege, továbbá fő funkciója, lényegi sajátossága, valamint a költői műalkotás értékének a mibenléte.

Láthatóan előbbre ugrottunk időben Tamás Attila művészetfelfogásának gondolati koncepcióját értelmezni próbálván, ámde két ok miatt is helyénvalónak gondoljuk ezt a kronológiai rövidre zárást. Először is – természetesen – meg kell ismerni terminus technikusainak a tartalmát. Másfelől: ennek a tudósi szemléletnek a több évtizeden át igen jellemzően feltűnő koherenciája, felfogásának szilárd állandósága miatt is. „A műalkotás lényegét – nyilatkozta nemrég – [...] ma is abban látom [...], hogy segíti az emberi specifikumok, nem utolsó sorban a nyitottságra való készség kifejlődését: segíti az embereket 'önmagukká válásukban', ami – másfelől – magában foglalja rajtuk kívüli világukkal való ösztönös, tudatos érzelmi, szemléleti és képzeleti kapcsolataik sokféleségének is a kialakítását." (*Alföld*, 19. sz. 42.) Avagy ide vágóan idézhetjük még egy – némileg önironikus – megjegyzését is a *Töprengések az irodalmi értékről* című önmegszólító esszéfüzéréből: „Igaz, időnként a legújabb kutatókra is hivatkozol, valahogy mégiscsak egyre a régi nótát fújod. Nehezedre esik megpróbálni a lépéstartást napjaiddal. Olyan személyiségek szemével nézed a művészeteket, akik egyetemes létösszefüggésekben akarják föllelni a helyüket. Így vizsgálod az irodalmat is, egy olyan korszakban, amelyben már évtizedek óta a személyiség szétesésérőI vagy éppen ennek az eltűnéséről beszélnek szakmád fiatalabb, rangos képviselői." (I. m. Bp., 1993, Kráter Kiadó. 57., 58.)

Nos ez a „régi nóta" éppen a *Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József At-*

tiláig című munkájában (eredetileg kandidátusi értekezésében) kezdődött.

Tamás Attila kutatásának a tárgya ebben a rendkívül érdekes (és vonzóan olvasmányos) könyvben – címe szerint is – a költői világkép. Tehát az objektív valóságként megszülető műalkotásban valamilyen módon megjelenő emberi, költői tartalom. Fogalom meghatározása ezen a ponton, ebben az esetben is világos és hasznosan értelmezhető. „Az igazi nagyok – írja a bevezetésben – nemcsak részleteket örökítenek meg tökéletes módon, nemcsak egyes érzéseket és gondolatokat fejeznek ki mesterien: mindebből valami teljes egész, életet formáló *világkép* álakul ki szemünk előtt." Ez a világkép végső soron az ember és a külvilág sajátos viszonya, melyet „közvetlenül a művészi élmények sokasága, végső soron pedig a filozófiailag tudatosított vagy többé-kevésbé ösztönös világnézet határoz meg." Az igazán nagy költők – mint például Arany János, Ady Endre, József Attila – „egyetemes emberi-költői kérdésekre adnak a kor – és részben a nemzet – által megszabott sajátos és egyértelmű feleletet. Ebben áll igazi költői nagyságuk, ezért van mindegyiküknek világirodalmi jelentősége."

Tamás Attila e sajátos magyar líratörténeti tanulmánya a tekintetben is rendhagyó, hogy távolról sem törekszik még csak megközelítő líratörténeti teljességre sem, hanem – éppen a megközelítés eredetisége következtében – csak a „már kikristályosodott világképet keresi és igyekszik megrajzolni [...]". Három nagy fejezet alkotja magát a könyvet: a középpontban Arany János két *Toldi*ja, *Petőfi János vitéze* és – kevésbé részletesen – tájleíró költészete; majd Ady Endre költői világképének fő jellegzetességei; végül Illyés korai epikus költészete, illetőleg József Attila méltán részletesebben vizsgált néhány remekműve.

A *Toldi* az epikus költészet – a homéroszival rokon – egyik alaptípusa, „a teljes, a természet rendjét alapul vevő s azzal teljesen azonosuló világképnek a művészi megformálása [...]". Petőfi tájleíró költészetében olyan világkép fogalmazódik meg, amely „azt az egyetemes és egyértelmű ítéletet fogalmazza meg: a világ szép." Az öreg Toldi viszont már nem hiányzik a közben megváltozott világnak –, mert nem illik bele. „A *Toldi estéj*ében *Arany homéroszian derűs világképét búcsúztatja. [...]. Egy egész világ ért itt véget*." Az öreg Toldi veresége „megrendítően teljes".

Nem különben érdekes és szép Tamás Attila e könyvében – és ez már átvezet a következő, a második fejezethez – Arany költészete *átalakulásának* a bemutatása: hogyan változik át ez a derűs epikai világkép a modern lírai költészet számos riadalmát felfogó és kifejező világképévé. A valamikori közösségi indíttatású és célú „homéroszi népénekes," a valamikori Arany – „most félve titkolt kapcsos könyvébe ír." Ez már az *én* költészete, mégpedig egy olyan líra, amelyben „az igazán teljes emberi magatartás" elérhetetlen. A külvilág kontúrjai fellazulnak, felbomlanak – akárcsak a modern festészetben –, a költő egyre inkább csak a lélek vergődésére figyel. A tér és az idő kötöttségei megszűnnek. A világ ellenséges erőként jelenik meg, az ember végletesen magára marad. Ezekben a versekben már nem „a korábban tisztán látott-érzett világ jelenik meg [...], hanem csak egy sejtett, érzett, a szavak hangulata [...] által sugallt táj." Mindez Ady Endre költészetében formálódik *egységes világképpé*. A *Kocsi-út az éjszakában:* „jellegzetes Ady-táj": egy, a korábbihoz képest ellenkező irányú végpont. A modern nyugat-európai lírával is rokon világ.

Ady halála – erősíti meg Tamás Attila is – korszakot zár le. Nemcsak történelmi korszakot, hanem líratörténetit is. Csöndes küzdelem kezdődik egy új világképért. Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád világképén *belül* „nem megy végbe gyökeres

változás", Illyés Gyula viszont újra képes lesz megszólaltatni *a közösségbe* gyökerező költészet hangját: s nála a valóság, a táj, a mindennapi környezet ismét a művészi ábrázolás *„egyik legfőbb tárgya"* lesz. Illyés mindezekben „kíméletlenül igazmondó [...] valóságos törvényeket", „valóságos nagy összefüggéseket" keres. „Az eltörött 'Egész'-et akarja helyreállítani, a 'romokban' akar 'rendet' teremteni." Mindazonáltal – hangsúlyozza Tamás Attila – ebben a megújított epikai költészetben *(Három öreg, Ifjúság, Hősökről beszélek)* az összefüggések – jóllehet mind igazak – túlságosan is egyszerűek, nem kap itt kellő súlyt, kellő erejű művészi megfogalmazást a 20. századi modern világ számos nyomasztó és riasztó jelensége.

A József Attila-i látásmód egyik fontos eleme az a feltevés, hogy „a világegészben 'értelem', rend van. Ő ezt az egészet akarja művészileg megragadni [...]" A környező világ kontúrjai az ő verseiben tisztán láthatók. A világnak a kegyetlen, nem egyszer emberellenes *törvényei* is élesen és mélyen hatnak rá. Nem menekül: éberen, nyugodt pillantással *néz szembe* a valósággal. A *dolgok* és a *tárgyak* különös világa ez. Hideg, érzéketlen, metsző. Mindazonáltal átlátható, fölfogható, megérthető: „megszerkesztett világ". A dolgok a *'helyükön'* vannak. A kozmikussá tágult világrend ellenpólusaként a tudatos, a szembenéző, a racionálisan ítélő *ember* alakja magasodik fel. Költészetében a *rend* és a *szilárdság* formai elemeiként vissza-visszatérő motívumok, a „háló", az „ág", a „szál", a „rács", a „szövedék". Visszatérő tárgyi motívumok a „vonat", a „mozdony", a „sínek". A mikro- és a makrokozmosz egymásba épül ebben a költői világban, a *rész* megtalálja a helyét az *egész*ben. A József Attila-i költői világkép legteljesebben a *Téli éjszaka* című remekművében jelenik meg. József Attila „már nem a késői Arany, Vajda, Ady riadalmával tekint szét; 'az adott világ varázsainak mérnöke' már megtette a legelső lépéseket afelé, hogy valóban a magáévá, otthonává tegye azt." Legnagyobb verseiben „egyszerre hat a lélek legmélyebb, legősibb, az ösztönökbe süllyedt rétegeire és a legmodernebb tudományos, filozofikus eszméken kiművelt értelemre. [...]. Egyszerre *sejtjük* meg ösztöneinkkel és *értjük* meg eszmélő, tisztuló értelmünkkel egy társadalmi rend világának tarthatatlanságát."

Tamás Attila e szóban forgó könyvének tartalmi vonalvezetése lendületesen előre törő gondolati mozgásformák láncolata, érzékletesen plasztikus, színesen kifejező, azaz tárgyához méltóan nyelvileg is kitűnően megformált könyv. Három évtizeddel későbbi – elejétől a végéig – újraolvasása ismét a harminc évvel korábbi élményt idézi föl, teljes értékűen.

Ugyanakkor egy-két ponton – Tamás Attila folyamatos szemléleti beállítódása egyik alapesetének a fogalmát használva – egynémely „töprengésünket" is fölerősíti. Kérdésként vetődhet fel e mű címe egyik kulcsszavának, a *fejlődés* mibenlétének az értelmezése. A szerző többször is használja ezt az orientáló, irányt szabó fogalmat a szövegtest különböző pontjain is, így tehát nyilvánvaló a koncepcióbeli irányt jelölő szándék. Szemben azonban az egész tanulmány fogalomrendszerének kidolgozott és átlátható tisztaságával, a „fejlődés" fogalom mibenlétével kapcsolatban ez a tisztázás nem történik meg. Inkább csak önmagától értetődőnek, axiomatikus érvényűnek érezhetjük, gondolhatjuk.

Mert semmi kétség nem lehet egyrészt afelől, hogy a magyar költészettörténet általa itt kimetszett nyolc évtizedének költői világképei egyre összetettebbek, bonyolultabbak, egyre teljesebbek s minőségileg (is) mások. Nehéz azonban megválaszolni azt a kérdést, hogy – például – Ady Endre (klasszikusan kiforrott) világképe a „magasabb rendű minőség" értelmében is fejlettebb-e, mint az Arany János-i (szin-

tén a klasszikus, a *Toldi*-beli) világkép, a József Attiláé magasabb rendű minőség-e, mint az Adyé? Ugyszintén töprengés tárgya lehet a Toldi Miklós és a *János vitéz* hőse által megtestesített, ily módon elénk vetített két költői világkép egymáshoz közelinek a tételezése, illetve az egymástól *inkább különböző* tartalmának a megítélése. Jóllehet Tamás Attila többször is utal a *Toldi*, illetőleg a *János vitéz* emberképeinek bizonyos eltéréseire (Toldi kiegyensúlyozottabb, szilárdabb, céltudatosabb, emez inkább játékos, kissé szertelen, néha meseszerű főhős), de végül is a rokon világképbeli vonásokat tartja erősebbeknek, jellemzőbbeknek. Nem bizonyos azonban, hogy minden ponton – főképpen a két főhős jellemének, lelki habitusának a vonatkozásában – meggyőzően. Ugyanis Toldi Miklós némely – valóban meglévő – emberi gyarlóságával (például: hirtelen támadt haragjában gyilkol) szemben Kukorica Jancsi – János vitézként is – zabolátlan és felelőtlen természetű, sőt súlyos jellemhibák megtestesítője. Ha el is tekintünk gyakori nagyot mondásaitól, öntetszelgő gesztusaitól, nemigen tehetjük ezt a mások, a másik ember (még ha az „gonosz mostoha" vagy az őt szívesen fogadó, habár zsivány ember vagy éppen óriás is) ellen megnyilvánuló, *tudatosan életet kioltani* akaró (és ezt nagy örömmel gyakorló), bosszúálló ösztönei megnyilvánulásaival kapcsolatban. Valószínűleg meggyőzőbb lett volna Tamás Attila e könyvében Petőfi Sándor *tájleíró költészetének* az Arany *Toldi*jának a bemutatásához hasonló terjedelmű elemzését adni a *János vitézé* helyett. Föltehetőleg azért is, mivel – esztétikai szempontból legalábbis – éppen ez az egyik legértékesebb, a legsúlyosabb szegmens Petőfi Sándor lírai költészetében.

A *Költői világképek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig* a koncepció és az invenció szerves egységének a tekintetében is tudósi szintézis. Verselemzései érzékenyek és érzékletesek, valójában iskolateremtő erővel vonzóak. Meggyőződésünk szerint jóval több és hatását tekintve is szélesebb körűen fontos ez a könyv, hogy „csak" (azaz mintegy önmagában) tudományos értékét becsüljük. Személyes élménygazdagsága, dúsan termő asszociációs rendszere hibátlanul és hatásosan *működik:* az olvasó, a befogadó valódi irodalmi, esztétikai élményhez (is) jut általa. Mindezekhez járul még a szerzői magatartás egy másik – az előzőekkel egyenrangú – meghatározó jellegzetessége is: a fegyelmezettség, a már-már aggályos szakmai igényesség és a tiszta, világosan kirajzolódó, szigorú tudósi morál következetes képviselete

A töprengő, az aggályait is gyakran megfogalmazó Tamás Attila tárja az olvasó elé e mostani, második kiadás előszavában azt, hogy könyve néhány mondatát szívesen tenné nem létezővé. Jelölései nyomán könnyen rábukkanhatunk ezekre a mondatokra, ám azt kell megállapítanunk, hogy sem ezek, sem pedig a hatvanas évek eleje úgymond kötelező sablonjainak látszó utalások, hivatkozások, idézetek nem rínak ki a szövegösszefüggések egészéből. Mégpedig azért nem, mivel odavalók, mert adekvát helyük, szerepük, sőt fontosságuk van az adott gondolati építkezésekben. Hiszen például Lukács György egyik alapvetése (középpontban a nembeliséggel, valamint az emberi integritás védelme kiemelkedően fontos tételével) Tamás Attila számára is fontos ösztönzés volt (és maradt). Vagy például: Révai József-tanulmánya (könyve) Adyról ma is tanulságos és színvonalas munka. És hát magát Karl Marxot sem volna célszerű mindenestül kiiktatni a társadalomtudományos gondolkodás hivatkozási forrásai közül.

Tamás Attila kiteljesedett irodalomtudósi életműve úgyszólván mindvégig magán viseli első nagy munkájának gondolkodásmódját és fogalmi rendszerét. (Ez

a tény is azt mutatja, hogy valóban, szinte teljes szakmai fegyverzettel tűnt fel pályájának kezdetén.) Itt most csak három mozzanatot ragadunk ki: az „emberi teljesség", a művészi *érték*, valamint az „egyetemesség" fogalmait. Az *Irodalom és emberi teljesség* című kritika kötete már a címével is jelzi az irodalmi alkotások megközelítésének a fő szempontját és értékmérő igényét. (Bevezető írásában pedig e szemlélet koherens voltát erősíti meg, „egységes"; illetőleg „szervesen fejlődő" jellegét hangsúlyozza.) Ugyancsak kötetcímmel utalhatunk ennek a megközelítési módnak *értékközpontú* jellegére: az *Értékteremtők nyomában* című (1994-ben megjelent) tanulmánykötetre és a már idézett, *Töprengések az irodalmi értékről* (1993) című esszéfüzérre gondolva.

Mindkét eddig megjelent költő-monográfiájában az *egyetemesség* eszmény, az egyetemesség igény megjelenését és annak esztétikai értékét helyezte a vizsgálódás középpontjába Tamás Attila. Weöres Sándor költői életműve meghatározó ontológiai ismérveként például József Attila-i párhuzamot emel be érvrendszerébe, amikor is azt hangsúlyozza, hogy „mindkét költő azok közé tartozik, akik egyetemes összefüggések viszonylatrendszerében kutatják az ember helyét, ebben kívánják fölismerni és megjelölni az ember feladatait. Akik magukat is a mindenséggel kívánják mérni." (*Weöres Sándor*. Bp., 1978, Akadémiai Kiadó. 251.) Illyés Gyuláról írott monográfiájában a költő legkiemelkedőbb verseivel kapcsolatban is az előbbivel rokon sommázatot fogalmazza meg. „A más-más alakváltozatokban újra meg újra megjelenő viszonylagos állandókat kutatja, mint akinek jobbára évezredek, évtízezredek monumentális mozgástörvényei kötik le a figyelmét. Így alkot remekműveket. [...] Eleget tesz a művészet szakmai törvényeinek: újra és újra megalkot valamit, amit mások még nem hoztak létre. Enged a mélyben munkáló emberi sugallatoknak: továbbadja az életfolytatás sok évezredes ritmusát." (*Illyés Gyula*. Bp., 1989, Akadémiai Kiadó. 272.)

Tamás Attila eddigi négy évtizedes irodalomtörténészi, irodalomelméleti, kritikusi pályájának úgyszólván állandó témája József Attila költészete. Jó néhány eredeti és új szempontú résztanulmányt, valamint több teljes pályaképet is írt róla. Szeretnénk remélni, hogy az imént említett két monográfia kiegészül egy harmadikkal is: a József Attiláról írottal.

Monostori Imre

A közös múlt nyomában

CZIGÁNY LÓRÁNT: AHOL ÁLLOK, AHOL MEGYEK

Az emlékirat, az önéletrajz mindig is nagy szerepet töltött be a magyar irodalomban, elbeszélő irodalmunk és prózanyelvünk egyik forrásvidéke, különösen az erdélyi emlékírók (Árva Bethlen Kata, Bethlen Miklós, Tótfalusi Kis Miklós, Kemény János fejedelem és mások) műveiben, amelyek egyszerre adtak képet az emberi személyiség kialakulásáról, változásairól és a történelem menetéről az emlékíró személye körül. Az önéletírás hagyománya azóta is folyamatosan fennmaradt, a múlt század második felében Pulszky Ferenc és Teleki Sándor, a két világháború között Szomory Dezső, Szabó Dezső, Illyés Gyula és Remenyik Zsigmond, a közelmúlt irodalmából pedig Déry Tibor, Németh László, Vas István műveiben. Ezek a művek maguk is egyszerre adnak kortörténetet és beszélik el, akár regényes formában, az írói személyiség fejlődéstörténetét.

Czigány Lóránt új könyve (amelynek a Kortárs című folyóiratban közre adott részletei nyomán írója 1997-ben a folyóirat díját kapta) ennek a nagy múltú és gazdag memoárhagyománynak a nyomvonalán halad, és a műfaj „poétikája" tekintetében talán csak abban különbözik elődeitől, hogy mindig érezhető az emlékíróban megbúvó filológus, aki arra törekszik, hogy történeti-művelődéstörténeti „céduláit" is valamiképpen beépítse a memoár szerkezetébe. Ez a törekvése általánosságban sikerrel jár, és hozzájárul ahhoz, hogy az író „magyarországi tanulóéveinek" krónikájából színes korrajz legyen, amelyben egy egész nemzedék (az úgynevezett „ötvenhatos nemzedék": az én nemzedékem) ráismerhet saját tanulóéveire.

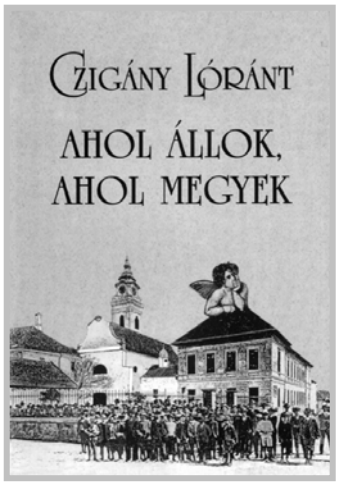

Az önéletrajzi beszámoló Czigány Lóránt születésétől: 1935 nyarától a levert forradalmat követő menekülésig: 1956 novemberéig mutatja be az író élettörténetét, egyszersmind ennek a két évtizedes mozgalmas és hányatott történelmi korszaknak az eseménytörténetét. Méghozzá szüntelenül (és indokoltan) megbontva az elbeszélés folyamatosságát, egyszer visszahátrálva korábbi történelmi időszakokba, például a szülőváros: Sátoraljaújhely társadalmi viszonyainak és kulturális atmoszférájának felidézése során, máskor előreszaladva az időrendben, az író emigrációs: angliai és amerikai tapasztalatainak felvillantásában. A személyes önéletrajz és a történelmi beszámoló mindezek ellenére lényegileg szigorú időrendben halad, ez teszi alkalmassá arra, hogy hitelesen világítsa meg több mögöttünk lévő korszak: a második világháború, az 1945–1948-as koalíciós idők, majd a sztálinista kommu-

Kortárs Kiadó
Budapest, 1998
1200 Ft

nizmus diktatórikus súlya alatt sínylődő „ötvenes évek" és végül a váratlanul, szinte csodaszerűen bekövetkezett ötvenhatos forradalom eseményvilágát és lelki történetét. Ennek során három vidéki magyar város: Gyöngyös, Sátoraljaújhely és Szeged jellegzetes karakterét is megrajzolja: ezek Czigány „magyarországi tanulóéveinek" színterei, otthonai és műhelyei.

A korrajz keretében való nemzedéki élmények és tapasztalatok jelennek meg, így a második világháború szorongató évei, az író apja ekkor mint tartalékos tiszt a keleti megszállt területen teljesített szolgálatot, a nyilas rémuralom, a kényszerű módon, a visszavonuló hadsereggel együtt nyugatra menekülő családok hányattatása, a koalíciós idők vidéki politikai küzdelmei, a „fordulat évét" követő irracionális és embertelen világ, az 1953-as, Nagy Imre első kormányzati ciklusához fűződő politikai „olvadás", Rákosi 1955-ös visszatérése a teljes hatalomba, a szovjet kommunista párt huszadik kongresszusát követő újabb enyhülés, amely már az ötvenhatos forradalom kirobbanását készítette elő, végül maguk a viharos forradalmi napok, amelyek minden bizonnyal nemzedékünk legnagyobb személyes történelmi élményei voltak.

Mindezzel együtt, a tankönyvekből ismerős történelmi események medrében ott lüktet a reménykedő és megcsalatott, előre jutni kívánó és megalázott ország élete. Czigány emlékiratának érdeme, hogy ennek a kétévtizedes történelemnek az ábrázolását nem igazítja hozzá a rendszerváltozás után megjelenő sarkos ítéletekhez, például annak a radikális közelmúlt-kritikának a követelményeihez, amely utólag igen határozott bírálatot mond a kommunista korszak jelenségeiről és túlélőiről. Ez a radikális bírálat nem egyszer olyan embereknek a fellépésével függ össze, akik korábban éppen a „kemény" avagy a „puha" diktatúra kiszolgálói és haszonélvezői voltak. Czigány nem tartozott közéjük, ezért megengedhette magának az árnyalt és méltányos ítélkezést, és felidézhetett olyan, esetleg saját kezűleg fogalmazott szövegeket is, amelyek máskülönben a diktatórikus korszak nyelvezetén jelentettek be elhatárolódást a hivatalosság intézkedéseitől.

Az emlékirat hitelességét természetesen a történelmi események valószínű bemutatása alapozza meg, ezt a hitelességet azonban még jobban érzékelteti azoknak a kor természetére és a kor embereinek viselkedésére jellemző apróságoknak a felvonultatása, amelyeket a múlt század neves francia irodalomtörténet-írója, éppen saját historikus módszerének jellemzése során, „petit fait significatif"-oknak (jellegzetes apró tényeknek) nevezett. Ilyen „apró tény" például az 1947-es választások „kékcédulás" csalásainak leírása. E manipulációk során a kommunista párt, miként Czigány elmondja, attól sem riadt vissza, hogy egy teherautó-rakomány elmebeteget utaztasson városszerte, és szavaztassa le őket több alkalommal is a saját listájára. Ilyen a békekölcsön-jegyzések ravasz dramaturgiájának ábrázolása, a Rákosi-féle „népköztársasági" címer fogadtatásának emléke, vagy éppen az „amerikai imperialisták" fondorlatos kártevő próbálkozásának tulajdonított kolorádóbogarak magyarországi megjelenésének felidézése és még ezer korfestő apróság, amely mind azt szolgálja, hogy eleven közelségbe kerüljön hozzánk az „ötvenes évek" mára elfeledett nyomasztó világa.

Czigány Lóránt, mint mondottam, filológusként kutatja fel és rögzíti „életének és korának" eseményeit. Ezért számtalan korfestő vagy pusztán életrajzi adatot közöl, így az emlékiratban szóba kerülő személyek vonatkozásában. Megvallom, mint kritikus olvasó, kerestem, hogy mikor kapom rajta valamilyen tévedésen vagy elíráson, már csak annak következtében is, hogy a megörökített események egy nagy részéről (például az egyházi iskolák

államosításáról, az ötvenes évek közepének egyetemi viszonyairól vagy az ötvenhatos forradalom eseményeiről, igaz nem Szegeden, hanem Budapesten) nekem magamnak is személyes emlékeim vannak. Alig találtam valami tévedést. Pontosabban kettőt: a cserkészszövetséget nem 1946-ban, hanem 1948 késő tavaszán oszlatták fel (pontosabban olvasztották az úttörőmozgalomba), ezt onnan tudom, hogy az 1948. március 15-i centenáriumi felvonuláson még a piarista cserkészcsapat kötelékében: cserkésznyakkendővel, liliomos jelvényes cserkészsapkában vettem részt, és utána talán egy hónappal tettem le a cserkészfogadalmat, közvetlenül a feloszlatás előtt. A másik tévedés: Kádár János nem az 1989. június 16-i Nagy Imre-temetés előtt „nem sokkal" halt meg, hanem július 6-án, és még kései büntetésként alkalma volt végignézni a temetési szertartást televíziós készülékén, amelyet a hírek szerint dühében összetört. Máskülönben Czigány filológusi lelkiismeretességgel mutatja be a korszakot, emlékirata ilyen módon történeti forrásként használható.

Az emlékirat természetesen hiteles képet ad az ábrázolt korszak kulturális életéről, a művelődési viszonyairól és irodalmi csatározásairól is, már amennyire mindez a sátoraljaújhelyi gimnázium, majd a szegedi bölcsészkar világában megjelent. Czigány Lóránt visszaemlékezéséből kitetszik, hogy milyen sivár volt az „ötvenes évek" szellemi élete, amelyet mindenekelőtt a „szocialista" szovjet kultúra termékei és ezek hazai epigonjai uraltak. Ugyanakkor arra is rámutat, hogy szinte mindenütt jöttek létre olyan baráti társaságok, kisebb szellemi csoportosulások, amelyek Bibó István nevezetes meghatározása szerint a „szabadság kis köreit" alkotva adtak teret az igényesebb, önállóbb gondolkodásnak és tájékozódásnak. Úgy történt ez a sátoraljaújhelyi diákok és a szegedi bölcsészhallgatók között egyaránt: ezek az általában szervezetlen és a hatóságok figyelő tekintetét elkerülni igyekvő kis baráti körök, közösségek tették lehetővé azt, hogy 1956 tavaszától kezdve ismét teret kaphatott a szabadabb gondolkodás, az értelmiségi felelősségtudat, amely azután történelmi erővel robbant ki 1956. október 23-án.

Természetesen a korszak művelődési életének hiteles bemutatását is igen sok „apró jellegzetes tény" felidézése egészíti ki. Talán ezen a területen vannak igazán az önéletírás szerzőjével közös emlékeim: Czigány Lóránt könyvét ebben a tekintetben nem egyszer úgy olvashattam, mint a saját tanulóifjúságom krónikáját. A memoár részletekbe menően szól mindarról, ami az ötvenes évek közepén (az első: 1953-as „olvadás" és az 1956-os forradalom közötti időben) az egyetemi ifjúságot, a fiatal értelmiséget foglalkoztatta. Úgy *Az ember tragédiája* körüli küzdelmekről, hiszen amilyen felemelő élmény volt Madách művének 1954-es felújítása a Nemzeti Színházban (Bessenyei Ferenccel, Szörényi Évával és Major Tamással a főbb szerepekben), olyan leverő volt Lukács György 1955-ös értetlen bírálata, amely arról tanúskodott, hogy a nemzetközi téren is elismert marxista filozófus alig tanúsít esztétához méltó empátiát a magyar irodalom legnagyobb művei iránt. Czigány másképpen is gyakran foglalkozik a *Tragédiá*val, szinte esszészerű betétek keretei között és elemezve történelemfilozófiai és irodalmi tulajdonságait (mint többször is utal rá, Madách művéhez hasonló indíttatásokat csupán Karinthy Frigyes műveitől kapott!).

Az „ötvenes évek" kultúrájának világát feleleventve ad képet a kor irodalmának és általában művészetének zajos, esetleg sokat vitatott eseményeiről. Azokról a művekről, amelyek a magyar irodalom korábbi tetszhalott állapota után egyszeriben a hagyományos magas színvonalon tanúsították azt, hogy irodalmunk ismét vállalja a nemzet szellemi irányításával együtt járó

bátorságot és felelősséget. Úgy számol be az önéletírás Illyés Gyula új verseiről, kiváltképp a korszakos jelentőségű *Bartók* című költeményről, amely akkor a szellemi ellenállás valóságos jelképévé emelkedett, vagy Juhász Ferenc költeményeiről, például *A tenyészet országa* című 1954-ben megjelent „lírai eposzról", amely Dózsa György parasztforradalmát idézve „megmagyarázhatatlanul a forradalomra (mármint 1956-ra P. B.) utalt". Hasonlóképpen eleveníti fel Márai Sándor nagy emigrációs siratójának: a *Halotti beszéd*nek 1955-ös magyarországi megjelenését, amely a Művelt Nép című hetilapban Tamási Áron válaszának kíséretében volt olvasható és keltett általános feltűnést. A sort folytathatnám tovább, az emlékirat felidézi a Bartók művei körüli küzdelmeket, a korszak nagy magyarországi filmélményeit, közöttük Fábri Zoltán *Hannibál tanár úr* című művének 1956 őszi bemutatóját, és természetesen kellő részletességgel a szegedi irodalmi és művészeti élet akkori eseményeit, például Szabó Lőrinc 1956-os előadóestjét, a Tiszatáj akkori tevékenységét, mindezek ugyancsak hozzájárultak az „ötvenhatos" nemzedék eszmélkedéséhez (persze azokéhoz, akik Szegeden végezték tanulmányaikat).

A személyes hitelességgel előadott eseménytörténetnek igen sok olyan szereplője van, akinek neve azóta országosan ismertté vált, például a sokáig háttérbe szorított, majd Franciaországban nemzetközi hírnevet szerzett Cziffra György vagy az ugyancsak kiváló zenész Vásáry Tamás, máskor viszont az önéletírás olyanokról tesz említést, olyanokat mutat be személyes közelből, akik az „ötvenhatos" nemzedék vagy az irodalmi élet köreiben szereztek maguknak megbecsülést. Ilyen a szegedi egyetem több hallgatója, például Széles Klára, Ilia Mihály és Kovács Sándor Iván: ma jó nevű irodalomtudósok, vagy az 1956-os Mefesz szegedi megalapítói, illetve a szegedi forradalmi események vezető személyiségei, például Perbiró József professzor, a szegedi Forradalmi Tanács elnöke (aki a megtorlások során tizenöt éves börtönbüntetést kapott), Kiss Tamás, a szegedi Mefesz egyik alapítója, majd elnöke és Lazur Barna, az egyetemi nemzetőrség nemrégiben meghalt parancsnoka (a megtorlások során őket is hosszabb börtönbüntetéssel sújtották). Talán érdemes lett volna az emlékirat végére elhelyezni egy névmutatót, amely néhány szóval megvilágítja a szereplők további sorsát.

Czigány Lóránt visszatekintése a magyar értelmiségi ifjúságnak-fiatal értelmiségnek azt a küzdelmét eleveníti fel, amely a szellemi felszabaduláshoz, az intellektuális autonómia kivívásához vezetett, mindenekelőtt azoknál, akik akár a nyugati világban, akár itthon maradva fenn tudták tartani hűségüket az ötvenhatos eszmények iránt. Az itthonmaradás többnyire nem járt együtt a „belső emigráció" vállalásával, az „ötvenhatos nemzedék" Magyarországon maradt tagjai, miután a megtorlások korának vége lett, és kiszabadultak a börtönből, az internáló táborból, megszüntették rendőri felügyeletüket, többé-kevésbé ismét szabad (ámbár mindig gyanakvással kezelt és megfigyelt) emberekké váltak, általában értelmiségi pályákon helyezkedtek el, és arra törekedtek, hogy az értelmiségi függetlenség valamiféle státusát alakítsák ki a maguk számára. A hetvenes évekre az irodalmi, a tudományos és a művészeti életben már komolyabb pozíciókat szereztek, valójában az ő erőfeszítéseik érték el, hogy a nyolcvanas években megkezdődött a diktatórikus hatalom csendes eróziója, és az évtized végére végbe mehetett a történelmi fordulat. Az itthon élő és a nyugati világban elhelyezkedő „ötvenhatos" fiatal értelmiségiek tevékenysége ebben a tekintetben jól kiegészítette egymást, ez Czigány Lóránt emlékezéseiből is kiderül.

Az emlékező mindazonáltal azt is hitelesen érzékelteti, hogy az „ötvenhatos

nemzedék" tagjainak igen súlyos lelki válságokkal, sőt frusztrációkkal kellett megküzdeniük. Mindenekelőtt annak következtében, hogy tanulóéveik során nem választhatták meg szabadon az elsajátítandó tudást, nem juthattak hozzá azokhoz a könyvekhez, amelyek szellemi fejlődésüket elsőrendűen elősegíthették volna, egyáltalában nem álltak rendelkezésükre olyan lehetőségek, mint a hasonló korú angol, francia (nyugat)német fiataloknak. De hadd szóljon maga az emlékező: „A könyvtelen világnak ez a keserűsége a mai napig megmaradt bennem. Nem tájékozódhattam kedvem szerint a legfogékonyabb koromban. Nem járhattam be a fiatalság felfedezőútját a maga természetes kacskaringóival és lépcsőivel, ahogy következnek egymásból és egymás után. Ez nemcsak az én személyes sérelmem, egy egész korosztályé. (...) Egy egész nemzedékben Jób-komplexus alakult ki. A bibliai Jób szüntelen büntetéséből arra a következtetésre jutott, hogy hiába töltötte jámborságban életét, mégiscsak kellett, hogy bűnöket kövessen el, hiszen Isten állandóan bünteti! A büntetésből indukálta tehát a bűn elkövetését. Úgy járt korosztályom is, olvasottságuk hiányát a kulturális politika tilalomfái okozták, de egy idő után mégis úgy érezték: tájékozatlanságuk a saját hanyagságukból fakad. Ők követték el a bűnt, nem ellenük vétettek. A magyar értelmiség ma is görcsösen túlkompenzál: szinkronban lenni bármi áron is mindennel, ami nyugaton történik (a szörnyű hanyagság miatt vezekelni kell!). A jelszó ma már nem annyira csatakiáltásszerű, mint korábban, bár még mindig évtizedekre van szükség, hogy alacsonyabbrendűségi érzéséből kigyógyuljon az értelmiség, hogy elmúljon a lázas színlelés: mindent, de mindent olvasott, a tegnap délutáni legfrissebb kiadványokat is." Elgondolkoztató szavak és alighanem találóak: a magyar és általában a közép-európai értelmiség görcsös igyekezetéről vallanak, ez az igyekezet valóban mindig arra törekszik, hogy az értelmiség akár saját értékeinek megtagadása árán) minél „nyugatiasabb" legyen.

Czigány Lórántnak a fiatal értelmiség tájékozódásáról és nevelődéséről rajzolt, kritikus megfigyeléseket sem nélkülöző képe már átvezeti az olvasót abba az epikai övezetbe, amelyben az írói személyiség kialakulásával találkozik. Már utaltam arra, hogy az önéletrajz nem kívánja (több mai emlékezőhöz hasonlóan) átrajzolni a bejárt pálya ívét, és noha egyértelműen beszél arról, hogy a fiatal Czigány Lóránt már csak családi indíttatásai következtében sem adott hitelt a kommunista ideológia rögeszméinek és az állami propaganda hazugságainak, azt is elárulja, hogy mint gimnazista, majd mint egyetemi hallgató megpróbált beilleszkedni abba a rendbe, amely számára egyedüliként adva volt. Természetesen tagja lett a hivatalos ifjúsági szervezetnek, egy-két alkalommal küldöttként ennek felsőbb szintű tanácskozásain is megjelent, 1956 nyarán egy szegedi diákdelegációval, a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség jóvoltából, Prágába is eljutott, és a Szegedi Egyetem című lap szerkesztésében is szerepet vállalt. Mindez nem vezetett a korban nem ritka tudathasadásos kétlelkűséghez: az ifjú bölcsész pontosan tudta, hogy meddig tart a beilleszkedés és hol kezdődik a kollaboráció. Valójában ezt a „tudást" is az „ötvenhatos nemzedék" tapasztalatai, felismerései nyomán alakította ki.

Kezdem észrevenni, hogy Czigány Lóránt önéletrajzának közelítése során mindegyre az 1956-os magyar forradalom élményeihez és eszményeihez jutok. Nem véletlenül, minthogy az önéletrajz epikai távlatát és drámai betetőzését is 1956 októbere és novembere képezi: egy fiatal értelmiségi nemzedék történelmi vizsgája, egyszersmind legszemélyesebb történelmi élménye és tapasztalata. Valóban, aki egyetemistaként, az akkori események

tanúja- vagy résztvevőjeként átélte azokat a véres és katartikus napokat, az többé nem szabadulhatott tőlük. Czigány Lóránt emlékezéseinek is a forradalom szegedi napjait bemutató fejezet *(A forradalom közkatonája)* a végső pontja, ez épít mintegy boltozatot az egész élettörténet fölé. Ezután már új korszaknak kell kezdődnie, éspedig nemcsak az emigrálás következtében, hanem azért is, mert többé semmi sem történhet a korábbi idők rendje szerint: 1956-tal mind a Horthy-korszak, mind a Rákosi-korszak elveszítette történelmi jelentőségét vagy legalábbis új megvilágításba került.

Átalakult az emlékíró személyes sorsa és világa is. Mint tudható, Czigány Lóránt 1956 novemberében Ausztriába menekült, majd onnan Angliába került, és 1956 élményének, emlékének és örökségének minden bizonnyal döntő szerepe lehetett abban, hogy irodalomtudósként, könyvtárosként, az emigrációs magyar szellemi mozgalmak ismert képviselőjeként, később a hazai értelmiséggel kezdeményezett dialógus szervezőjeként mindig is a magyar kultúra, a szellemi Magyarság, (Illyés szavával) a „haza a magasban" elkötelezettségében tevékenykedett. Önéletrajza ilyen módon a szellemi hűség könyve is, a Kisfaludy Károly nevezetes verséből *(Szülőföldem szép határa)* választott cím: „Ahol állok, ahol megyek" maga is ezt tanúsítja. Nagyon remélem, hogy már készül az önéletrajz folytatása, amely az ötvenhatos eszmék történelmi (de nem maradéktalan) győzelmét követő hazatérésről is számot ad.

Pomogáts Béla

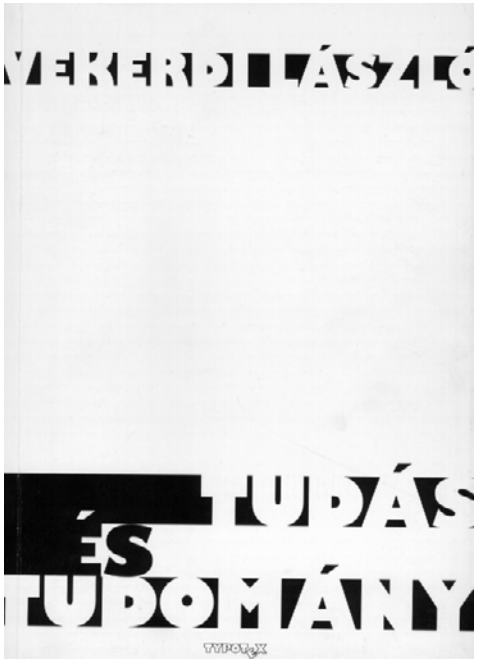

TÓTH ATTILA

Alföldnyi szív lüktet képeiben

CS. PATAJ MIHÁLY FESTÉSZETÉRŐL

Szeged képzőművészei között immár a korosabb mesterek között tarthatjuk számon az egyébként örökifjú festőt, Cs. Pataj Mihályt. Pályája alakulásában meghatározó volt a szülőföld, a békési táj ihlette élményanyag. Békéscsabán született 1921-ben, a Képzőművészeti Főiskolát Rudnay Gyula tanítványaként végezte 1940–47 között. Később tanárként működött egy rövidke évtizedig a szépséges alföldi környezettel megáldott Szarvason, majd a hatvanas évek elején Szegedre került, ahol a tanárképző főiskola művésztanáraként, majd tanszékvezetőjeként zárult művészetpedagógusi pályája. Festőként, rajztanárként és főiskolai tanszékvezetőként – ahogyan ma is, szellemi frissessége, alkotó ereje teljes birtoklásával – egy sziporkázóan szellemes, víg kedélyű, bohém, de mégis belül fegyelmezett személyiség nyilvánul meg mackós alakjában. Magával ragadó szenvedélyességgel tanította hallgatóit, személyes példájával győzködve őket – bennünket tanítványokat – a látványvilággal kialakítható személyes és bensőséges viszony megteremtésének hite szerint egyetlen lehetséges és igaz voltáról.

Művészetpedagógusi pályája során eredményes és nemzetközileg jegyzett színelméleti kutatásokat is folytatott. Visszatekintve az immár félévszázadnál nagyobb időt átívelő pályájára elsősorban mégis festőként ismert és elismert Cs. Pataj Mihály. Vele kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a pedagógus és művész kettős szerepvállalása mögött egy imponálóan termékeny alkotót kell látnunk, aki számára életforma a festés. Számos egyéni kiállítása, külföldi tárlata mögött egy nagyon kemény alkotó személyisége volt az aranyfedezet. Számára a festés olyan napi foglalatosság, ami egyúttal kételyekkel, lelki vívódásokkal terhes küzdelem, szellemi és lelki újjászületés is.

Ma már kijelenthetjük, hogy Cs. Pataj Mihálynak tartalmas festői és művészetpedagógusi pálya adatott meg. Ha van ma még jelentősége annak, hogy a képzőművészeti főiskolán Rudnay Gyula volt a mestere, akkor tekintsük ezt a körülményt úgy, hogy kiváló mestertől tanult és ezzel magasra állíttatott a festői mérce pályáján. Ha festői oeuvrejében a rá jellemző karaktereket keressük, akkor elsőként a drámai érzékenységet fedezhetjük föl. Az alföldi festőfőiskola földszagú, természetközeli és egyúttal szimbolizmusra is törekvő rokon vonásait ismerhetjük föl képein. A főiskolán tehetségét próbáló békési festőpalánta mindenesetre rokonnak érezhette Rudnay mester példamutatásában a drámai érzékenységet, a tájábrázolásban az alföldi környezethez oly nagyon illeszkedő sötét tónusok alkalmazását, mert később festészetének ez lett a legfontosabb jellemvonása.

Pályáját végigkíséri a magyarság sorskérdései iránti érzékenység, a történelem, a régmúlt idők látomásos megélése és képi feldolgozása. Ha nem is kapcsolhatók rendszerbe a festői pályáján gyakorta felbukkanó történelmi tárgyú kompozíciói – ide sorolva a pusztuló alföldi tanyavilág drámáját megidéző képeit is –, azért mindig foglalkoztatták ezek a kérdések. Mindez alighanem arra vezethető vissza, hogy szenvedé-

lyesen vonzódott mindig is a régészet, a történelem tudományához és magas szinten foglalkozott mestersége alapvető problémájával, a színelmélettel. Ilyen készségek birtokában magabiztosan nyúlhatott ecsetjéhez, fametsző grafikusként a metszőkéshez.

A pálya alakulásában az is perdöntő, hogy annak földrajzi útvonala Békéscsaba–Szarvas–Szeged háromszögén belül maradt. A békési szülőföldre egész festészetének földszínekkel gazdagon megtermékenyített színvilága emlékeztet, no meg a Cs. betű, ami a csabai származásra utal. Szegedhez viszont a maga kötötte elbonthatatlan szálak, alkotó évtizedeinek legértékesebbjei, azaz festői életművének szinte egésze kötik. Cs. Pataj Mihályban ma városunk nagyra becsült alkotóját, szenvedélyes festői szorgalommal munkálkodó lírikus festőjét tisztelhetjük.

Ebben az életrajzi és szellemi koordináta rendszerben Cs. Pataj Mihály festészetének jól felfedhetők jellemző sajátosságai. Mindjárt a legszembetűnőbb, hogy festészetének talán egyik legbiztosabb pillére egy századunkban már-már anakronizmusként megnyilvánuló bizáncias-ortodox szellemiség festői kinyilatkoztatása. Különösen a hetvenes évektől uralkodott el festői látásmódjában a lelkesült világra-csodálkozás, a keleti kereszténység vallásos érzelemvilágában, szertartásosságában megmerítkező pompakedvelés, az aranyló színárnyalatokban tobzódó színhasználat.

Az alföldi festőiskola szülőföldjén, Vásárhelyen és Szegeden önálló szellemiséget képviselnek és párhuzamok, rokonok nélküli festői törekvésként vannak jelen bizáncias szellemű látomásos, kollázsszerű kompozíciói. Számos variációban lényegét tekintve ugyanaz a szellemtörténeti probléma foglalkoztatja. Kik vagyunk, honnan jöttünk, mi történt velünk itt az Alföldön, a keleti és a nyugati kultúrák, népek keresztútján. Kompozíciói szinte lételméleti súlyú problémákat feszegetnek. Az európai kultúra egymásra rétegződő szegmensei nála képi metaforákban jelennek meg. Álomszerű látomásokba rendezi a lét, az elmúlás, a szépség, az égi és földi szerelem, a hit és a történelmi körforgás attribútumait. Így kerülnek egyenrangú elemekként a madonnaképek, freskótöredékek, libbenő foszlott függönyök, szépséges asszonyarcok, s az anyaföldbe roskadó alföldi tanyák vakolatrögei egymás társaságába. Alapélménye az emberi létezést századunkban teljesen átformáló modernizáció és a hagyományvesztés drámai egymásnak feszülése. Mesterünket sorsszerű elkötelezettséggel foglalkoztatja ez az élmény. Félig szürrealisztikus kompozícióin megszállott alkotói kitartással mélyítheti a törvénytáblák, ikonok, ablakkeretek, madonna- és asszonyarcok szimbolizmusának festői lehetőségeit. Mintha egy nagy összegző festői vállalkozásra készülne és a tanulmányok páratlanul izgalmas sorozatát tárná közönsége elé.

A második pillért festészetében az alföldi táj, a szülőföld szeretetének élménye építette föl. Cs. Pataj Mihályt olyan festőnek ismerhetjük, aki, mióta ecsetet vett kezébe, egyetlen dolgot művelt: annak a hazának szeretetét festette, amely festői szellemének éltető erőt adott. Ilyen értelemben egy témájú festő, akit ez az egyetlen, meghatározott élmény tartott foglyaként egész festői munkálkodásában. Egy interjúban lelkesülten fogalmazta meg, hogy az alföldi sík és a végtelen égbolt kozmikus csókjából születik minden: a virág, az élet, a szépség, a történelem, s maga az elmúlás is. Alföldnyi szív lüktet tájképein földszagú színei, széles horizontjai, indulatosan felületre hordott festékfoltjai mögött. Szinte nincs egyetlen tájképe sem, amelyen ne jelenne meg ennek a kozmikus természeti násznak valamilyen jele. Ennek megnyilvánulását kell látnunk a képek előtérében monumentálisra növesztett vadvirágokban, az égitest-létbe transzponált napraforgók lángoló szirmaiban, de a szeszélyesen kozmikussá tágított virágkompozíciók színpászmáiban és alakzataik dinamikájában is.

A szülőföld nemcsak élményanyag számára, szimbolizmusának is ihletője. Megszállottan keresi a barbár hagyományvilág és a civilizáció egymásrahatásait. Úgy talált rá a szuszékra, a kelengyeládára mint mágikus jelentésekkel felruházott bútordarabra. Azt hiszem, Cs. Pataj Mihály legautentikusabb festői megnyilatkozásai a szuszék – szimbolika ihlette alkotásai révén születtek meg. Archaikus formájával a bölcső és a koporsó alakzatát magába olvasztó, jellegzetesen az alföldi hagyományvilághoz és a női sorshoz kötött bútordarab nagyon gazdag szimbolikával termékenyítődött meg munkálkodása nyomán. A hatvanas évek derekától jó egy évtizedig volt ihletője ez a bútor, ami alighanem kézenfekvő festői bravúrokra is serkenthette őt, hiszen ebben az időszakban látásmódját nagyon erősen átitatta a konstruktivizmussal, expresszionizmussal jegyben járó alkotói szemlélet. Vitathatatlan tény, hogy Cs. Pataj Mihály szuszék kompozíciói révén egyéni jelkinccsel gazdagította a hazai piktúrát.

Fölvetődhet bennünk a kérdés: hogyan fogalmazható meg Cs. Pataj Mihály piktúrájának lényege? Azt hiszem, festészetének jellegzetességét az adja, hogy témáit részben az érzékelt, részben pedig a tudott valóságból meríti. Képeinek különös varázsa, érzelmi és intellektuális élménye ebből a kettősségből fakad. Képeinek látványelemei töredékesek, ahogyan az emlékezet szubjektív szűrőjén fennakadt valóság is az. Képein ugyan felidéződnek a békési és a csongrádi táj töredékes elemei, de mindig minden túl is mutat önmagán. A törött ablakkeret, a kidőlt kapu, a porladó vakolat, az esőáztatta vályogfal az elmúlás szüntelen jelenlévő rekvizitumai. Mindehhez az enyészetet képviselő festői szövethez meghökkentő elemként társulnak a szépséges madonnaarcok.

Cs. Pataj Mihály bizáncias pompájában fürdő festészetét látva azt gondolhatnánk, hogy messze távolodott a szülőföld, a békés-csongrádi táj földszagú valóságától, ami olyan markánsan jellegzetessé és izgalmassá tette korai műveit. Úgy vélem, hogy éppen most, szinte félabsztrakt képeivel tér vissza igazán a szülőföld meghatározó élményéhez. Az utóbbi évtizedben festői tematikája néhány motívum variánsára és a mester életművében legmaradandóbb tematikákra szűkült. Azt hiszem, hogy a festészetet mégsem lehet leltárrendbe szorítani, Cs. Pataj Mihály festészetét különösen nem, hiszen számára a külvilág motívumai belső indítékokkal forrnak egybe és megfestett témái – igazi festőre jellemzően – festői problémákká lényegülnek, megoldandó feladattá vagy gyakorta alkotói improvizációvá. Életműve tárlatának egésze a bizonyság rá, hogy azt festi, ami alkotóként legmélyebben megérinti. Ez a festészet az idővel és magával az elmúlással pöröl, miközben a pillanat varázsában az időt őrzi, az alföldi emberek kollektív emlékezetét.

Szerkesztői asztal

Látó–Tiszatáj-est volt május 20-án a Somogyi-könyvtárban. A marosvásárhelyi folyóiratot *Gálfalvi György*, lapunkat *Olasz Sándor* képviselte. Közreműködtek: *Dálnoky Zsóka, Flórián Antal, Sinka Károly* színművészek.

*

Május 26-án *Jókai Anna* találkozott szegedi olvasóival. A Dél-Alföldi Bibliotékában rendezett irodalmi estet lapunk főszerkesztője vezette.

*

A József Attila Tudományegyetem június 4-én avatta díszdoktorává *Fejtő Ferenc* írót, szerkesztőt, publicistát, valamint *Claudio Magris* írót, a torinói és trieszti egyetem tanárát. Székfoglaló előadásukat hamarosan közli a Tiszatáj.

*

Néhány szerzőnkről. BÁRDOS B. ARTHUR Dortmundban él, Az el nem hangzott párbeszéd c. verseskötetét az elmúlt évben adta ki a Tevan. VESZELKA ATTILA Szegeden él, eddig megjelent munkái: Túlélhetetlen éj, Canopus, Hölderlin utolsó verse, Kettőskereszt. PÜNKÖSTI ÁRPÁD író, újságíró, a Népszabadság főmunkatársa. Riportjainak, szociográfiáinak legutóbbi gyűjteménye A kor szerelme címmel jelent meg. TÓTH ATTILA a Csongrád Megyei Közgyűlés munkatársa, a Szeged szobrai c. kötet szerzője.

Augusztusi számunk tartalmából:

GERGELY ÁGNES, BRASNYÓ ISTVÁN, TORNAI JÓZSEF, SIMAI MIHÁLY, VERESS MIKLÓS versei

PÜNKÖSTI ÁRPÁD: Gerinctáji történet II.

Szimbólumok és identitás (néprajzi összeállítás)

„Honnan jövünk? Mik vagyunk? Hová megyünk?"
(*Tornai József, Szenti Tibor, Gróh Gáspár* írása)

Hollósi Zsolt beszélgetése *Varga Mátyással*

„A Tisza-parton mit keresek?”

Ady Endre izgatott kérdését/felkiáltását valószínűleg minden olyan művész és tudós magáénak érezheti, aki vidéken próbál – olykor méltánytalan helyzetben – jelentőset, a „helyi értékrenden” messze túlhaladót alkotni. A Tisza-parton azonban nemcsak a lelki nyugtalanság, hanem az elszántság verse. Ezért is választottuk a híres sort sorozatunk címéül, melyben a magyar kultúra és tudományosság Szegedhez is kötődő jeleseit kívánjuk megszólaltatni.

„Herder szavai ma is időszerűek”

BESZÉLGETÉS FRIED ISTVÁN IRODALOMTÖRTÉNÉSSZEL

A magyar tudományosság képviselői közül idén Fried István irodalomtörténész, a József Attila Tudományegyetem Összehasonlító Irodalomtörténeti Tanszékének vezetője kapta a hamburgi Alfred Toepfer Alapítvány immár harminchatodszor odaítélt Herder-díját. Fried professzor május 4-én a bécsi egyetemen – a szegedi egyetem főállású oktatói közül elsőként – vette át a rangos nemzetközi tudományos elismerést. A neves komparatista pályája rendhagyó módon indult, a magyar szak elvégzése után hosszú évekig budapesti peremkerületi általános iskolákban tanított, majd tizenegy éven át az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosa volt. Tudományos karrierje igazából a nyolcvanas években ívelt fel, amikor a JATE adjunktusa, docense majd tanszékvezető egyetemi tanára lett. Sorra jelentek meg tanulmánykötetei (többek között a *Kelet- és Közép-Európa között*, a *Monarchiakarnevál az irodalomban*, a *Tíz híres regény*, az *Utak és tévutak Kelet- és Közép-Európa irodalmaiban*, a *Márai Sándor titkai nyomában*, *Az érzékeny neoklasszicista*, az „egyszer mindenkinek el kell mennie Canudosba” és a legutóbbi, az *Irodalomtörténések Kelet-Közép-Európában*), amelyek az irodalomtudomány legkülönbözőbb területein szerzett alapos felkészültségét bizonyították. Munkatársaival nemzetközileg is elismert komparatisztikai műhelyt hozott létre a szegedi egyetemen. Fried professzorral – aki az MTA Irodalomtudományi Bizottságának társelnöke is – tanszéki dolgozószobájában a Herder-díj kapcsán pályájáról, Szegedhez fűződő kapcsolatáról és kutatói terveiről beszélgettünk.

– Professzor úr, emlékszik rá, milyen hatásokra fordult érdeklődése az irodalom felé?

– Egy afféle polgári családban, amelyben felnőttem, a gyermeknevelés szerves részének tekintették a zongoratanítást. Tehetségesnek bizonyultam, olyannyira, hogy egészen tizennyolc éves koromig a zongoraművészi pálya lehetséges alternatívának tűnt. Akkoriban azonban már kellő kritikával tudtam hallgatni a játékomat, rájöttem, hogy a közönségnek és nekem is jobb lesz, ha nem leszek zongoraművész. Megmaradt viszont az az előnyöm, hogy a zenét nemcsak a pult túlsó oldaláról, hanem az innensőről is tudom fogni és „eladni". Erős zeneszeretetem máig megmaradt, a klasszikusok mellett már egész fiatalon a modernek – elsősorban Bartók és Sztravinszkij – iránt is feltámadt az érdeklődésem. Visszatérve az irodalomhoz: egy negatív fordulat pozitívvá vált az életemben, amikor a hatodik gimnázium harmadik hetében közölték, hogy ezentúl nem az imperialisták nyelvét, az angolt fogjuk tanulni, hanem a szocialistákét, az oroszt. Az orosz nyelvet hamar megszerettem. Bizonyára közrejátszott ebben az is, hogy akkor már elolvastam magyarul a *Bűn és bűnhődés*t, és valószínűleg nem tudatosan, de különbséget tettem a hatalom birtoklóinak és elszenvedőinek nyelve között. Hiszen szinte nem volt olyan orosz író, aki ne kényszerült volna emigrációba, belső emigrációba vagy legalábbis egy szibériai „nyaraláson" részt ne vett volna. Az orosz irodalmat, Puskint, Dosztojevszkijt mindig nagyra értékeltem, és felfedezésszámba ment számomra az orosz szimbolizmus. Mindez segített abban, hogy rájöjjek: a hivatalos tudat mellett létezik egy nem hivatalos is, amely legalább olyan fontos, legalább annyira történelemalakító. Később, amikor Bahtyint olvastam, szinte viszontláttam mindazokat az érzéseket, amelyek 16-18 éves koromban az orosz nyelv tanulása közben, a párbajban legyilkolt Puskin és Lermontov olvasása közben támadtak bennem.

– *Gondolom, jó tanárok is kellettek ahhoz, hogy már gimnazistaként közel került az orosz irodalomhoz.*

– Nem emlékszem rá, mennyire voltak jók akkoriban a gimnáziumok, de abban biztos vagyok, hogy egészen az 1960-as évekig jó tanárok tanítottak. Jól tudtak nyelvet oktatni, hiszen orosztanárok többnyire azokból lettek, akik korábban angolt, németet, franciát vagy latint tanítottak. A száraz, unalmas, vonalas tankönyvekből olyan módszerekkel tanították az oroszt, amelyekkel sikerült kedveltté tenniük. A gimnáziumban olyan nyelvi alapot szerezhettem, amely lehetővé tette, hogy később szépirodalmi műveket is olvassak. A muzsika mellett az irodalom mindig is érdekelt, csak a zene jó ideig erőteljesebbnek bizonyult. Máig nosztalgiám van, ha egy jó koncertet hallok, hogy miért nem lettem muzsikus.

– *A gimnázium után az ELTE következett. Kik voltak a meghatározó professzorai?*

– Latin szakra jelentkeztem, de magyar szakra vettek fel. Olyan régi, legendás, volt Eötvös-kollégiumi tanárokkal találkoztam ott és másutt, akik több nyelvet tudtak, több művészeti ágban is járatosak voltak. Szinte úgy telt fiatalságom, mintha magániskolába jártam volna. Szauder József, Sziklay László, Hadrovics László és Gáldi László magatartásukkal egy olyan ethoszt fogalmaztak meg számomra, amely a mai napig erőt ad ahhoz, hogy elviseljem, ami eddig történt velem, és ami ezután rám vár. Ezek a tanárok a harmincas-negyvenes években voltak fiatalok. Hadrovics László, Sziklay László és Gáldi László a Gál István szerkesztette Apolló című folyóirat munkatársai voltak, így Gál Istvánnal is jó viszonyba kerülhettem. Ennél a folyóiratnál a szomszédos országok irodalmaival való kapcsolatot mindennél fontosabbnak tartották. Ugyanígy az Erdélyi Helikon üzenetét közvetítette számomra a megvakult festőből íróvá vált Szántó György, Tamási Áron és a náluk lényegesen fiatalabb Ignácz Ró-

zsa. A velük való beszélgetések, csendes ösztönzéseik – hogy általános iskolai tanárként se hagyjam abba a kutatást – rengeteget segítettek a pályámon. Azt is lehet mondani, hogy az ő példájuk nyomában indultam el.

– *Hogyan került az egyetem után egy peremkerületi általános iskolába?*

– Akkoriban hivatalból helyezték állásba az embereket. Egy ideig még egy általános iskola alsó tagozatos napközijében is dolgoztam, utána lettem felső tagozaton magyartanár. Bevallom, mindkettőt nagyon élveztem. Közben gyakorló tanárként az Irodalomtudományi Intézet ösztöndíjasa voltam.

– *A tanítás után tizenegy évig az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosaként dolgozott. Hogy érezte ott magát, és mire voltak jók azok az évek?*

– Mindegyik munkahelyemen jól éreztem magam, annak ellenére, hogy Magyarország akkoriban olyan ország volt, ahol tisztességes ember nem érezhette jól magát. Meg kellett különböztetni a szűkebb környezetet – ez az angyalföldi diákokból, később a könyvtárlátogatókból állt – és az országban uralkodó „elitet" és magatartásformáit. Angyalföldi diákjaimmal a *Szentivánéji álom* egyik jelenetét és a *Légy jó mindhalálig* befejező felvonását adattam elő. Lényegében ugyanazt csináltam, mint az egyetemen, csak ott sokkal nehezebb volt, mert azoknak a gyerekeknek semmiféle előképzettségük nem volt. A könyvtárban eltöltött évtized nagyon hasznos volt számomra, mert megtanultam, mit, hol lehet és érdemes keresni. Fontos volt, hogy a segédkönyveket megismertem, és abban a szobában, ahol dolgoztam, ott volt a teljes világirodalom és magyar irodalom. Az országban uralkodó állapotokkal nem sokat törődtem, inkább visszavonultam a filológiába. Úgy gondoltam, végig kell olvasni a folyóiratokat, jegyzetelni kell, s ezekből a jegyzetekből adatközlésszerű tanulmányokat lehet írni arról, hogy a Kárpát-medencében ezer éven keresztül gyűlölködtek a különböző népek, mégis ugyanezek a népek ezer esztendőn át együtt is éltek, barátkoztak, akarva-akaratlanul kénytelenek voltak tudomást venni egymásról. Ezeket az adatokat fel kellett tárni, össze kellett gyűjteni. Nagyobb horderejű elméleti következtetéseket nem lehetett levonni, mert az már az uralkodó marxista-leninista tudat körébe tartozott, amelyből én ki akartam maradni.

– *Hogyan került a szegedi egyetemre, hogyan sikerült elkezdenie az egyetemi oktatói pályát?*

– Majdnem Debrecenbe kerültem, mert kedves barátom, Julow Viktor puccsszerűen előterjesztett a Kossuth Lajos Tudományegyetem kari tanácsának egyik ülésén, mint a világirodalom oktatóját. Szerencsére nem sikerült az akciója, mert senkivel sem egyeztetett, és nem volt meg rá a pénzügyi fedezet.

– *Miért szerencsére?*

– Mert így Szegedre kerültem, ami mindenképp szerencse. Pontosabban nem a város, hanem a József Attila Tudományegyetem a szerencse. Szegedre sohasem akartam jönni, mert nagyon rossz volt a híre. Tamás Attila fiókját feltörték, őt pedig elüldözték. Azok az urak és elvtársak, akik a szegedi egyetemet konszolidálták, akik Baróti Dezsőt letartóztatták, akik megkeserítették kiváló emberek életét, még a nyolcvanas években is itt garázdálkodtak a tehetségtelenségükkel, az ostobaságukkal és a rosszindulatukkal. Különböző kedves kollégák több ízben is hívtak Szegedre, de mindannyiszor nemet mondtam. Végül az 1982–83-as tanévben próbaképpen vállaltam az

akkor induló komparatisztikai speciális képzés három hallgatójának oktatását. Ebből lett egy félállás, majd 1984. július 1-jétől főállás.

– *Hogyan alakult a várossal és az egyetemmel a kapcsolata?*

– Mindig megkülönböztettem – és a mai napig megkülönböztetem – a hivatalos Szegedet, a város uralkodó köreit az egyetemtől. (Persze itt sem angyalok tanítanak, hanem emberek, s az ember alapvető tulajdonsága, hogy gyarló.) Szegedet számomra az egyetem jelenti. Itt érzem megvalósulni a legjobb szegedi hagyományokat. Klebelsberg Kunóét, Szent-Györgyi Albertét, Zolnai Béláét, Sík Sándorét, József Attiláét, Radnóti Miklósét, a fiatalabbakét, Baka Istvánét, Zalán Tiborét, Szepesi Attiláét, Temesi Ferencét és a még náluk is fiatalabbakét, akik jelenleg költők, egyetemi hallgatók. Ez azért nagyon fontos számomra, mert itt együtt van a jelenné váló múlt. A Dugonics téri főépületnek és az Egyetem téri épületnek minden köve arról árulkodik, hogy itt évtizedek óta – amióta a kolozsvári egyetem átköltözött Szegedre – teremtő munka folyik. A hagyományőrzés hagyományteremtő formája jellemző erre az egyetemre. Anélkül, hogy az elődöket és a kollégáimat megsérteném, azt mondom, ebben a hallgatóké a fő érdem.

– *Mert inspirálják az oktatókat?*

– Nem tudom, hogy az országban van-e még egy olyan egyetem, ahol annyi tehetséges hallgató lenne, mint Szegeden. Illetve, nyilván mindenütt ennyi van, de itt naponta érzem a tekintetekből, a kérdésekből, a dolgozatokból, a pályamunkákból és a diákköri részvételből, hogy bámulatos a tehetségek áradata.

– *Professzor úr, az utóbbi években rengeteg publikációja, sok önálló kötete jelent meg. Ezek mind az elmúlt másfél évtizedben születtek, vagy a korábbi évek termései is?*

– Világéletemben grafomán voltam, leírtam, amit gondolok. Néha megjelent, néha nem. Az sem baj, hogy nem jelent meg, megvan kéziratban. Talán nem is olyan jó, hogy megjelenhessen. Nyilvánvaló, hogy egy kezdőtől nehezebben közölnek, mert általában nem írnak olyan jól. Én teljes kívülállóként, fokozatosan kerültem be a magyar tudományba. Nagyon sokáig sokan nem fogadtak el. Ma is vannak néhányan, akik már megint nem fogadnak el. Az is nyilvánvaló, hogy például Márai Sándorról 1987–88 előtt nemigen lehetett publikálni, tehát amit róla – vagy Orwellről, Danilo Kišről – gondoltam és leírtam, az csak 1989 után jelenhetett meg. Amíg könyvtárosként dolgoztam, nagyon hiányzott, hogy kipróbáljam, milyen visszhangja van annak, amit írok. Erre az egyetemi hallgatók körében lehetőség adódott. Mindig elő szoktam adni, amit írok. Ez egy kísérlet. Ha a kísérleti alany életben marad, akkor megírom, ha nem, vagyis azt érzem, hogy unalomba, értetlenségbe fullad a mondandóm, akkor tovább dolgozom rajta, mert biztosan rossz. Nem mindig sikerül valamit az első nekifutásra megoldanom. Sőt azt sem állítom, hogy bármit sikerült volna az életben megoldanom. Ezek kísérletek, amelyek közül az egyik többet, a másik kevesebbet ígér. Ahogy bekerültem az irodalomtudományos körforgásba – ahová sohasem akartam bekerülni, de az ember egy idő után nem tehet úgy, mintha nem létezne –, néhány olyan kollégával is találkoztam, akivel termékeny együttműködést tudtam kialakítani. Találtam három olyan folyóiratot, amely – azt hiszem – szívesen lát, és ahol otthon érzem magam. A legutóbbi könyvem ajánlása ennek a három folyóiratnak szól szigorú ABC-rendben: a Forrásnak, a Literaturának és a Tiszatájnak. Ez a három egymástól jelentősen különböző lap. A Literatura erősen irodalomelméleti jellegű, a Forrás és

a Tiszatáj – bár mindkettő elsősorban szépirodalmi folyóirat – eltérő szellemiséget képviselnek, de ez így is van rendjén. Mindháromban otthon tudok lenni, mert a szerkesztők tudomásul veszik az elkötelezettségeimet, én pedig tudomásul veszem a szerkesztők elkötelezettségeit. Számos könyvem úgy született meg, hogy szemináriumokon, beszélgetésekben, vitákban, kollégákkal folytatott levélváltásokban felvetődött az alapprobléma, így amit írtam, valójában kollektív teljesítmény.

– Feltűnő, hogy tanulmányaiban mindig jó értelemben vett monarchikus szemlélettel közelít a régió irodalmához.

– Meggyőződésem, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia egy rendkívül jól és roszszul szervezett formáció volt egyszerre. Jól szervezett volt abból a szempontból, hogy Savoyai Jenő korától kezdve felismerték a Habsburgok kiszorulását a nyugati féltekéről. A Habsburgok tudták, hogy egy soknemzetiségű birodalmat kell kormányozniuk, és eszük ágában sem volt, hogy erőszakkal germanizáljanak, de természetesen favorizálták a német nyelvet. Ennek hatására a nem német anyanyelvűek végiggondolták azt, hogy hátrányos helyzetbe kerülnek, ha meg kell tanulniuk németül. Ezért olyan nyelven akartak beszélni – ki-ki a maga anyanyelvén –, amely előnyös helyzetbe hozza őket. Rosszul szervezett volt a monarchia, mert a feltámadó nacionalizmusok eredményeképp az egyes népek intelligenciája elkezdett egymásra haragudni. Mindegyik kifelé tekintett, mert nem a monarchián belül akarta megoldani a problémát. Azt hitték, ha létrehoznak egy nemzetállamot, akkor minden probléma gyorsan megoldódik. Ugyanakkor a mélyrétegekben – Bartók Béla találó kifejezésével élve – folyt a dallamok kereszteződése és visszakereszteződése. Az egyes falvakban együtt élő különböző nyelvű lakosság, a szlovákok részes aratói tevékenysége az Alföldön, a magyar–német cseregyerek akciók, a népek érintkezése a kereskedésben és az iparban természetessé tették nyelvek, szavak, kultúrák, irodalmi alkotások, irodalmi motívumok átvételét, keveredését. Később a hivatalosság részéről a városrendezésben, a vasúti épületek, a színházak építésében nem egyszerűen azonosság, hanem a helyi lehetőségekhez való alkalmazkodás jelentkezett. Létrejött egy olyan közép-európai szöveg, amelyhez valamennyi itt lakó nép hozzájárult. Nemcsak az operettben található meg együtt a csárdás, a keringő és a polka, vagyis a magyar, a német-osztrák és a szláv elem, hanem a mindennapi életet is áthatotta ez a keveredés. Hamvas Béla például igen tanulságos sorokat vetett papírra a monarchia-konyháról, amely szintén több elemből tevődött össze. A monarchia az ipar, a mezőgazdaság és mindenféle más szempontból is előlegezte az egységesülő Európának egy igen jelentős régióját. Szerencsésebb szervezés esetén megvalósíthatta volna a régiók Európáját, modellül szolgálhatott volna. Valószínűleg ezért tapasztalható ma erős amerikai és nyugati érdeklődés az Osztrák–Magyar Monarchia iránt. Ez kihívást jelent nekünk, akik Kossuth hívei lévén mindig is elleneztük a monarchiát, ugyanakkor a mindennapi életünkben, a szavainkban, a konyhánkban, egész magatartásunkban – abban, hogy kezet csókolunk és páratlan számú virágot adunk a hölgyeknek – mind a mai napig fellelhető a monarchikus időkből származó gondolkodás. Erről lehet ugyan nem tudomást venni, de ez nem visz messzire. A monarchia népeinek irodalmában annak ellenére is van párhuzamosság, kölcsönösség, hasonlóság, hogy tematikailag széttartó tendenciák érvényesülnek, hogy olykor jóízűen tudjuk utálni egymást, jóízűen tudunk egymásról gúnyképet alkotni, előszeretettel tudjuk összes történelmi kudarcunkért a nemzetiségeket, a szomszédos

országokat, a más vallásúakat, a kis termetűeket, a nagy fülűeket felelőssé tenni. Ezeknek a párhuzamosságoknak a megismerése hozzásegíthet önmagunk megismeréséhez.

– Professzor úr, mikor vált nyilvánvalóvá, hogy épp komparatisztikával kell foglalkoznia?

– Ez soha nem volt másképp. Nem tudom elképzelni azt az irodalmi, irodalomtudományos szemléletet, hogy valaki egész életében Berzsenyi-kutató vagy XX. százados, esetleg kizárólag germanista, mert abból van diplomája. Az irodalom folyamat, amely állandóan gazdagszik vagy szegényül. Egyre újabb alkotások kanonizálódnak és hullanak ki a kánonból. Az élő irodalom állandóan átírja nemcsak az irodalmat, hanem az irodalomelméletet is. Nem lehet másképp gondolkodni, mint ebben a folyamatban. Ami nem azt jelenti, hogy minden irodalmi korszak minden jelenségét egyformán meg lehet ismerni. Mindenkinek vannak kitüntetett területei és alkotói. Hogy melyek azok, abban nagy szerepe van a véletlennek. Vannak az irodalomtudománynak, az irodalomtörténetnek, az egyes nemzeti irodalmaknak olyan részei, amelyeket a kutató jobban tud, mint másokat, de feltétlenül kell, hogy legyen áttekintése az irodalom egészéről is. Nálam ez a szemlélet nagyon korán kialakult. Az 1963-ban megjelent első tudományos tanulmányom arról a Rumy Károly Györgyről szólt, aki régi magyar nemesi család szülötteként a Szepességben német anyanyelvűként nevelkedett, majd 18 éves korában a debreceni kollégiumban tanult meg magyarul. Göttingában és Jénában járt egyetemre, hazatérve legalább tizenöt magyar városban tevékenykedett. Szláv, osztrák-német és magyar tudósokkal levelezett, illetve szláv, osztrák-német, olasz és magyar folyóiratok, köztük a Vörösmarty szerkesztette Tudományos Gyűjtemény munkatársa volt. Ő volt az első polihisztor irodalmár, akivel foglalkoztam, sőt máig foglalkozom. Utána jöttek a többiek, akik magas esztétikai fokon tudatosították számomra, hogy mindegyik nép hozzájárul a monarchia-szöveg létesüléséhez, és mindegyik alkotója a monarchia-szövegnek.

– Két tanulmánykötetet is közreadott az elmúlt években Márai Sándorról. Mit gondol, hol a helye Márainak a magyar irodalomban, és mi az oka a Márai-reneszánsznak?

– Nem mondanám reneszánsznak, egyszerűen eddig nem volt szabad szólni róla, most pedig szabad. Márai Sándor jelen van a mai magyar irodalomban, amit azzal lehetne legjobban bizonyítani, hogy szakdolgozatok készülnek róla, a pécsi országos diákköri konferencián nemrégiben magam is bíráltam diákdolgozatokat. Márai valószínűleg igen jó író, azt hiszem, ilyen egyszerű az egész. Hiányzott az irodalomból az a fajta világ, amit senki tökéletesebben nem örökített meg nála. De nemcsak ez a szociológiai oka van, hogy Márairól könyvek születnek. Krúdy és Kosztolányi valamiképpen – ha negatív példaképpen, ha bírálva is – de mindvégig jelen voltak az irodalomban. Márai politikai okokból nem lehetett jelen. A magyar irodalom durván századvégi novellistáknak nevezhető vonulatából, illetőleg a Krúdy–Kosztolányi–Márai–Ottlik-vonulatból Márai sajnálatos módon sokáig hiányzott. Most végre visszakerülhetett, és megkezdődhetett munkásságának kritikai feldolgozása. Az első rajongó megnyilvánulások után eljött az ideje, hogy szembenézzünk a Márai-problémával. Tudniillik a beláthatatlan terméső Márai-anyagban akad néhány remekmű, van néhány fontos mű, és van nagyon sok olyan alkotás, amelyben csak néhány oldal vagy egy-egy mondat fontos számunkra.

– Azt írta egyik kötetében, hogy Márai kevésbé sikerült alkotásai többet elárulnak a gondolkodásáról, írásművészetéről, mint a legtökéletesebb remekművei.

– A kevésbé sikerült alkotásaiban sokkal közvetlenebbül jelennek meg azok a nyelvfilozófiai, történetfilozófiai és – ne restelljük kimondani – nemzetpolitikai problémák, amelyek a nagy művekben – a *Szindbád hazamegy*, a *Béke Ithakában* vagy az *Egy polgár vallomásai* első kötetében – rejtetten jelennek csak meg. Hiszen azokban a fikció uralkodik a referenciális anyag fölött, a gyengébben sikerült művekben pedig fordítva, a referenciális anyag uralkodik, s a szerző mintegy félretolja a szereplőket és maga kezd beszélni. De nagyon érdekeseket mond! Egy olyan értelemben vett kisebbségi magatartás bontakozik ki előttünk, ami ma is kisebbségben van Magyarországon: a szó legnemesebb értelmében vett polgári hagyomány. A meg nem valósult – mert meg nem valósulhatott – polgári hagyomány szólal meg. Amikor Márai a Horthy-korszakra értve azt mondja, egy ország huszonöt éven át elárulta a műveltséget, ezt mi tovább tudjuk gondolni, hiszen a Rákosi- és a Kádár-korszak további negyven esztendőn át elárulta. És nem vagyok meggyőződve róla, hogy a társadalmi tudatban 1989 óta a műveltségé a főszerep... Márai roppant fontos, mert szembenézésre kényszerít. Ma inflációja van a polgár szónak, a polgártudatnak, és ez nagyon szomorú abból a szempontból, hogy elfedi Márai polgárfelfogását is. Márai az írástudóra – aki a legtökéletesebben polgár, mert művészi fokon az –, lényegében azt mondja: ha egy Garren jelvényt tűz ki, akkor áruló.

– Mit gondol, milyen veszélyei vannak annak, hogy azokat kivéve, akiknek ez a hivatásuk, az emberek egyre kevesebb szépirodalmat olvasnak?

– Egyfelől igaz az – a hallgatókon is észreveszem –, hogy kevesebb, az olvasás útján megszerezhető tudással jönnek, mint az én korosztályom. Ugyanakkor annyi könyvkiadó van, és a horribilis árakon is annyi könyv fogy el, hogy ez csökkenti az ide vonatkozó – bizonyára nagyon jogos – pesszimista megállapításokat. Talán abból kellene kiindulni, hogy az olvasás egyelőre epizodikusnak mutatkozik az emberiség történetében, hiszen a kora középkortól kezdve mindig csak egy elit olvasott. Még a középeurópai országokban is olyan nagymértékű volt az írástudatlanság, hogy az emberek arra szorultak, hogy felolvassanak nekik. Az olvasás akkor lett kultusszá, amikor az újságírás elterjedt, és egyre újabb érdekes, izgalmas, színes olvasnivalók jelentek meg világszerte. Volt egy olyan korszak is, amikor az olvasás volt az egyetlen olyan cselekvési forma, amely az ellenállással volt egyenlő, hiszen ha az ember egy klasszikust vett a kezébe, s nem egy divatos könyvet, akkor már ellenállt. Most minden könyv megjelenik, mindenki maga választ a divatos és a színvonalas irodalom között. És maga választ a különböző cselekvési formák között is, tehát aközött, hogy a nyarat olvasással töltse vagy befizessen egy külföldi turistaútra. Nem ítélném el azokat, akik összegyűjtött forintjaikat egy utazási irodába fizetik be, hogy például Spanyolországot, a Pradót felfedezzék, vagy egy hátizsákkal bejárják Itáliát. Vagy egyszerűen azt tartják fontosabbnak, hogy családjuk számára megteremtsék azt a jólétet, ami nyugaton teljesen természetes. Nincs abban semmi meglepő, ha egy verseskötet vagy egy tudományos munka ötszáz példányban jelenik meg, ugyanis ez a reális szám. Nem az a természetes, hogy Thomas Mann harmincezer példányban fogy el. Nem tudom, kik vették meg, kik olvasták el. Ma helyreáll az egyensúly az olvasás jellegét tekintve. Másrészt pedig a műveltségnek nem az olvasás az egyetlen formája. Műveltség a tapintat, a figyelmesség is, az, hogy egy autóban ülő ne tegező-káromkodó formában szóljon egy kerékpároshoz. A műveltség terrénumába tartozik a mondatok megfogalmazása a min-

dennapi érintkezésekben. Ehhez persze az olvasás is hozzájárulhat, de nem feltétlenül csak az olvasás révén lehet ide eljutni.

– Tanszéke szoros kapcsolatokat tart fenn számos rangos külföldi egyetemmel, egy vidéki egyetemen működő komparatisztikai műhely számára ez különösen fontos lehet.

– A szegedi nem egy vidéki, hanem a szegedi egyetem. Igen megtisztelő volt a tanszékünk számára, amikor a Slavia című prágai folyóiratban azt írták, hogy a magyar komparatisztikai kutatás egyik központja. Nyilvánvaló, hogy az a tudomány, amely csak Nyíregyháza és Hegyeshalom között számít annak, az nem tudomány. Mert a tudományos teljesítményt nem nemzeti nyelvben mérik, és a tudományban nincs demokrácia, jószívűség, csak olyan teljesítmény van, amely Kamcsatkában, Buenos Aires-ben és Szegeden egyformán teljesítménynek számít. Ez persze megfordítva is igaz, ami nem tudomány Nyíregyházán, az nem lehet az Párizsban sem. Az összehasonlító irodalomtudományi tanszék jellegéből adódik: elemi érdek, hogy az idegen nyelvet tudó hallgatók – természetesen az oktatók is – kipróbálják önmagukat, nemzetközi mércével megmérjék, hol állnak. A nemzetközi teljesítményeket is ide kell hozni, hogy azokat a szegedi mércén is megmérjük. Mint ahogyan bennünket is megmérnek Párizsban, Rómában, Bécsben, hogy csak három olyan helyet mondjak, ahol tanítványaink már bizonyították, hogy megállják a helyüket. Bartók Béla zenéje az Egyesült Államokban éppúgy érték, mint Szegeden. Tömörkény sem szegedi író, hanem író, akit Karl Kraus, egy bécsi szerkesztő is nagyra becsült, mert nem tehetett mást, mint hogy nagyra becsülje. Nagyon fontos, hogy néhány hete Genovából járt nálunk vendégprofesszor, a napokban Brnóból, aztán Ottawából volt itt vendégtanár. A tanszék számos tagja állandó levelező és személyes kapcsolatban van Kolozsvárral, Béccsel, Párizzsal, Rómával, Kanadával, Halléval és Göttingával. Ez így van jól, hiszen ettől összehasonlító irodalomtudományi tanszék. Önmagunkat ugyan önmagunkkal is össze tudjuk hasonlítani, de Narcissus igen rosszul járt, amikor a víztükörben csodálta saját arcképét, és el volt ragadtatva tőle.

– Árnyak közt mulandó árny címmel a Tiszatáj Könyvek sorozatban mostanában jelent meg következő kötete, amelyben Baka István lírájáról szóló tanulmányait adja közre. Hogyan látja Baka helyét az irodalomban, és milyen személyes emlékei vannak a költőről?

– Baka István sajnos nagyon keveset, mindössze egyetlen szemesztert tanított a tanszékünkön. Műfordítást és műfordítás elméletet oktatott, ha egyáltalán elméletnek lehet mondani, hogy megvitatták a hallgatók műfordításait, verseit. Bakát egy aspiránsom mutatta be nekem, utána hét éven át igen felületes kapcsolatunk volt, amikor egyik kedves kolléganőm közvetítette azt a szándékát, hogy szívesen tartana a tanszékünkön műfordítói szemináriumokat. Nem tudtam akkor, hogy ezt a szemináriumot a kórházba vonulás fogja követni. Fél év alatt rendkívül szoros munkakapcsolat alakult ki közöttünk. Ideadta a köteteit. Bevallom őszintén, akkor nem voltam elragadtatva azoktól a verseitől, amelyeket már ismertem. Tudtam, hogy ott él benne a jó költő lehetősége, de nem éreztem, hogy a magyar lírában kiemelkedőt produkálna. Inkább a nyugatos, klasszikus modernség felújított változatának gondoltam a líráját. Utóbb derült ki: nem tudtam, hogy a *Farkasok órája* című kötetében már átértékelte ezt a fajta – egyesek által Nagy László-inak, Kormos István-inak, másrészről nyugatosnak tekintett – líraelképzelést. Korábbi vonzalmait felerősítve elindult az utómodernség irányába, a kései Kosztolányi, a kései József Attila és a kései Szabó Lőrinc által meghonosított dialogikus verstípus intertextuálisan rendkívül telített változata felé.

A *Farkasok órája* volt az első kötete, amely meggyőzött arról, hogy költészete kiemelkedő jelentőségű értéke a magyar lírának. Ezt a meggyőződésemet a halál szorításában kiadott verseskötetei, korábbi prózája, színdarabkísérletei csak erősítették. Két kórházi kezelése közötti rövid időben megállapodtam vele, hogy a szomszédos országok lírájába is kitekintünk. Elsőként egy szlovén költő, Kajetan Kovič két versét produkáltam neki nyersfordításban, feltüntetve a verselésbeli sajátosságokat. Elküldtem mellé a szlovén eredetit is. Baka, aki orosz szakosként ószlávot is tanult, örömmel mondta, hogy számos szlovén szót felismert benne. Egészen bravúrosan lefordította ezt a két nem könnyű Kajetan Kovič-verset. Akkor jöttem rá, hogy ott a helye a szláv–osztrák–magyar utómodernségben, mert azt úgy tudja, mint kevesen a kortárs lírában. Külön érdekesség, hogyan volt képes reagálni az orosz szimbolistákra, illetve akmeistákra. Egyfelől a Brjuszov, Belij képviselte ezoterikusabb lírára, másfelől a különböző nemzeti kulturális irodalmi kódokat átíró Mandelstam lírájára. Nem kevésbé Ahmatova és Cvetajeva költészetére reagált a *Sztyepan Pehotnij testamentuma* című kötetében, miközben mindvégig megtartotta érdeklődését a klasszikus modernség iránt, amit az utómodernség felől átírt. Így alkotott olyat, amely legjobb darabjaiban a kelet-középeurópai régió egészének értéke.

– Írásaiból, tanulmányaiból a más nemzetek, vallások iránti szimpátia, megértő tolerancia sugárzik. Mit gondol, mit tehet az egyre erősödő szélsőségek ellen egy értelmiségi a mai Magyarországon?

– A szélsőséges politikai gondolatok ellen egy értelmiségi nem sokat tud tenni, mert fel tud ugyan szólalni, de nem szabad ugyanabban a stílusban felszólalnia. Így viszont nem hallják meg a hangját. Gyakrabban kellene felszólalnia, de nem tud, hiszen hivatása van, szeretné megírni azt, amit a saját szakterületén fontosnak gondol. A szélsőségek kezelése a politika dolga. Az értelmiségieknek olyan légkört kell teremteniük, amelyben a szélsőségek megszólalhatnak ugyan, de önmagukat marginalizálják. Sajnos a magyar íróértelmiség rendkívül megosztott, néhányan saját sikertelenségüket, frusztráltságukat, kiszorulásukat a kánonból úgy élik meg, mint egy másik csoport akcióját a kiszorításukra. Holott csak az élő irodalom természetes reflexe, hogy a maga szempontjából értéket hangsúlyozza, az értéktelent pedig nem. Ezek a kánonból kiszoruló írók nem rendelkeznek Stendhal bölcsességével, aki életében sohasem volt tagja a francia irodalmi kánonnak, de egyszer azt mondta: „Én az a lottószelvény vagyok, amely harminc év múlva lesz főnyeremény." Ami az irodalomtudományos „szélsőségeket" illeti: minden szélsőség előbb-utóbb „klasszicizálódik". Szélsőség volt a maga idejében a pozitivizmus, a szellemtörténet, a strukturalizmus, de ma már úgy tekintünk rájuk, mint az irodalomtudományos alakulás egy-egy állomására, amiből megmaradt az, aminek meg kellett maradni, és óhatatlanul lomtárba került, aminek oda kellett kerülnie. Az irodalomtudományos életben szélsőségek, hatalmi aspirációk igyekeznek pozíciót szerezni, de e pozíciószerzés következtében nemigen alkotnak olyat, amire érdemes odafigyelni. Egy gúnyirat, egy pamflet, egy rossz könyv először lehet ugyan érdekes, másodszorra már megszokássá, unalommá válik. Dolgozni kell, ennyi az egész! Egyébként nem hiszem, hogy türelmesebb lennék másoknál, hiszen igen erőteljes recenziókat írok irodalomtudományos szakfolyóiratokban, amelyekben az általam rossznak tartottat rossznak, a jót jónak mondom. Nem biztos, hogy igazam van. Elfogadom, hogy nem én mondom ki a végső igazságot, bölcsességet, hiszen azt sem tudom, hogy van-e végső igazság és bölcsesség.

– *Professzor úr, hogyan fogadta a Herder-díjat?*

– Igen nagy meglepetéssel és szorongással. Az első kérdés az volt önmagamhoz: Miért kaptam meg? Az, hogy Herderről, a jelentős német gondolkodóról, sőt magyar befogadásáról is több ízben írtam, önmagában nem adott választ, mert ezek a tanulmányaim csak magyarul jelentek meg. Tudtam, hogy a zeneszerzők közül Kodály Zoltán, Farkas Ferenc és Kurtág György, az irodalom és az irodalomtudomány területéről többek között Németh László, Illyés Gyula, Keresztury Dezső, Vízkelety András kapta meg korábban ezt az elismerést. Mindannyian valóban nagyon sokat tettek a régió békéjéért, a régió kultúráinak egymáshoz közelítéséért. Végigtekintve a tekintélyes névsoron felmerült bennem, hogy amit én magyarul, szláv nyelveken, németül, angolul és franciául írtam, valóban elég-e egy ilyen jelentős nemzetközi díjhoz. Szerencsére nem nekem kellett eldöntenem. Nyilván nagy szerepe volt a véletlennek is az odaítélésében, azaz annak, hogy kinek a kezébe kerültek az írásaim. Mindenesetre nagyon örülök neki, mert nagyon sokan örülnek velem. Látom, hogy kik gratulálnak csupán protokollárisan, és kik azok, akik úgy érzik, hogy részük volt ebben a díjban. Mert inspiráltak, mert együtt gondolkodtak, mert végigkísérték tanácsaikkal, ellenkezéseikkel, bírálataikkal a pályám. Amikor az átadó ünnepségen megköszöntem a díjat, arról beszéltem, hogy Herder szavai ma is időszerűek, hiszen az értelem, a szépség és az emberszeretet kölcsönösen át kell hogy hassák egymást. Herder lelkészként, költőként, történetfilozófusként, a figyelembe nem vett népek és népköltészetek felfedezőjeként is ebbe az irányba igyekezett elmozdulni. És a díj alapítói, akik az alkotó teljesítményt díjazzák, szintén valami olyasmit próbáltak erőteljesen, európai módon, amit én a magam szerény eszközeivel is próbáltam: a másságot a másságában elfogadni. Ne akarjuk a magunk elfogultságait ráhúzni más elfogultságokra, hanem – éppen azért, mert mi is elfogultak vagyunk – próbáljuk tudomásul venni, hogy másnak legalább annyi joga van az elfogultságra. Ha mindannyian figyelembe vesszük ezt, akkor már tárgyszerűek, tárgyilagosak vagyunk, és ha mással nem, legalább önmagunkkal tisztában vagyunk. Valószínűleg ennek a gondolatnak számos tanulmányba foglalása késztethette arra a göttingai, bécsi, hamburgi illetőségű kuratóriumot, hogy ebben az esztendőben nekem ítéljék a díjat.

– *Mit jelent ez az elismerés a további pályáján?*

– Óriási felelősséget! Ha eddig, mint tanárnak, minden mondatomat meg kellett gondolnom, akkor most százszorosan meg kell. Mert a Herder-díj kötelezettség. Ami ezután következik, azt hiszem, nem lesz más, mint ennek a kötelezettségnek való megfelelés kísérlete.

– *Nem rossz az idei kitüntetettek névsora, hiszen például Górecki, a világhírű lengyel zeneszerző és az ismert román költő, Mircea Dinescu is a díjazottak között van.*

– Mindig nagyon előkelő a díjazottak névsora, ezért is volt szorongás bennem. Időnként éjszaka felriadok arra, hogy azt hiszem, most boldog vagyok. De nem önmagában a díj miatt, hanem azért, mert a szegedi egyetem főállású oktatói közül elsőként kaptam meg. A kollégák megnyilvánulásaiból, leveleikből, beszélgetéseikből azt olvastam ki, hogy ők is velem örülnek, és teljes joggal úgy érzik, hogy a József Attila Tudományegyetem is kapta. Egy tanári, egy irodalomtörténészi pálya mindig kollektív teljesítmény. Ha nincs a Tiszatáj, ha nincs a Forrás és a Literatura, ha nincsenek a szerkesztők, a hallgatóim, akik kérnek, követelnek, ellenkeznek és pimaszul válaszolnak, ha nincs Pál Tamás és Kovalik Balázs – akiknek szegedi Mefistofele-produkciója

életre szóló élményt jelentett –, akkor sok minden mellett észrevétlenül elmegyek. A *Tíz híres regény* című könyvembe például egy szigorlati felelet egyik negyed mondata is belekerült. Az egész élet egyetlen nagy plágium, tulajdonképpen csak az összeszerkesztés az én művem.

– Noha Budapesten él, szinte az egész tanévet Szegeden tölti, de nem tanszéki szobájába zárkózva, hanem figyelve a város színházi és koncertéletére is. Miért tartja ezt fontosnak?

– A színház és a koncert beletartozik abba az életformába, amit Máraitól plagizálok. Nem azért, hogy mutassam, én a színházba, a Kass Galériába járok, hanem azért, mert ez szükségletem. Úgy érzem magam szegedinek, hogy a város nagyon értékes kultúrájával is azonosulni akarok. Mint ahogyan azt is szükségesnek tartom, hogy a menzára vagy az OTP-be menet az előtt a ház előtt menjek el, ahol Babits Mihály lakott. Az is nagyon fontos, hogy a Virág cukrászda eklektikus-szecessziós belső termében a gesztenyepürét megegyem. A Széchenyi tér, a Kárász utca és a Tisza-part is fontosak számomra, mindig végig akarok sétálni rajtuk. Nem úgy vagyok Szegeden, hogy csak a vasútállomás és az egyetemi épületek közötti tömegközlekedési járatokat ismerem. Szegeden otthon akarok lenni, és otthon is vagyok.

– Milyen ez a város?

– Csodálatos, ha itt vannak az egyetemisták. Szegednek nagy szerencséje, hogy kultúrák határán épült. Már a XVIII. században is élt itt egy jelentős számú szerb kisebbség. A piaristák itteni iskolája mindig toleranciájáról volt híres, nem megtéríteni akarta a pravoszláv tanulóit, hanem fölnevelni. Szeged vonzásköre mind a mai napig kiterjed a magyarországi nemzetiségekre, hiszen a főiskola román és szlovák tanszékén nemzetiségi oktatás folyik. Fontos az is, hogy román konzulátus működik a városban. Ha a szegedi városvezetés is így látja, annak csak örülni tudok. Annak már kevésbé, hogy a kulturális közélet sokszor átpolitizálódik, és pártpolitikai érdekek érvényesülnek a pályázatok elbírálásában és a kinevezésekben. Bár ez mindenütt így van, nem feltétlenül kell, hogy így legyen. Kérem az illetékeseket, hogy több Márait és Goethét olvassanak! Akkor valószínűleg a művészi teljesítményt fogják honorálni, és nem a mi kutyánk kölyke alapon fognak ítélkezni. Lehet, hogy rosszul látom, de kívülről nézve mindez így tűnik.

– Milyennek tartja a város és az egyetem kapcsolatát?

– Szeretném, ha sokkal több kapcsolat lenne közöttük, ha Szeged jobban a magáénak vallaná az egyetemét. Ne felejtsük el, hogy a szegedi egyetem adta az egyetlen magyarországi Nobel-díjast! Szent-Györgyi Albert mellett itt tanított Zolnai Béla, Sík Sándor, és a mai napig itt tanítanak a magyar tudományos élet jelesei. Nem tudom, hogy például Csetri Lajos professzor megkapta-e a várostól azt az elismerést, amit már régen meg kellett volna kapnia.

– Professzor úr, végezetül arra lennék kíváncsi, milyen tervei vannak a következő évekre?

– Amikor Arany János a magyar irodalom nagy szerencséjére végül befejezte a Toldi szerelmét, azt írta egy verssorában: „Csak ez egy munkámmal igazán tartoztam." Én legalább három munkával tartozom magamnak, de lehet, hogy nem fogom tudni megírni. Poszler György akadémikus egy régebbi köszönő levelében arra figyelmeztetett, hogy ideje volna összefoglalni a régióbeli dolgozataimat, azok elvi-elméleti háttéranyagát illetve az elemzéseket. A következő feladat a régiónk romantikájáról

egy Vörösmarty-központú terjedelmesebb összehasonlító tanulmány, amelynek vannak már előzményei, lényegében össze is lehetne állítani, de tovább szeretném ezt a problémát gondolni az újabb romantika kutatások fényében. Vörösmarty iránt nagyon elfogult vagyok, legjobb verseiben a XIX. század egyik legnagyobb költőegyéniségének tartom. Harmadik tervem a tanszékkel kapcsolatos. Kedves kollégámmal, Odorics Ferenccel együtt tervezünk egy angol nyelvű tanulmánykötetet az általa és munkatársai által létesített deKON-csoport és a vele rokonszenvezők tanulmányaiból. Ezzel kettős céllal szeretnénk kilépni a nemzetközi nyilvánosság elé: egyrészt, mert meggyőződésem, hogy ők nemzetközi mércével mérve is fontos irodalomelméleti gondolkodók, másrészt ez a nemzetközileg is fontos vállalkozás megérdemli, hogy bizonyítsuk, van magyar irodalomelméleti gondolkodás. Ha ezt a három nagy tervemet sikerülne megvalósítani, akkor Goethe Faustjával mondhatnám: „Most boldogít a legszebb pillanat."

Kollesi Zsolt